

Váradi

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
KULTÚRA

2015

M. Fumú Panda Farnana

11

Várad

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
KULTÚRA

2015

XIV. ÉVFOLYAM 11. (128.) SZÁM

Barabás Zoltán (1953–2015)
Dr. Indig Ottó (1936–2005)
Kinde Annamária (1956–2014)

SZERKESZTŐSÉG

Szűcs László főszerkesztő,
Szilágyi Aladár (társadalom),
Tasnádi-Sáhy Péter (irodalom)
Tóth Hajnal (kultúra)
Ujvárossy László tervező (művészet),
Megyesi Antónia szerkesztőségi titkár,
Benkő J. Zoltán műszaki szerkesztő,
Boka László, Péter I. Zoltán,
Pomogáts Béla, Tavaszi Hajnal, Varga Gábor
főmunkatársak

ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK:

Dénes László
Gittai István
Lipcsei Márta

A SZERKESZTŐSÉG CÍME:

Nagyvárad, December 1. (Nagyvásár) tér 12.,
I. em.

POSTACÍM:

Revista culturală Várad
410068 Oradea
Piața 1 Decembrie nr. 12

Telefon: 0259/447-060

E-mail: varadlap@gmail.com

Internet: www.varad.ro

KIADJA

a Várad kulturális folyóirat
Felelős kiadó: Szűcs László

KÉSZÜLT

a nagyváradi Europrint Kft. nyomdájában
Felelős vezető: Derzsi Ákos

Meg nem rendelt kéziratokat, illusztrációkat
nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 1583-0616

A *Várad* előfizetési díja 1 hónapra 7 lej, 3 hónapra 18 lej, fél évre 30 lej, egy évre 50 lej. Előfizethető a szerkesztőségben készpénzzel, vagy postán pénzesutalvánnyal (mandat postal), az előfizető nevének és pontos lakcímének, valamint az Abonament *Várad* megjegyzésnek a feltüntetésével: Revista culturală *Várad* Oradea Piața 1 Decembrie nr. 12, CUI 18415639, Cod IBAN: RO81 TREZ 0762 1G33 5000 XXXX Trezoreria Oradea.

A borítókön és a belső oldalakon az 56. Velencei Biennálén
kiállított alkotások láthatók

Chiharu Shiota: *The Key in the Hand*

Irodalom

3

SZÚCS LÁSZLÓ
Ötszáz bizony

4

BALÁZS F. ATTILA
Folkets Park; Miami; fekete angyal (vers)

7

HAJÓS ESZTER
Jobb, ha csak mese (próza)

10

KESZTHELYI GYÖRGY
Jellegek és jellemek; Rágom a maradékot (vers)

12

BALOGH GÁBOR
A kutya, aki nyulakról álmodott (próza)

18

CSONTOS MÁRTA
Virágmagok; Várakozás; Mozgástér; Elégtétel (vers)

21

TÁMBA RENÁTÓ
Álomcsapda; Úton (vers)

23

KRÓMER ÁGNES
Bábel; Szergej világgá megy; Élet fehér köpeny nélkül (vers)

25

NAGY ÁGNES NOÉMI
Koncentrikus körök (próza)

27

LIPCSEI MÁRTA
Potyautas; Helyezkedés; Szélgondolatok; Szimmetriák (vers)

30

MIKA GABRIELLA
A tökéletes házasság (próza)

32

ADY ANDRÁS
Magamnak; Kicsit ugyanaz (vers)

34

BÖJTHER PÁL
Karc – Az utolsó ecsetvonás (próza)

50

UJVÁROSSY LÁSZLÓ
Az 56. Velencei Biennále – feketén-fehéren

58

HORVÁTH GIZELLA
Búvalbélt Biennále

66

PAPISTVÁN
Pillantás a jövőbe Marx szemüvegén keresztül

72

MOZOG NAGY IMRE Jár a baka, jár (3.) Részlet a *Fújniak a fák*, *Ides* című önéletírásból

80

PÉTER I. ZOLTÁN
Gyermekkorom városa: Nagyvárad az '50-es években (4.) Részlet egy készülő szubjektív várad-i korrajzból

Művészet

87

TÓTH HAJNAL
A Fux-frekvenciára hangolva

93

KOVÁCS ILDIKÓ LAURA
Idén is járt Váradon a Filmtettfeszt

96

VARGA GÁBOR
Lombhullásban IV. (1. Harang-méltató; 2. Sylvania dicsérete; 3. Levél Frankfurtba)

101

HORVÁTH LAJOS
Kultúrtörténeti hatások Shakespeare szonettjeiben (tanulmány)

Művészet

Társadalom

Kultúra

A CÍMLAPON Elisabetta Benassi: M'Fumu, 2015

A Várad folyóirat
működését a Bihar Megyei Tanács
biztosítja

A HÁTSÓ BORÍTÓN Monica Bonvicini Latent
Combustion, 2015

Támogatónk
a Communitas
Alapítvány

SZÚCS LÁSZLÓ

Ötszáz bizony

Sajátos módszerrel kívánja felvenni a küzdelmet a terrorizmussal a fiatal olasz miniszterelnök. Matteo Renzi a bevándorló fiatalokat (is) a kulturális értékek felé terelgetné, hogy ezzel elvegye a kedvüket attól, hogy mondjuk dzsihádistának állva öngyilkos merényletet kövessenek el, robbantgassanak, lövöldözzenek a festői Itáliában. Minderre nem csupán szép szóval igyekezne rávenni őket, hanem ötszáz eurós jutalmat (prémiumot?) adna azoknak a 18 éves ifjaknak, akik színházba, operába, komolyzenei koncertre járnak, esetleg könyvtárban múlatnák idejüket. Nem tudom eldönteni, mit gondoljak a politikus ötletéről, amelyre egymilliárd eurót szánna a gazdaságilag nem a legjobb állapotban lévő ország költségvetéséből. Renzi vagy végtelenül optimista, vagy végtelenül naiv, arra már gondolni sem merek, jóakarátát feltételezve, hogy valamiféle kultúrpolitikai demagógia állna az ötszáz eurós kultúraélénkítő program mögött.

Mindenesetre a különös próbálkozás felveti annak a kérdését, miképpen lehet az ifjak (s nem csak a tizen-, huszonevesek) érdeklődését a kulturális értékek felé fordítani. Az egyedüli pozitívum a felvetésben, hogy nem valamiféle kultúrafinanszírozási kényszert próbál alkalmazni, nem mondja azt, hogy az ifjú migránsok nem kapnak vacsorát, ha előtte nem tekintenek meg egy klasszikus opera-előadást vagy rene-

szánsz kori freskót. Persze, nem csak a közel-keleti vagy észak-afrikai ifjú menekültek beilleszkedése teszi aktuálissá, hogy valamiféle hatékony módszerrel agyaljunk: hogyan lehetne fokozni e nemzedék kultúra iránti érdeklődését. Minden rendes vizsgálatnak önvizsgálattal kellene kezdődnie, tehát mondjuk az iskola, a pedagógusok mérjék fel, hogy mit tesznek, tehetnek ezen a téren, s tegyék ugyanezt a kulturális intézmények. Akár mi magunk, mint folyóiratkiadó, vizsgáljuk meg, mit tudunk tenni azért, hogy olvasóink átlagéletkora lehetőleg fiatalabb legyen. Nyilván, akad bőven tennivaló, formai és tartalmi igazodás az elvárásokhoz. Persze, a látványos sikerek eléréséhez az eszköztárunk is szegényesebb, legalábbis addig, amíg nem áll módunkban havonta ötszáz eurót fizetni minden olyan fiatalnak, aki bizonyíthatóan rendszeresen olvassa a *Váradot* és/vagy a *Biharországot*.

BALÁZS F. ATTILA

Folkets Park

*a homokozóban omladozó vár
apró lányomok
a játszótér padján sötét alak
egyik kezében dobozos sör
másikban cigaretta parázslík*

*szemét mindenütt
chipses zacskók
csikkek
az út felől autózúgás
villamos csörömpölés
lány siet el a sétányon
valahonnan
vagy valahová
világos hajával pajzán játékot űz
a szél*

*az alak elnyomja a cigarettát
a pad lécén
a sörösdobozból kihörpinti a langyos lét
és sietve a lány után indul
a cinkos fák fedezik árnyaikkal*

*gyilkos kéj és fájdalmas vergődés
a néma bokrok között
hamis csillogású égbe kapaszkodnak
az épületek*

BALÁZS F. ATTILA (1954, Marosvásárhely) író, költő, könyvkiadó. Irodalmári pályafutása Csíkszeredában kezdődött, 1990 óta a Felvidéken él. 1994-től az AB-ART Kiadó tulajdonosa. 1996-ban elindította a *Szörös Kő* c. irodalmi, művészeti és kritikai folyóiratot. Hat kötete jelent meg.

Miami

*kések hivalkodnak
a Hold fényével
az éberen alvó utcán*

*pókerarcok
elnyúlt pólók
kérődző szájak*

*egyik kéz zsebben
a másikban cigi
zsíros haj ragyás bőr*

*a sötét szem kifejezéstelen
akár a vízcsepp a poros cipő orrán
tekintete áthatol rajtam
mint röntgensugár*

*nem érzékeli a földrengést a város
csak én
felszívódok sietve
mint kánikulát követő zápor*

fekete angyal

*kit elkapott valaha forgatag
tudja hogy az előrehaladás
egyszerre visszatérés is
folyton ugyanabba a pontba
helyzetbe
állapotba*

*beleszédülsz a gyorsaságba
elfáradsz
elzsibbadsz
és ha körül nézel
folyton ugyanabban a helyzetben
találod magad*

*ördögi kör
csak a szív próbál
más ritmusban dobogni
csak a füst száll szabálytalanul
csak a szél hordja pofátlanul
szemedbe a homokot
a sziklahasadékba kapaszkodó gyökér
sem vesz tudomást
az őrült haláltáncról
és az árnyak is kiegyeznek a fénnel*

*indulás
 utak
 elfogyók
 szétágazók
a laptop képernyőjén kinagyítod
megtalálsz mindent
csak az útközben elhagyott
ábrándokat nem találod
a keresőben*

*beletörődve nyújtod a kezed
a fekete angyalnak
ujjlenyomatot vesz tőled
a sivatag közepén*

HAJÓS ESZTER

Jobb, ha csak mese

Lais: Leda En De Zwaan (Agamemnon)

*egy alagút sötétjéből ki * hogy eldöntöm, ki * hogy eldöntöm, bent vagyok *
hogy eldöntöm, sötét van * és akkor elindulok ki, mert eldöntöm * van kint *
mert eldöntöm, ki * és akkor * már megint * szaladni végig egy csomó semmin
és * egy csomó semmisen * mert mi van még itt * szaladni keresztül * nem sza-
ladni, mert nincs hely * annyi * csak annyi, hogy lehajtott fejjel * görnyedten *
térdre ereszkedve * arccal a földben * talán még átférni sincs hol * nálad is szű-
kebb * belülről szorít * de gondolod, hátha * hogy talán még sincs annyira
messze a kint * annyira nem is szoros * csak te vagy szoros belül * de neked is
van kívüled * magadon kívül szabad vagy * nem vagy szabad * futni keresztül
magadon * valahogy így * így, hogy futsz keresztül, amíg meg nem állsz * belül
* mert talán nem is döntötted el, hogy bent vagy * hogy van bent * de ha kint
vagy * ha van kint * akkor befelé kellene futni * befelé, mert kint végtelenség
van * hideg és fény * vakít * félsz * nem félsz * futsz * nem futsz * talán * az
alagút falába kapaszkodva állni és várni, hogy mi * hogy semmi * hogy igazá-
ból minden * aztán futva elindulni mégis * keresni egy hová * akár kint, akár
bent * mindig van itt és máshol * futsz, mert félsz a végtelenségtől * félsz, mert
nem vagy végtelen * gondolod * mert csak alagút vagy a sötétben * egyedül *
hagyva*

**HAJÓS ESZTER (1990, Buda-
pest) a Károli Gáspár Refor-
mátus Egyetem irodalom-
és kultúratudomány mes-
terszakán tanul. Írásai
egyebek mellett a *Látóban*,
a *Helikonban* és az *Irodalmi
Szemlében* jelentek meg.
Étrendjét tekintve vegán.**

A férfi az étteremben vár. Órájára néz. Késik, megint késik. Igaz, ő szo-
kott. Hát most a nő. Talán tudja, ez most nem olyan lesz, hogy megiszunk
egy kávét és annyi. A két nem ivás közt száraz diskurzus a munkáról.
Lesütött szemmel bele a papírba. Hogy már megint mi jó vagy nem jó. Nem
jó. Számhatalmasságok előtt. Alatt. Mert ő mindig elrontja a nő szerint.
Nem jól számít. Felületes. Akkor tovább, hogy mi a következő ügy. És azt
hogy. S mint. Újabb számok. Utasítás, hogy csinálja. Figyelmeztetés, hogy
ne csinálja. Nehogy elhibázza. És akkor elfogy a kávé, biccentés, elhagyni a
menzát és mindenki vissza a munkaidőbe.

Már vége a munkaidőnek. Nem is a menzán vagyunk.

A nő az étterembe lép. Nem a nő, a kabátja. Feje nincs. Végigmegy az asz-
talok között. Leül vele szemben. A férfi kérdezi, mit kér. A kabát nem ad
választ. Jó, végül is úgysem ezért jöttünk. Kér valamit, mindegy, csak ne
legyen közte zöldség. Amíg várnak, nincs beszélgetés. Jobb így. Nincs is
miről. Megkapja, amit kért. A köretet félrekotorja, csak a lényegét, hát raga-
dozó. A vadállatok se körettel eszik meg a zsákmányt. A dögevők se.
Megeszi, a kabátot felviszi a lakására. Szája szélén marad egy cafat. Elhúzza

a függőnyt. Földre söpri az üvegeket. Magáévá teszi, amit a kabát alatt talál. Milyen szerencse, hogy azt nem hagyta otthon. Akkor holnap.

A fejet ne hozd.

Munkahelyén számolgat az ujján. Nem nagyon jön ki eredmény. Egy-kettő-három... Egy-kettő-három-négy... öt... hét... Valami kimaradt. Beüti a Google keresőablakába. Hat. Igen, ez maradt ki. Öt-hat-hét. Bejön egy nő a szobába. Mit akar. Feje nincs. Aza van. Minthogy jobb ötlet nincs, az lesz. Úgyis feszült. Ez segít. A pulóver kimegy. Jó. Számolgat tovább. Az ügy most különösen nehéz.

A kabát este megint az övé.

Reggel a munkahelyén a takarítónő. Hogy valamit arrébb tenne. De hát hogy, nincs feje. Nem lát. Se. Végül is úgysem ezért jött. Arra jó. Már megint elakadt a számolásban. Ez segít. A rongy kimegy. Jó. Csend. Nem számol tovább, elege van. A fennmaradó időt okostelefonjával tölti. Talált egy olyan applikációt, melyet még sohasem próbált ki. Nyomogat a képernyő repedéseiben.

Este a kabát.

Munkahelyére menet reggel kabátokat lát menni az utcán. Eddig észre sem vette, hogy nincsenek fejek. Férfifejek, azok vannak, persze. Egy szembejövő kabátot bevisz a bokorba és ott. Egy másikat hátulról kap el és egy félreeső utca kövén. Nagyon feszült, nem is akar bemenni. Be kell. Kék kabátos kislányt lát anyakabáttal sétálni. A kislány is látja őt. Anyjával beszélget. Anya, mit csinált az a bácsi. Hát én nem úgy látom, hogy dolgozni menne. Láttam bemenni egy bokorba egy nővel, aki nem akarta. De igenis láttam! Anya, mondj egy mesét róla lefekvés előtt! A gonosz bácsi, aki nőket visz a bokorba. Tegnap is szép mesét mondtál arról a kutyáról, akit meg-evett a gazdája.

A férfi számolgat, megy az idő, bejön egy garbó, magáévá teszi, jó, csend, számolgat tovább, az ujján, már egész jól megy, senki sem szól rá, a hatost sem felejt el, pedig hát alig tud figyelni, folyamatosan ugyanarra gondol. Este a kabátnak – maga sem érti, miért – elmondja, amin egész nap gondolkozott, hogy hát milyen jó ez így, hogy már semmi más nincs a nőkből, csak az. A nők úgysem jók semmi másra. Nem is érti, minek legyen fejük, minek viseljenek ruhát, minek járjanak dolgozni. Miért lehetnek főnökök. A férfi helyett! Minden nőnek házvezetőnőnek, takarítónőnek, szakácsnőnek, legfeljebb titkárnőnek kellene lenni, anyának se, minek a gyerek, az csak elrontja az egész szépségét. Sőt, minden nőnek csak testnek kellene lenni, ami azért van, hogy a férfi használhassa arra – amire ugye való –, hogy utána jobban menjen a munka. Lehetnének például ilyen pihenőszobák, ahol várnának a nők, szekrénybe zártan, mondjuk, és amikor a férfi már nem bírná tovább, bemenne a szobába és kieresztené a testet, csodálná – nem csodálná –, levenné a ruháját – nem venné le: eleve nem lesz ruhájuk,

meztelenül állnak a szekrényben a nők –, és akkor az ágyra, és az. Tudod. Ez így nagyon-nagyon jó lenne.

Munkahelyére menet kiskabátokat lát nagykabátokkal kézen fogva sétálni. A kék kiskabátot beviszi a bokorba. Anyád, remélem, mesélt a gonosz bácsiról. Továbbmegy. Iskolába tartó kiskabátokat dönt a kőre. Munkahelyén a számolgatás nem megy, csak azon tud gondolkozni és nem jön be senki. Kitalálja, dolgozni sem kellene, csak pihenőszobázni, vagy, sőt, inkább: a munka az lenne, amit a pihenőszobában. Mindenkinek lenne egy dolgozó – vagyis pihenő – szobája, ahol a fal mellett állnának sorban a szekrények, mindegyikben nők, és akkor lehetne válogatni, ezzel vagy azzal, esetleg kettővel, hárommal egyszerre, vagy ahogy épp, és akkor ez lenne a munka, munkaidő után pedig hazamenni és ugyanezt otthon, hiszen az ott-hon voltaképpen csak egy nagy pihenőszoba.

A kabát este jó, elmúlik a feszültség. Lefekszik aludni és hosszan alszik.

Hétvége. Anyjához megy ebédre, mint máskor. Utasítás szerint. Főzni úgysem szokott, nem bánja. Anyja még a konyhában. Leül az asztalhoz. A férfi az ebédlőben várja az anyját. Órájára néz. Késett, megint késett. Anyja biztos haragszik, kihűlt az étel, melegítheti újra. Ezért nem köszönti. Biztos. Zavart. Csörög az evőeszközökkel. Dobol a lábával. Igyekszik csendben maradni. Mást nagyon nem tehet. Kimegy szarni. Az anyja az ebédlőbe. Leteszi az asztalra a disznót. Vissza a konyhába, csörög. Mosogat tán. A férfi vissza az ebédlőbe. Leül vele szemben. Vár. Semmi. Nem kérdez inkább, eszi. Elégedett. Csak hús. Anyja tudja, nem kell köret. Ő se szokott. Jobb így. Megeszi. Szája szélén zsíros csöppök. Sört inna, de itt nem szabad. Anya, nem jössz enni, kérdezi végül. Az anyja az ebédlőbe lép.

Nem az anyja.

KESZTHELYI GYÖRGY

Jellegek és jellemek

Annyi kérdőjel, faggatózás,
hogy miért így, miért nem amúgy,
én meg csak lábatlankodom
kedvetlenül vagy áhítattal,
segédmunkása vagyok a szerelemnek
egy becsületsértő reneszánszban.
Nem átejtés ez, sem mesterkélt szerep.

Van, aki dalol, van, aki kertet ás,
más meg a kulcslyukon leskelődik.
Emberek vagyunk... vagy mi a frász?
Elmesél bennünket annyi ferde szó,
és elnyel annyi folyó, folyosó
homálya – csak az emelet változik
minden eltökélt fordulattal.

Szóval ha éppen nem hahotázom,
az nem jelent munkaszünetet,
lehet, hogy olyankor főpróba van,
vagy csodálom a nyíló orgonát.
Egyszóval bármi meglehet.
Annyiféle jelleg és jellem,
ahányról nem kell kartoték.

KESZTHELYI GYÖRGY (1955, Kolozsvár) költő, író. Romániai irodalmi folyóiratokban, antológiában közöl, grafikai munkákat, olajfestményeket is készít. Két verseskötete megtalálható a MEK-en, nemsokára megjelenik első regénye.

2015. április 30.

Rágom a maradékot

*Arról mesélnék, hogy csakis az idő...
pedig még néhány eldobott megjegyzés
sem tűnhet el, mint az ujjlenyomat,
amely már nyilván mindent megtagadott.
Tovább csoszogunk. Őszinte nyár van,
reggel és este látom a Napokat,
több Napot látok. Számtalanokat.*

*Vádlottnak léptetem vissza magam,
vétkeimén kívül mit tehettem volna?
Ha már ez lettem: bölcs entitás.
Nem vétőzhattam. Ennek teremtettek.
Csupasz érzelmek. Igen, az oldószerek.
Távlataimban mintha egyre közelednél,
én pedig? – egy nyitott tanácssterem,
amely most a vermeknél csendesebb.*

*Fekete gomba tépi a falakat,
ahogy az időt huszonnégy óra
vágja darabokra – földi joga szerint.
Rágom a maradékot.
Maradék vagyok.*

2014. április 29.

BALOGH GÁBOR

A kutya, aki nyulakról álmodott

A hat láb az éjszakai felhőszakadás emlékeit kerülgetve taposta az ösvényt. Dombok között kanyargott a csapás, nektárral csábító vadvirágok és bódító illatot pihegő füvek között, hallgatag erdőkön át, kolompszagú legelőkön keresztül. A kátyúban víz komorlott, dülledtszemű békák menekültek csobogva a zavaros mélybe a közelgő lábak előtt.

– Kutya meleg van ma is! – törölgette izzadó homlokát egy emelkedő tetejére érve az ember. Az eb a kutya szóra vadul csóválni kezdte a farkát.

– Emlékszem, valamikor itt úgy, de úgy futottál, hogy elég volt visszakiabálni. Most meg... Megöregedtél, hiába.

Az ember sem volt már fiatal, lekonyuló bajusza szürkére fakult, gyér haja már csak a tarkóját meg a fülei környékét fedte, inas kezére barna viaszfoltokat csepegtetett az idő. Ám a kutya hozzá képest már aggastyánnak számított. Pofája fehér volt, szőre zsírosan filcesedett, járása pedig olyan, mintha tojásokon lépdelt volna.

Külsőre hasonlított hát egymásra a két öreg, mint ahogy oly gyakorta megesis kutyával és gazdájával, de volt köztük egy nagy különbség. Éjszakánként az ember álmatlan álomba horkolta magát és öntudatlanul lebegett a reggeli túlpárt felé, míg az eb vidám futásokról és nyulakról álmodott.

– Na, gyere, lerövidítjük az utat, van egy kis gyaloghíd a patakon. De hiszen te is tudod, már ha még emlékszel rá...

Elindultak újra, és a gazda nem is sejtette, hogy az öreg kutya bizony emlékszik mindenre. De hát hogyan is ismerné egy egyszerű ember a kutyalet ezernyi titkát, hogyan is ismerhetné ki magát a kutyaemlékezet lerágott csontokkal és izgató szagokkal telikapart kotorékjában? Hiszen ő csak egy ember.

Lám, az imént is elment amellet a kecskerágóbokor mellett, amit a kutya oly tüzetesen megszaglászott. És a kétlábúnak fogalma sem volt róla, hogy a bokornál nem is oly régen róka vágott át az ösvényen. Sőt. A bokron túl egy másik róka szagát is megérezte az eb, s mivel az ösvény addigi része mentes volt ezektől a szagoktól, tudta azt is, hogy a csapáson haladó róka, miután keresztezte a másik útját, elkanyarodott utána a fák közé. Talán találkoztak is már azóta...

– Emlékszel? – bökött az ember jobbra, ahol a fákon túl elősárgállott a búzaföld. Nyulat kergettél itt valamikor. De megfogni akkor sem tudtad. Most meg már meg se próbálnád, mi?

A kutya jól emlékezett a nyúlra. Nagy futás volt, túl a mezőn, át a következő erdőn, azon is keresztül, aztán be a szomszédos völgybe. A nyúl húsa

BALOGH GÁBOR 1963-ban született Győrben, ma is ott él. Eddig két önálló kötete jelent meg: *Véges vadászmezők* (1993, novellagyűjtemény), *Vigyázzmenet* (2012, regény). *Galambos, az indián* című novellájából Simonyi Balázs filmrendező 2015-ben filmet forgatott.

tej- és lucernaízű volt, csontjai puhák, akár a vaj, nem tudtak ellenállni a kutyafogaknak. Mikor visszatért a gazdához, az észre sem vette a szőrszálakat a szája szélén, se az eb jóllakott lustaságát. Csak korholta mihasznaságáért, hogy még egy idei fiányúllal sem bírt. Az ember arra számított, hogy a kutya majd megfogja a nyulat, s azt odahozza neki. Más lehetőségre nem is gondolt, és az egyedül visszatérő kutya láttán elfogta a csalódottság.

Fogatlan ínyén a kutya még most is érezte a néhai nyúl ízét, és nyála a földre cseppent.

– Nyálzol? – nézett rá az ember. – Látod, nem volt érdemes megöregedni – megsimogatta az állat fejét. – Minden véget ér egyszer.

Sóhajtvá elnézett észak felé, és a saját fiatalságára gondolt. Tudta, hogy ott vannak a hegyek. Némelyiknek talán még most is hó van a tetején. Ott kell hogy legyenek, hiszen fiatal korában sokszor bámulta őket sóvárogva, szentül megfogadva, hogy egyszer elindul feléjük. De sosem kerekedett fel. Csak halogatta az utazást, a régi álmok elkoptak, kifakultak, néha éjszakánként felriasztották, és olyankor szégyellte magát, hogy hűtlen lett terveéhez. Másnapra aztán elfeledte az egészet a következő felriadásig. Sose ment fel a havasok birodalmába. Most meg már minek? Hiszen már el sem lát a hegyekig.

Rossz lett a kedve. Ahogy erre az ösvényre lépett, minduntalan régi emlékekbe botlott. Emlékekbe, amelyek egyre távolabbiak. És visszahozhatatlannak. És a legszebb emlék közepén is ott éktelenkedik valami szennyesfekete, néha csak körömujjni pizok, ami elkövetett hibáira, tévedéseire emlékeztette. Haragudott már magára, hogy elindult erre az útra.

– Ez is csak miattad van! – mondta a kutyának. – Fene a haszontalan, kenyérpusztító fajtádat. Többé sose jövök erre, annyi szent!

Morgolódt volna még tovább is, de torkára forrasztotta szavait a patak morajlása.

Gyanakodva állt meg.

Nem olyan hang volt ez, mint máskor. Nem a habok csilingelő locsogása, nem a kövek közt fickándoató áramlatok fecsegése. Ez moraj volt. Komoly és haragos, szinte vészjósló.

Még pár lépés, és meglátta az útkanyarból a hidat, meg a patakot. Megvakarta a fejét.

– Nagy zuhó volt alighanem az éjjel odafönt is – bökött orrával a nem látható, mégis ott levő hegyek felé. – Most hogy megyünk át?

A fából ácsolt gyaloghíd pallójáig ért a zavaros áradat, mely úgy hömpölygött a csordultig töltött mederben, mint valami összeszorított óceán. A híd ide-oda imbolygott, amint a patak ostromolta.

A kutya nyüszíteni kezdett. Sosem szerette a vizet.

– Mégiscsak a kövesúton kellett volna menni, a nagyhídnak – mondta, csak úgy magának, aztán lenézett a félelemtől reszkető kutyára – Na, ez is miattad van... Meg hogy a finánc nem tud közelebb lakni. Ha most vissza-

megyünk a rendes hídig, estére se érünk oda. Kárba vész az egész napom. Megint csak miattad. Úgyhogy itt megyünk át! Valahogy. Ha meg beleveszel a vízbe... hát alighanem az lenne a legjobb. Neked is, nekem is. Na, hallgass már! – és oldalba rúgta a nyüsztető ebet.

Mire leért a partra, már tudta, hogy nagy feladatra vállalkozott. Ahogy elnézte a jobbra-balra kilengő hidat, meg az alatta örvénylő vizet, szeme káprázni kezdett, megszédült, megtántorodott.

Hát itt jó lesz vigyázni!

– Gyere utánam a pallón, vagy ússz át, bánom is én, hogyan csinálod! – szólt hátra, bal kézzel megmarkolta az egyetlen korlátot, és fellépett a tákolmányra. Azt nem tudta, hogy a híd reszket jobban, vagy ő maga. A kutya nyüsztítve toporgott a parton, le-fel járt a víz szélében, farkát behúzta, elindult, visszahőkölt. De ezt az ember nem látta, nem tudott és nem is mert hátranézni. A jobb oldali korlát hiányzott, igyekezett hát a másik oldalra húzódni, ott érezte magát nagyobb biztonságban. Lába már nedves volt, amint a víz átbukott a pallón, eláztatta cipőjét bokáig. Ide-oda hintázott, ahogy az áradat taszigálta a hidat, az is eszébe jutott, hogy élete során három olyan áradás volt, ami elragadta az egész alkotmányt. Mi lesz, ha most jön a negyedik? Esetleg éppen ezekben a pillanatokban, mikor ő itt evickél. Vagy mi lesz, ha jön majd vissza a fináncból, és akkor nem leli meg a helyén a hidat?

Ezen elmélkedett, miközben apró tyúklépésekkel araszolt előre, bal keze elfehéredve kapaszkodott a korlátba, s egyre jobban félt. Hallotta valahonnan a háta mögül a kutját, alatta ordítva fenyegetőzött a patak, s ő úgy döntött, hogy visszafordul.

Lassan szembefordult a hegyekkel. Mintha a bibliai özönvíz hömpölygött volna feléje, s mikor jobb kezével is belekapaszkodott a korlátba, egy nagyobb kilengés teste teljes súlyát hozzá préselte. A fa bizonyára reccsent egyet, bár ezt a patak zúgásától nem hallotta, és ő belezuhant a vízbe.

Hideg is volt, nyelt is belőle jócskán. Mikor a felszínre ért, a sodrás neki-vágta a korlátját vesztett pallónak, nagyot koppant a feje, átsodródott a híd alatt, s félig öntudatlanul vitte az ár lefelé. Fákat látott, köveket, néha az eget is, de legfőképpen vizet, freccsenő tajtékokat, s mikor alámerült, a zavaros nagy semmit. Keze-lába kapálódzott, s a félelem, amit a hídon érzett, semmi sem volt ahhoz képest, ami a vízen a fejére ült, nyomta lefelé, igen, ez már a halál volt, ott kapkodott lucskos csontkezeivel a lelke után. A hegyek bosszúja, gondolta, azok küldték rám az áradatot odafentről, ez a jutalmam, amiért az álmaimat nem teljesítettem be, amiért sose másztam meg bérceiket, amiért sosem...

Ekkor kalimpáló kezébe valami bokor meder fölé hajló ága akadt. Markolta, ahogyan csak bírta, lábát túlvitte a sodrás, felsőteste oldalra bilent, ahogy kapaszkodott a bokorba, az életbe.

Ahogy kirázta szeméből a vizet, és jobban körül tudott nézni, látta, hogy ez még nem a megmenekülés. Nem is bokor volt az, amibe kapaszkodott,

hanem egy fűzfa part fölé hajló ága, a part pedig még méterekkel távolabb, s köztük leküzdhetetlenül hömpölygő áradat.

Csimplaszkodott az ágba, s nem jutott semmi az eszébe. Nem érzékelte az időt, fogalma sem volt róla, mennyi ideje lehetett már a patakban, csak azt tudta, hogy egyre jobban fázik.

Akkor látta meg a kutyát. A parton szaladt lefelé, öreg, fáradt és hályogos szemei az embert figyelték.

– Kiskutyám! – sipította. – Segíts! Gyere! Segíts!

A kutya, aki ugyan nyulakról álmodott, ám félt a víztől, látta, hogy a falkavezér bajban van. A félelem azért még egy pár pillanatig dolgozott benne, mígnem legyűrte a hűség, és a vízbe ugrott.

– Gyere, kiskutyám! – sírt az ember. A sodrás olyan erős volt, hogy túlvitte a fűzfán a kutyát. Az megpróbált ugyan az árral szembefordulni, de nem bírt. Egy ideig küszködött, majd elfordult, a tulsó part felé evickélve eltűnt a part menti bokrok takarásában. De hamarosan megint megjelent, elfutott az ember mellett, futott folyásiránnyal szemben, s ott ismét a vízbe ugrott. A sodrás valósággal hozzácsapta a gazdához, aki érezte a fogatlan kutyaállkapcsot összezárulni a karján, elengedte a fűzfaágot, helyette belemarkolt a kutya szőrébe, s vitte őket a víz lefelé. A kutya szuszogott, hörgött, ahogy víz került a torkába. Az ember már nem tett semmit, csak hagyta, hogy történjenek a dolgok úgy, ahogy akarnak. Nagyon lassan közeledett a part, fák és bokrok rohantak el mellettük, az ember pár pillanatra elveszítette az eszméletét, majd arra riadt, hogy sár tapad az arcára, a patakparton fekszik, lába még a vízben, és a kutya húzza kifelé.

Aztán mindketten elterültek a fűben, s feküdtek, feküdtek lihegve nagyon sokáig.

Mikor az ember úgy érezte, hogy visszatért belé annyi erő, hogy meg tud mozdulni, levetkőzött, kicsavarta, s a napra teregette ruháit. Visszafeküdt a fűbe, s csak feküdt a forró nap alatt. A kutyának még nem jött vissza az ereje, feküdt, de a szeme nyitva volt, s rajongva bámulta a falkavezért.

Az ember meg a kék eget bámulta. Lassan elhitte, hogy él. Emlékek jöttek elő megint, ahogy feküdt a fűben. Egy kiskutyára emlékezett, a zsebében hozta haza, kesztyűnyi szőrgombolyag volt csupán, ki gondolta volna, hogy ez lesz aztán belőle. Emlékezett kerítésen átugró tolvajokra, meg arra is, hogy egyikükbe véres sebet harapott az éber kutya. Teliholdas éjszakákra is emlékezett, mikor ahányszor csak résnyire nyitotta az ajtót, és kikémlelt az udvarra, pillanatokon belül mindig megjelent az eb, jelezve, hogy ott van, figyel és vigyáz. Valóban úgy tűnt, hogy soha nem aludt.

Nem vittem sokra az életben, mindig csak másokat szolgáltam, de azért egy szolgálóm nekem is volt, gondolta. A kutya még mindig őt nézte, és suhintott párat a farkával.

– Na, helyrejöttél már? Kipihented magad?

A kutya felült, és megnyalta az ember kezét, aki öltözködni kezdett. Forró volt a nap, gyorsan megszáradtak a ruhák.

– Itt az idő, mennünk kell, hallod-e! A finánc már biztosan vár – elnézett arrafelé, amerre a hegyeket is sejtette. – Ne báncódj azért. Ez az élet rendje. Na, gyere!

És elindult tovább.

A kutya felélénkült, előreszaladt.

– Nocsak! De virgonc lettél! Mint valami kölyök. Ha tudnád, hova megyünk, nem sietnél ennyire.

A kutya nem tudta, viszont felismerte a helyet. Fiatal korában többször is jártak erre, s csupa kellemes emlék maradt meg benne azokról az utakról, finom falatok, gyerekek, akikkel jó nagyokat lehetett játszani, s csupa kedves, barátságos helybeli kutya, köztük egy szuka, egy nagyon szép, kíváncsú szuka...

Most is megérezte egy kutya szagát, bár az egy kan szaga volt, s ez óvatosságra intette. Megállt, bevárta az embert, s már nem szaladt előre, jobbnak látta, ha mellette marad.

Az útszéli magányos ház udvarából úgy csattant a mérges kutyaugatás, akár a korbács. Az ember kötelet vett elő, s kutyáját egy telefonpóznához kötötte, majd a kapuhoz lépett.

– Vámtiszt úr! Hahó! Vámtiszt úr!

Az udvarból egyre mérgesebben csaholt a házőrző, a házból kövér ember totyogott elő, s éppen feltette a nadrágtartóját. Szemei fölé ellenzőt formált kezéből, úgy nézett az idegen felé.

– Én vagyok az, vámtiszt úr! Meghoztam a kutyát.

– Ja, maga az? Azt hittem, már nem is jön.

Kezet fogtak. A fináncnak sörszaga volt.

– Hát ez volna az – bökött az ember a kutyája felé.

– Na, komám, amint nézem, te is megetted már a kenyered javát! – mondta neki a finánc, s a kutya boldogan rázta a hátsó felét, mert tudta, hogy róla van szó, s hozzá beszélnek.

– Meg bizony. Tizenhárom éves. Eddig még úgy-ahogy bírta, de most már csak akadék.

– Ekkora utat megtenni... Mért nem csapta agyon? Vagy akasztotta volna föl.

– Tudja, hogy van az. Sajnálom. Az meg mégis olyan piszkos munka... – összeharapta a száját, ezt talán mégse kellett volna mondania, a finánc is összehúzta a szemöldökét kicsit.

– Hát miért nem szólt akkor a vadásznak?

– Szóltam én. De ő meg azt mondta, hogy ő nem sintér. Ő ajánlotta magát.

– Megyek, hozom a pisztolyt – fordult sarkon a finánc. Mintha kicsit meg lett volna sértve.

Az ember téblábolt a kapuban, s nem nézett a kutyára.

Hamarosan jött a finánc.

– Mivel tartozom, vámtiszt úr?
– Hát ahogy megbeszéltük.
Az ember matatott a zsebében, fizetett.
– Kicsit vizes. Belecsúsztam a patakba.
– Csak nem a Szentlőrinci úton jött?
– Arra.
– Nem vitte el a vihar a hidat?
– Nem, de visszafelé inkább elkerülök az országútnak.
– Az jókora séta lesz, hallja-e!
– Megyek is! – a kötelet eloldozta a telefonpóznáról, és a finánc kezébe nyomta. – Köszönöm a segítségét, a viszontlátásra!

A kutyára most sem nézett rá.

A finánc morcosan nézett utána, siet a nyavalyás, gondolta, most meg majd áshatom a gödröt egyedül.

– Na, gyere! – mondta a kutyának. – Elmegyünk odáig, ahol azok a nagy fák vannak. Ígérem, nem fog fájni.

Mentek. A kutya a szagokat vizsgálta. Nicsak, itt egy tüzelő szuka ment el, és lám, nem is egy, hanem két kan ment a nyomában. Abból az egyiknek valami baja volt, a másik pedig nem is olyan régen disznóbelsőséget evett. Vallatta az illatokat az öreg kutya, aki nyulakról álmodott, miközben békésen ballagott a nem túl jó szagú, de kedvesen beszélgető ember mellett. Megtanulta élete során, hogy mindig az ember a főnök. S az ember jó. Enni ad, meg fedelet a fejed fölé. Ő a falkavezér. S mindig igaza van.

És az embernek ezúttal is igaza lett.

Tényleg nem fájt.

CSONTOS MÁRTA

Virágmagok

*Valaki kimentett benneteket
a szél üregeiből, kiszakított a
folyondárok karjaiból, csőrében
vitt ismeretlen helyekre, hogy szét-
szóródjatok és sokasodjatok mindenütt
még a Nagy Szürkület beállta előtt, hogy
felnyíljon szemetek a félálomból, s érezzétek,
eljött az idő, nincs már több várakozás,
fel kell készülnötök gyorsított maturációra.*

*Most már nem kell nektek szakértő
Isten szavainak tolmácsolására, emelt
fővel foglalhattok helyet az áldozati oltáron,
hol az illat hullámain szépségeitek visszaszáll önmagába.*

*Ki adta nektek a tudást, ki mondta meg nektek,
hol kell felszakítani a kényszerzubbonyt, hogy a
szürke homok alatt rátok találjon a nyár fény-lapátja?*

*Engeditek, hogy vékony, tüzes ujjával belemártsa
testetek a felforrósodott csend matériájába.
Nincs veletek senki más, csak a burokrepesztés
szakértője a nagy Mennybéli Kertész, ki megengedte,
hogy születéskor belenézzetek aurájába, s összegyűjtsétek
a színeket, s készen álljatok a végső orgiára.*

*Most itt várom nap mint nap, hogy krém-fehér
arcotok egymáshoz szelídülve szent ikont fessen
a megvilágított ég aljába.*

*Együtt várom veletek, hogy kivirágozzanak a kövek,
hogy birtokba vehessétek Isten asztalát.*

*De Napnyugtakor majd ti is visszakülditek gyermekeiteket
a Nagy Gyűjtőhelyre, a kiindulási ponthoz, hogy ismét
és sokadszor helyreállhasson az eredeti rend.*

CSONTOS MÁRTA (1951, Győr) költő, műfordító, esszéíró, gimnáziumi tanár. A Szege-di Írók Társaságának tagja. Legutóbbi kötetei: *A meggyűjtött olajág* (versek, Littera Nova, 2010); *Aforizma-párbaj* (társ szerző Balázs Tibor, Littera Nova, 2010); *Szerzők, műzsák, szenvedélyek* (esszé, Accordia – Littera Nova közös kiadása, 2011); *Egografia 3* (aforiz-mák, Littera Nova, 2012).

Várákozás

Ülök magam, virág-szívem
mint a csillagok a semmiben
JUHÁSZ FERENC

*Ülök az éjszaka vékonyodó
sötétjében, nem kell, hogy
ébresszenek a fények, nem
kell megvárnom, míg
ágyamban a körvonalak
lassú mozdulattal összeérnek.*

*A történetben is változnak
a hangsúlyjelek, a formákban
megszárad a lényeg, s mikor
az anyagot újra keverem,
már nincsenek túlélő szépségek;
csak szétgurult virágfejek.*

*Az avarban ülök, mint fáradt
ősz madár, s az ég szövetében
meqlátom finom árnyad.
Már lángban állnak a csillagok,
angyalok jönnek mélyrepüléssel,
s átültetik a magányos fák.*

Mozgástér

*Minden csak viszonyítás kérdése,
elég, ha fölkeverem magamban az
egymásra halmozott rózsaszín árnyalatokat,
s próbálok hozzáférni a színkeverékhez,
mellyel átfesthetem a megbabonázott
pillanatot, s azt hiszem, az oldatba mártott
papírrózsa valódi lesz, ahogy a kisimult szirmok*

*lassú tánccal ölelkeznek a homályban, csak
azért, hogy kibéleljék a sötétség fészket,
illattal töltsék fel a repedéseket, s beférjenek
a mélyrétegek drapériái mögé, hol érzékeny
vándor az önmagát hajszoló gondolat.*

*Fogoly vagyok a talányokkal benépesített,
egyszemélyes óvóhelyen, elszántan keringek
a lehetőségek felhígult szublimációjában,
mint szűk vödörbe kényszerített hal, mely
még akkor is világ körüli útra indul, ha felismeri
önnön korlátait, mert újra meg újra hinni tud
a számára kedvező áramlásban.*

Elégtétel

*A csendből már mindent kiszakítottam,
most itt ülök a falak árnyékában,
s látom, a tündérkürt szirmai között
megint én vagyok az illedelmes zabigyerek,
s ahogy a színek hálót fonnak az elvirágzott
lombok fölött, már nincs, aki ecsetével
átfessen, nincs, aki fölém szelídítse az eget.
Hiába fekszem hanyatt a zöldben, csak
halvány körvonal maradok a lábnyomokban.*

*A csendből már mindent kiszakítottam,
s most itt keringek bátortalanul, itt vagyok,
mint egy eltévedt hang a jegenyenyár húrján,
s várok. Várom, hogy belém költözzön
egy gondtalan, könnyelmű utcazenész,
s én ott lógázhassam lábam Illés második
szekerén, büntelenül; másnaposan.*

TÁMBA RENÁTÓ

Álomcsapda

*Olyan vagy, mint egy kiürült lakás,
amit többé nem adnak bérbe. Nem járnak
már ide fiatalok borozni, ide már
csak hajléktalanok jönnek. Itthagynak
pár darab szalámit, egy-két
száraz dumót, újságpapírt, zacskót, takarót,
teleköhögik a levegőt,
de még a házmester sem szól érte.
Szomszédjaid rég néztek már ajtód elé,
sorosnak sem osztanak be takarításhoz,
te pedig egyre ritkábban használod a kulcsod.
Nap nap után az utcákat járod, éjszaka
is, filmeket forgatsz a fejedben. Amatőr
filmeket, üres, elhagyatott szobákról,
nagy terekről, amelyeket hajléktalanok
laknak. Egy ilyen szobában fogsz majd fel-
ébredni, ha már végleg kiráztad magadból
rühes álmaid, melyek langyvizű városodhoz
ragasztották méla öntudatod.*

TÁMBA RENÁTÓ (1987, Ózd)
író, költő, kutató, a Debre-
ceni Egyetem Nevelés- és
Művelődéstudományi Dok-
tori Programjának hallga-
tója, kutatási területe a
gyermekkortörténeti iko-
nográfia. Verseit és kispró-
záit az *Eső*, a *Képirás*, a *Vörös*
Postakocsi és a *Napút* közöl-
te.

Úton

Nevelőim bekötött szemű angyalok voltak,
akik reggelire keserű teát és penészes kenyeret adtak,
ebédidőben egy meddő szobába zártak a napi spermaadagért,
vacsoraidőben pedig már ágyban voltam, egymagam,
testem átjárta a hájas sötét,
és keserű slájmot szívtam, fel, az agyamba.
Elalvás után szúnyogok lepték el testem,
ágyam alatt csótányok tanácskoztak sorsom felől.
Néha egy megmentővel álmodtam, aki elvisz magával
erről a bélsárral feltöltött helyről,
de miután meguntam szürke álmaim, útra keltem egymagam.
Lábaim azóta nem pihennek, szívem sem csüggedhet, soha,
szapora öntudatom az ismeretlenbe vezet.
Hosszú évek óta úton vagyok, benzinszagú ápolóim mást nevelnek már helyettem,
de talán most is engem átkoznak a reggeliző asztalnál,
ahol keserű teát és penészes kenyeret adnak egy sovány, néma kisgyereknek.
De az átok rajtam már nem fog.
Nem hiszek már másban, csak az oltalomban, amit az út nyújt.
Nincs más, csak az út, amit lépteim rajzolnak,
bele a végtelenség medrébe,
ahol csak megismerés van, de nincs végső ismeret.

KRÓMER ÁGNES

Bábel

*Nem talállok a hangzavarban,
pénzéhes kurva egy világ.
Vörös a plafon...*

*Nem látlak, nem hiányzol.
Virágzik a kín az arcodon.
Ha öngyilkos leszel...
Talán mindenki imádni fog.
Csak én nem, mert nem változom.*

*Fucking universe,
baiser de l'univers
чертова вселенная*

KRÓMER ÁGNES (1979, Nyíregyháza) versei eddig a Helikonban és a Holdkátlanban jelentek meg.

Szergej világgá megy

*Szírek jönnek szép élet reményében,
ő kivándorol, mert nincs kolbászból a kerítés.
Nem lep meg, milyen hülye is az ember.
Csak az állandó ÉN, ÉN, ÉN, aztán TE.
Egy napig sem éheztél soha,
mégis azt hiszed, életed mostoha.
Csicska leszel, mert annak születted.
Oly mindegy, merre repít a szél.*

Élet fehér köpeny nélkül

*Már nem szaladgálok köpőcsészével,
tébécés nyállal telit nem viszek sehova.
Pelenkacsere sem vár rám sehol,
sem eleven nyers hús, felfekvés,
félig holt emberek mély tekintete.
Nem állt meg az élet ott nélkülem.
Most vödröt viszek, hypózom, megyek.
Senki nem szól, beszartam, gyere!
Fekáliamentes már kis kezem,
senki vére rá már nem tapad.
Az élet egy gyöngyöző patak,
csak sodor, én meg hagyom.
Halottakat álmomban se látok.
Továbbra is rejtem, ha fájok.*

CSENGERY NOÉMI

Koncentrikus körök

*Nézd, a tó milyen néma,
Hallgatag...
Nézd, hány kört rajzol,
ha feladod
magad.*

Hajlamos vagyok elhinni, hogy az életem nem könnyű. Csak amikor mások sorsát képesek vagyok meglátni, akkor jövök rá, hogy a Jóisten a tenyerén hordoz; hálátlan vagyok, ha duzzogok. Igaz, hogy szerényen élek, nincs divatos házam, se mutatós ruháim, de a gyerekeim nem nélkülöznek: a ház meleg, van cipő, kabát télire, megtehetem, hogy reggel autóval gurítom be mind a hármat az iskolába. Van egy jóra való férjem, nem iszik, nem játszik, szinte egy forintot sem vesz el a családi kasszából, állatra vagy növényre költ csak, ritkán. Mindenki előtt kel, zokszó nélkül; túlórázik, megy hétvégén is, aztán folytatja itthon, este, nem panaszkodik, csak a fehér hajszálok sűrűsödnek...

Ha végignézek a körülöttem élőkön, nehéz sorsokat látok. Sérült gyermekek mellett mindent ellátó anyát, tönkrement házasságából testben-lélekben összetört, porig alázott nőt, aki munka után fát fűrészel, három gyermeket gondoz, nevel, mos, süt, főz éjjel-nappal, csontsovány, de olyan erős, hogy lassan a hátán is elbírná a fél világot. Aztán ott vannak a gyermeküket gyászolók, a szüleiket gondozók, és azok, akik nyári szabadságuk alatt, tűző napon, heteken át kapálják a többhektárnyi kukoricát, vagy félig átfagyva tormát válogatnak dermesztő hidegben. Mint a régi falusi asszonyok, akiknek nem számított, ha télen megfagy a vízcsepp a karjukon mosás közben.

Szinte szégyellem magam, hogy itt ülök egy papírfecni előtt, mellettem kávé gőzölög. Nem láttam falusi reggeleket, tűzgyújtást, kormos falakat. Eszembe se jutott, hogy lehet fürdőszoba nélkül élni, bögréből az udvaron fogat mosni. Igen, kényelembe születtem, ami fontos volt, arra mindig tellett. Könyvekre, zeneiskolára, táncra, rajzszaakkörre, festékre, ecsetre. Valóban ez lenne a fontos?

A férjem a napokban megkérdezte: „Mit tennél, ha egyedül maradnál ebben a faluban?” (Mind tudjuk, hogy város, gyakran elfelejtjük.) Szóval képzeljem csak el, hogy egyedül vagyok három gyerekkel, pénz nélkül, vagy csak minimális bevétellel. Rokonaim nincsenek. A barátoknak épp elég a saját terhük. Igaz, hogy van egy jó nagy kertünk, de eddig ott se csináltam többet, mint gyerekkoromban. Meg tudnék mindent termelni egyedül?

CSENGERY NOÉMI (1978, Berettyóújfalu) a Szegedi Tudományegyetemen szerzett olasz bölcsész-tanári diplomát. Vallástudományt hallgatott ugyanitt, majd fél évet Rómában töltött ösztöndíjjal. Versei és fordításai jelentek meg a *Napkútban* és a *Váradban*. Harmadik gyermeke 2011-ben született, azóta hivatásos édesanya.

Tudnék nélküle állatokat tartani, hogy a gyerekeink akkor se nélkülözzenek, ha bevételeink végleg megcsappannak? Hisz ezt tették anyáink, nagyanyáink, dédanyáink, nem csupán gyerekeket neveltek, mint én.

Ha már tanultam, maradtam volna Budán? Vittem volna tovább a munkát a multinál, reggel kocogás a Gellért-hegyen, este mise a Sziklakápolnában, a pálosoknál.

Falusi éveim elvették szépségemet. Minden addigi bizonyosság elveszett. Minden egész eltörött. Meg kellett lássam, hogy a falusiak, akiket korábban lenéztem, mi mindent tudnak, amit én nem. Azt is látom, hogyan élnek egymás mellett a különböző etnikumok. Miként próbálnak a roma anyukák megfelelni az elvárásoknak, és sokszor túltenni mindenkin tisztaságban, fegyelemben. Harcolni lenézéssel, és dacolni... vagy csak tűrni. Meg kell fejtenem a világot... De miért is?

Kisfiam idelép mellém. Almát ropogtat, félbevágva kérte, úgy szereti. Rá, rájuk kell gondolnom, ismét, mit visznek majd tovább. Hárman vannak, mint a mesében. A nagy talán már nem sokat változik. A kicsik tábláján még van hely a betűnek. Tudok-e, tudunk-e jól írni rá?

LIPCSEI MÁRTA

Potyautas

*Feltérképezi a város mozgó célpontjait
megszólítható bárki főleg ha csak köszönni akar
kapcsolatot szeretne teremteni
hol is kezdje? a kezekkel vagy a szájakkal
a fejekkel a színlelt közönnyel
mégse szólít meg senkit
csak kitalálja a foglalkozásokat
az úti célokat a friss csalódásokat
minden úgy működik
mintha potyautas lenne
mintha be lenne zárva
hova is? egy csónakba? repülőgépbe?
netán egy úrhajóba? vagy éppen ebbe a városba?*

Nagyvárad, 2014. X. 13.

LIPCSEI MÁRTA költő, tanár (1943, Nagyvárad). A BBTE fizika–kémia szakán végzett, fizika szakos tanárként dolgozott. Legutóbbi verseskötete: *Létvarázs* (2014).

Helyezkedés

*Olyan mintha egymás árnyékában lépdelnénk
hallani a benti surrogásokat
érezni hogy ajtók nyílnak
számoljuk lépéseinket majd
eltűnünk az alkonyi fuvallatban
a mosolyt részletre adjuk
tekintetünkben ingadozik még a fiatalság
a szem a szem néz és bámul
a száj a száj az áradó okosság
bárányok muzsikája*

*a lélek alól már kicsusszant az idő
kerekded gondolatok gurulása
ébreszt kíváncsiságot
míg a természet illata leskelődik
így egymás árnyékában
egymás bőre alá helyezkedünk.*

Nagyvárad, 2014. XI. 11.

Szélgondolatok

*Az ember olyan akár a szél
a hallgatag időt segíti
irányítja a csendet
csendszeleket csendviharokat kelt
csendtanácsokat ad
majd az ősi csendben kalimpál
hogyan élvezze a hallgatás művészetét
az ember olyan mint a madár
szabadság szárnyaival száll
minden reggel jó szándéka szárnyaival indul
életplanétája ringásain keresi
az apró biztonsági pontokat
de csak kérdőjeleket talál
az ember olyan mint a gondolat
szeretné megérteni a gondolat
fontosságát talán érdekli a gondolat
felhasználása is figyelni ahogy a gondolatok
átszivárognak a tévének a gondolkodást
helyettesítő szerepéről szóló sok beszéd ellenére
ügyel hogy gyerekei felfogják a gondolatok szellemét
bár egy csomó tapasztalata van a tudatlansággal
a kétellyel és a bizonytalansággal kapcsolatban*

Nagyvárad, 2014. XI. 27.

Szimmetriák

*Keressük a szimmetriákat
a magasság mélység szimmetriáit
a bokros emelkedőkön
lábunk porfelhőit figyeljük
és halljuk hogyan gurulnak
lefelé a megmozgatott kavicsok
nem is vesszük észre hogy az élet
várótermeiben gyalogolunk
csak nyitott ajtókat látunk
számunkra érdekes lehet egy-egy
vasutas aki várja és indítja a
szerelvényeket a következő szimmetria-
állomásra érezzük hogy behorpad a föld
hogy a mélység szimmetriái következnek
majd sípolás és füst az ajtón átsuhannak
a sárgaság és undor jelei
szótlán a mélységből
a hajlékony halmok felett
a sínek zokogtatják a kerekeket.*

Nagyvárad, 2014. XII. 6.

MIKA GABRIELLA

A tökéletes házasság

Mindenki álompárnak tartotta őket. Olyanok voltak, mint az ideális család valami mesekönyvből. Péter a jól kereső ügyvéd, Judit az elismert kutató és Zsófia a tündéri kisiskolás lány, az osztály legjobb tanulója, akinek jó jegyeinél csak a barátnői száma volt nagyobb, akinek a zsúrára sajnos nem tudták meghívni az összes kislányt, így a szülők Zsófikára bízták a kellemetlen döntést. Házuk, kertjük örökké nyitva állt a barátok előtt, akik legszívesebben haza sem mentek volna egy-egy jól sikerült farsangi összejövetel, kis karácsonyi ünneplés, szilveszteri mulatozás vagy kerti parti után. Szüleikkel rendszeresen beszéltek telefonon, és ahogy idejük engedte, személyesen is meglátogatták őket az ország egy távoli pontján.

Ők voltak a példaképek. Már mindenki elfelejtette Péter egyetemista kalandjait, amikor a kollégiumi szobában mindig új és új lányok tűntek fel. Arról sem esett szó, hogy Judit másodéves korában különösen szótlanná, csendessé vált, alig evett valamit, szeme örökké piros volt a láthatatlan könnyektől, jegyei leromlottak. Barátnői hiába faggatták, nem árult el semmit. Fél év múlva aztán újra a régi, szép, mosolygós Judittá változott vissza.

Aki Pétert és Juditot látta, úgy érezte, ők örökké összetartoznak.

Úgy tűnt, életük békés eseménytelenségben fog eltelni. Aztán valami megváltozott. A barátaik kezdtek eltűnedezni.

Judit egyik barátnője, Rita munkanélküli lett, szorongott, őrlődött, de nem tudta, hogy mondja el Juditnak, mi történt. Panaszkodni nem akart, segítséget kérni szégyellt. Judit érezte, hogy baj van, ezért meghívta magukhoz. Péter és Zsófia nem volt otthon, úgy gondolta, így könnyebb lesz beszélgetni. Fognak pár finom süteményt, egy nagy bögre gyümölcssteát, leülnek a kandalló elé... Ám Rita, amint meglátta a házukat, keserves sírásra fakadt. Képtelen volt lenyomni a csengőgombot. Eszébe jutott a félkész házuk. Ő pont ilyet akart... Pont ilyen fenyőket és tujákat a kertbe, sziklakeretet a ház mellé, ilyen muskátlikat az erkély szélére... mi lesz, ha nem tudja fizetni a törlesztő részleteket? Könnyei a torkát fojtogatták, ahogy sietős léptekkel a villamosmegálló felé botorkált... Többé nem hallottak felőle, hiába keresték...

Marcsi a kamaszfiaival küszködött. Juditnak is panaszkodott, aki borzalommal vegyes csodálkozással hallgatta a rémtörténeteket. A fiúk már nem is köszönnek... csak kieszik a hűtőt, bömböltetik a zenét (a szomszédok folyton neki panaszkodnak), a múltkor is egy olyan kislányt talált a fürdőben, akiről azt sem tudta, kicsoda... Judit tehetetlennek érezte magát. Nem tudta Marcsit biztatni semmivel. Zsófia még az osztálytársaival kergetőzött a

MIKA GABRIELLA (1976, Budapest) könyvtárosként dolgozik. Versei, novellái, meséi jelentek meg magyarországi lapokban és antológiákban.

kertben, a kamaszkor viharai olyan távolinak tűntek. Még néhányszor beszéltek telefonon, mindig azzal búcsúztak el, találkoznak még, aztán nem is keresték egymást...

Krisztina története még különösebb volt. Már régóta nem találkoztak, amikor egy kávéházban váratlanul összefutottak. Judit mesélt, mesélt... Krisztina hallgatott. A búcsúzás előtti utolsó pillanatban azt mondta: lenne egy munka... Németországban... Aztán sietősen elbúcsúzott „majd hívlak!” felkiáltással. Juditnak sok munkája volt, de amint befejeződött a nehéz időszak, tárcsázta a régi számot. Kriszta mamája vette fel és sírós hangon azt mondta: Krisztikém elment... azt sem tudom, mikor és hová! A szomszédok hívtak fel, hogy mi lesz a lakással, nem látták Krisztiéket már egy ideje, nézem meg, nincs-e valami baj... Elmentek... nekem egy szót sem szóltak! Juditkám, te talán tudsz valamit...

Péter barátai is megfogyatkoztak. Több évtizede együtt élő párok mentek szét fájdalmasan váratlanul, és az osztozkodás közepette (kié a ház, az autó, a legújabb típusú házimozzi) róluk valahogy megfejtkeztek. Az érdeklődő telefonokra, e-mailekre bizonytalan válaszok érkeztek: ha rendeződik a helyzet, találkozunk... majd beülünk a kocsmába... persze, majd beszélünk...

Ahogy eltűntek a barátok, úgy fordultak Zsófi felé. Kint, a kerítésen túl tombolhatott az infláció, a munkanélküliség, a szegénység, a távoli földrészekén háborúk robbantak ki, földrengések pusztítottak, a ház kapuján belül Zsófikát jobbnál jobb mesék, rajzfilmek, társasjátékozással és osztálytársakkal eltöltött délutánok várták. Zsófi nyugodt volt. Ahogy apa és anya egymás kezét fogta, és ahogy anya apára nézett, a gyengéd kérdéseik, az őszinte kíváncsiságuk (rossz napod volt?... fáradtnak tűnsz... mondd el, mi bánt, talán segíthetek... olyan jól nézel ki ma, te egyre szebb leszel... mások öregszenek, te fiatalodsz...) számára mind azt üzentek: apa és anya szereti egymást és ez mindig így lesz, amíg világ a világ!

Judit egy napon vidékre ment egyik kollégájával. Hazafelé a csúszós úton egy kamionsofőr – aki elaludt a volánnál – beléjük ütközött. Judit azonnal meghalt.

A temetés után Péter zsákba tette a ruhákat és dobozokba pakolta Judit holmiját. Úgy döntött, amit tud, átad a közeli segélyszervezetnek, és a barátait is meg akarta ajándékozni, ám Judit dolgaira senki sem tartott igényt. Még a mamája sem. (Jaj, Péterkém, nem kell az már nekem. De a ruhákat tartsd meg... jók lesznek még Zsófikának...)

A fiókokat türelmetlenül nyitotta ki. Papírok... már megint... múltkor több órán át selejtezte Judit íróasztalát. Elege volt...

Hirtelen megakadt a mozdulata.

Versek voltak. Szerelmes versek.

Még sosem látta őket.

Beleolvasott.

Reszkető kezéből csendesen a földre hullott a papír.

ADY ANDRÁS

Magamnak

kiültem magamra
most ne nevéssenek
ezen igen kitelepedtem
és szédülök olyan kellemetlen
„mindjárt lezuhanok-halálomra”-
érzésem van ettől s nem az a félelmem
hogy mélység is vagyok húzva magam
hátra arra kapacitálva hogy szédüljek már
vissza valami kezdetre csobbanjak vissza
valamely ősi tán tengereket szülő
óriás-cseppbe vagy hogy előre
hajolva meredély volnék
amolyan megmászható
de visszafelé csak
gurulva zuhanva
megölten
haladó
test mozgás-előkészítője

úgy szédülök
mint aki rájött hogy
ő maga a fal: önmagának
és mindennek ami kintről bejönne

ADY ANDRÁS (1976, Csíkszereda) költő. A Márton Áron Főgimnáziumban érettségizett, Brassóban járt főiskolára, majd Kolozsváron pszichológiából diplomázott. Előbb csíkszeredai művelődési intézmények szakirányítója, jelenleg lapszerkesztő. Versei hazai és magyarországi lapokban, folyóiratokban jelentek meg.

Kicsit ugyanaz

hiszen
gyermek
vagy
még,
kis

csissz-
csossz
egy
nagy
almával,
hiszen
nem
történt
semmi
az
égvilágon
csak
közben
összement
az
alma,
elmaradt
a totyogás,
de a
kezed
fogása,
ahogy
csodálkozva
rásimul
a következő
gyümölcsre,
ahogy
vágyakozva
nyelsz
egyet
mielőtt
jönne
az
igazi
harapás...
ez
nem
időmúlás,
ez
csak
az,
amikor
nem történik valójában semmi más.

BÖJTHER PÁL

Karc – Az utolsó ecsetvonás

Hidat keresek

A negyvenes éveiben járó Albert Sándor elgondolkozva lépett lakásába. Milyen csodás világ a művészeké, állapította meg elégedetten valamivel korábban, és hagyta az érzést finom dallamokba formálódni. Ezt mindenféle önimádat nélkül tette. Eszébe sem jutott, hogy maga is a céh kiemelkedő képviselője. Mindig szeretett az éves tárlatra járni. Úgy találta, egyszerre rossz, meg jó így. Összezsúfolva a legkülönbözőbb műfajok, senkinek nincs elég hely. Erről minden alkalommal kifejti véleményét valamelyik festő vagy szobrász. Gondolják, az újság majd megoldja. Pedig az csak megjelenteti Sándor pártfogó írását. Másrészt nagyszerű portré. Az alkotók sokaságán túlmutatva, korlátlan képzelőerőt, teremtkedvet tükröz. Egyszóval nagyon emberi.

Az idén változatlan lendülettel ment. Tudta, a helyszín majd ösztönzi a fogalmazást, az elképzelések hamar feltöltődnek tartalommal. Sok új ötlete támadt, bőven lesz anyag a kilencflekkés cikkekre. Aztán ez, a színek, a formák már-már piaci ünnepe különös meglepetéssel szolgált. A szinte magától fogalmazódó írás papírra vetésének kérdése váratlanul mellékvágányra került. A szokatlan változást a semmiből hirtelen a felszínre törő huszonéves kérdések idézték elő. A kiállítóteremben az egyik falon olyan műveket látott, amelyek meglepték, és alaposan felkavarták. Pontosabban alkotójuk felbukkanása bolygatta meg lelkivilágát. A megnyitó után, bár megsürgethette volna, türelemmel várt, míg végre valaki az illetékesek közül ráért felvilágosítást adni a művész elérhetőségéről.

Nem a kibontakozott és mindent elárasztó színes képi világ, hanem ez a szokatlan esemény volt az oka tűnődésének, különös hangulatban való hazaérkeztének. Alig lazított valamit elegáns, de nem feltűnő öltözékén. Íróasztalához ült, levelet fogalmazott, melyet befejezése után rögtön postáz az éppen megszerzett címre. Maga sem értette, miért oly halaszthatatlan ezt tennie évtizedek után. Valamilyen belső kényszer hajtotta. Ebben a pillanatban ez volt a legfontosabb. Aztán a lapnak is elküldi a penzumot.

Albert Sándor, aki íróként a Sár Benedek nevet használta, egy személyben volt képzőművész, újságíró és művészeti szervező. Ebből kifolyólag, meg higgadt természete gyámolításával, a váratlanul rátelepedett különös hangulat ellenére tiszta fejjel fogalmazta gyorsan születő mondatait.

BÖJTHER PÁL (1969, Kolozsvár) foglalkozása állatorvos, 2010 óta publikál verseket és prózát. Kolozsváron él. Jókai-díjas, 2014-ben és 2015-ben a Gion Nándor-novellapályázat nyertese.

Tisztelt Asszonyom!

Az ihlet és belső erő gyámolítása alatt állók közös kiállításának látogatása közben fedeztem fel az ön alkotásait. Nekem, úgymond, hivatalból kellett jelen lennem, de az év hasonló időszakának kulturális kalandja ma már kihagyhatatlan életemből. Ebben a tobzódó, jó értelemben vett szín- és formaorgiában igen kellemes benyomást tettek tűzzománc munkái. Valójában nem értem, mostanig miért nem jelentkezett. Vagy ha szabad így fogalmaznom, vajon hol bujkált remek alkotásaival? Mindenesetre megírandó cikkemben (elnézését kérem, elfelejtettem jelezni, többek közt újságíró is lennék; vagy pontosítva: szükség szerint újságírással is foglalkozom) részletesebben ki fogok térni új felfedezésemre. Határozottan jól fog tenni a frissítés a kissé már modorosságba hajló, évenként ismétlődő erről szóló jelentéseim sorában. Amint a cikk megjelenik a lapban, együtt postázom e pár sorral.

Üdvözlettel, SÁR BENEDEK, a Napi Híradó külső munkatársa.

A küldemény címén a csinos palánkkal körülvett épület enyhén elütött környezetétől. Meszelt falai hófehéren világítottak, ünnepélyes tisztasága félszegen hatott a kert színes bujaságában. Igen, határozottan a kolostor került rossz helyre, nem a virágágyások, vagy a gondosan metszett gyümölcsfák tévesztettek célt. Aztán ha a szem megszokta az összképet, már nem tűnt olyan barátságtalannak a zárda. Valójában nem is volt az. Hibája abból adódott, hogy elzárkózott attól, hogy valamit magára öltson a tarka vidékből. Falai közt valódi béke uralkodott, kevés lakója rálelt élete céljára. Kötelességeik szervesen fonódtak egybe a felfedezett világ igényeivel.

Ezen a csendes helyen élt Erneyi Klára. A negyvenen túli nő egyszerű szürke ruhában ült apró szobájában. A *Napi Híradó* számát tartotta kezében. Dús, itt-ott szürkülő, laza fonatba simuló haját átdobta vállán, a többi tincset kisimította arcából. Lassan felállt, festetlen deszkaszekrényéhez lépett, kinyitotta fiókját. Borítékot vett elő. Gondosan hajtogatta szét a belőle előhúzott levelet, aztán hol az újságot böngészte, hol a kéziratot.

– Vajon miért zárkóztam el mostanig a nagyvárosi megmérettetésektől? – merengett. Lám, rögtön kedvező visszajelzést kapott, s ez nagyon jólesett. Annál inkább, mert bár az újságíró enyhén szabadkozik, azért bizony nagyon érti a dolgát. Akár képzőművész írta volna a sorokat. Viszont mégsem ilyen egyszerű, hanyatlott le mindkét keze. Az üzenetet, maga sem tudta, miért, különösnek találta. Szerette volna, ha hirtelen a papírlap három kiterjedésűvé válik, hogy beláthasson a sorok mögé. Szó szerint. Árnyat, kézmozdulatot, bármilyen hozzátapadt kis rezzenést észlelni.

– Ó! Elment az eszem, kísérteteket vadászok – legyintett. – Számtalanszor elolvastam, fátylat látok a lap előtt lebegni. Azt szeretném megemelni.

Elfintorodott.

– Föllebbenteni. Vagy a szememről a hályogot?

Maga elé emelte a papírt.

– Szabályos levél, a gyakorlott tollforgató érezhető minden sorából, egyetlen fölösleges szó sincs. Ám éppen a gyakorlottság teszi a bolhát a fülbe. Csipetnyivel barátságosabb a hangneme, mint várná az ember első kapcsolatfelvételtől. Vagy ennyire nyitott lenne ez a Sár Benedek?

Úgy döntött, majd elválik. Asztalhoz ült, egyenes testtartással fogott válaszához.

Tisztelt Uram!

Nagyon kedves a részéről, hogy ennyire lelken viseli a képírók és faragók sorsát. Nem mindennapi érzékenységről tesz tanúbizonyságot, hogy egy magamfajta, a képzőművészet kevésbé népszerű ágát művelő alkotót rögtön felfedezett. Kedves sorai megerősítették bennem, helyesen döntöttem, amikor rászántam magam a tárlaton való részvételre. Nem szeretnék hálátlannak vagy szerénytelennek tűnni, hiszen ezt a lehetőséget kihagyni már-már a felelőtlenség határát súrolná. És mégis! Ne gondolja, hogy nem kockázatos ilyesmire bejelentkezni. Ön nagyon szépen fogalmazott, amikor azt mondta, tűzzománcaim nem csak melegséget sugároznak, de egyféle biztonságot nyújtó szigetet formáznak a kiállítási terem méretes falain. Meg kell mondanom, meglepő a mélybe látása. Amennyiben nem lenne előttem a magas színvonalon megírt cikk, esetleg ijesztőnek hatna. Kérem, ne értsen félre! Az ijesztő az, ha valaki hirtelen arra ébred, hogy teljesen ismeretlen ember lelki rokona. Valóság, figyelmes szemlélés esetén alkotásaimból kitűnik, hogy kis erődítmény alaprajzát formázzák a nagy fehérségben. De ezzel nem magam védem, hanem... Erről inkább nem írnék. Maradjunk annyiban, jók a megfigyelései, erős az empátiája. További sikeres tevékenységet és sok jó kiállítást kívánok!

Üdvözlettel, ERNYEI KLÁRA

Sándoron mélyen eltemetett érzés lett úrrá. Akkoriban, amikor úgy vélte, végre sikerült leszámolnia ezzel a hibájával, a fiatalkor avagy a tudatlanság betegségei közé sorolta levedlett terhét. Mint semmit, amit tett, ezt sem formáságból mondta. Meggyőződéssel hitte, kigyógyult abból, hogy túlzott elvárásokkal álljon az emberekkel szembe. Most pedig az úrból pattant föl ennek a szelencének födele, s csalódottságát rögtön papírra vetette. Kétségtelen, a valamikori kúra nem volt eredménytelen, és csak kivételesen történhet meg, ám mint a rendkívül ellenálló baktériumokkal szokott történni, évtizedek múltán is aktívvá válhat a tetszhalott. A dolgok alakulása azt mutatta, most ilyen néhanapi helyzet állt elő. A betűk híven tükrözték a kórság jeleit.

Tisztelt Asszonyom!

Sajnálatosnak érzem eltávolító hangnemét, ugyanakkor tiszteletben tartom akarátát. Mindenesetre, mielőtt véget vetnénk ennek a be sem melegedett levelezésnek, elárulok egy titkot. Ön már tudja, ki vagyok, hogy sok éve járok tárlatokra, szakmám révén számtalan alkalommal kerültem kapcsolatba képzőművészekkel. Utolsó levél jogán, engedje meg, hogy őszinte legyek. Egyetlen kérésem lenne, a

következőkben olvasottak miatt ne sértődjön meg. Semmilyen személyes, sokkal inkább általános jelenségről lesz szó. Röviden arról, hogy – tapasztalataim szerint – a művészek igen érzékeny emberek. Elismerem, a hozzájuk való közeledési kísérlet közben, néhányszor megégettem magam. Na már most, ha füsttel kezdődik a történet, a következő szakaszban láng fog fölcsapni. Tud követni engem? Egyszerű: szeretnék öntől valamit. Nevezetesen, megvásárolnám A négy évszak című alkotását. Ennyi az egész. Ha eladó, kérem, tudassa, egyéb részletekkel együtt, melyek segítségével az alkotás tulajdonosává válhatok. Köszönöm, hogy válaszolni fog kérdésekre!

Üdvözlettel, SÁR BENEDEK

Megtörténhet, Sándoron mégsem ifjúkori sebezhetősége újult ki. A hangulat változása érezhetővé vált a kis szobában is, s a világi hívságok elvetését oly egyértelműen tükröző egyszerű ruha alá nyugalanság költözött. Klára újból és újból átrágtta magát a szabályos sorokon. Bármennyire szeretne volna megtartani a távolságot, akarata cserbenhagyta, gondolatai áttörték a fegyelem kapuját.

– Na tessék, kellett nekem gyanakodni, most megkaptam! Finom tollú ember, de olvassa el bárki e mondatokat: az előző levélhez képest teljes hangnembváltás. Nincs harag, netán gyűlölet, ám a szavak pengék. Ilyen az ember, ostoba, nem tudja megbecsülni, ha valami szépet kap. Ő szépet kér. Adjam el *A négy évszakot*. Nahát, mennyire felpörgött az életem! Keresik alkotásom! Ha megmondanám valakinek aggályom, többé nem mosnám le magamról a bolond bélyegét. Minden művész arra vár, hogy ismerjék, szeressék, keressék. Bár olyan is van, aki nem hajlandó megválni egyetlen művétől sem, de még az is lesi, tegyen valaki vásárlási ajánlatot. *A négy évszak* a kedvencem! Olyan, mint a gyermekem. Megmutatom a világnak, büszkén mutatom, de megválni tőle? Nem, nem egészen így van. Büszkeség, gyerek, kedvenc, minden igaz. Ám ezeken felül a plusz ugyanaz a döbbenet, mint először: miért pont ez kell neki? Mert ez tetszik. Igen, de ott van a jóval nagyobb méretű Tájképek-sorozat, a sokkal színesebb Virágok, vagy a jóval drágább anyagba kidolgozott Álmok. Viszont ennek a Sár Benedeknek *A négy évszak* kell. Ki vagy te, Benedek?

Klára gondolatai lassan a tépelődés útjára térnek, ha nem lép fel határozottan. Az ablakhoz ment, becsukta szemét. Nem küzdött a fejében cikázó mondatokkal, nem próbált megszabadulni a hangulattól sem. Hagyta, folyjon arcára a fény, a nap melege mossza lelkét. A pár percig tartó fényfürdő alatt visszaállt az egyensúly. Most már hozzáláthatott az íráshoz.

Tisztelt Uram!

Ön minden levelében újabb meglepetéssel szolgál. Nem gondoltam, hogy ennyire megnyeri tetszését valamely kompozícióm. Mi, szépet alkotók, nagyon örülünk, ha minél több házba, intézménybe, palotába – miért ne? – beköltözhetünk. Én

pedig valamelyes tehetséggel megáldott hétköznapi ember vagyok, tehát válaszom egyértelműen: mindegyik szülöttem eladó. Megkérem, ne haragudjon akadémikoskodásomért, szeretném tudni, miért éppen azt a darabot választotta. Ez személyes jellegű kérdés, semmiben nem befolyásolja a tűzzománc további sorsát – amennyiben valóban szándékában áll megvásárolni. Ön őszinte volt, én is az leszek. Azért lepődtem meg választásán, mert bizonyos szempontokból ez a legszerényebb az összes közül. Különben az ára mindegyiknek egyforma, emlékezetem szerint a Virágok vagy az Álmok valamely darabjára felillesztettem. Ha végleges döntés születik, ezen a címen tudathatja. Köszönöm érdeklődését!

Üdvözlettel, ERNYEI KLÁRA

Bár látszólag Sándor élete a rendes kerékvágásban folyt, a máskor oly mozgalmas mindennapok lassan-lassan a levélváltásokra szűkültek. Változatlanul százfelé szaladt, szervezett, írt, ihletett órákban palettát tartott kezében, elvégezte minden feladatát, ám lázba igazán csak a kolostorba küldött és onnan kapott levelek hozták. Most is éppen Klára kérdésén merengett.

– Miért szeretem ezt az alkotást? Klára kedves, a négy összeforrasztott szelvényben benne sorakozik a fél életem. Gyerekvilágom nagy része, onnan köszönnek rám a férfiélet kérdései. Mi módon tudta mindezt tenyérnyi felületbe sűríteni? A színek, a kalapos emberek, a rokolyás asszonyok, a nem túl derűs gyerekek, hol találta őket? Honnan, lelked mely emeletéről gyűjtötted hozzá a színeket? Egyszerű? Hiszem azt! Könyvtárnyi mesevilág keveredik benne a valósággal. Hanem amit éppenséggel nem tudok úgy elmondani, hogy meg is értsd, ez lenne: mintha én készítettem volna. Mintha lelkem darabját vetítetted volna ki. Seprűre ültél, éjszaka beköltöztél álmomba, el sem mentél onnan, míg alaposan ki nem ismertél. Aztán távozáskor, mert a seprű gyenge jármű, alig vittél valamit magaddal. A lelkemből csíptél ki egy szilánkot. Ezért kell nekem *A négy évszak*. De mit mondhatnék neked, elnézést, önnek, kedves Klára?

Tisztelt Művész!

Örvendek a számomra kedvező döntésének. Amint a kiállítás lejár, rögtön szeretném megvásárolni az említett művet. Kifizetési módja, késedelem nélkül, ahogy ön kijelöli.

Üdvözlettel, SÁR BENEDEK

A rajzok, festmények, tehetségének más teremtményei, a munkaeszközökkel egyetemben, gazdátlanul heverték. Klára üres tekintettel ült székén. Mindegyre az járt a fejében: a vidéki leány esete a dörzsölt fickóval. Ezt fogja a következőben megmintázni. Valószínűleg libatoll lesz a hölgyemény fő díszítőeleme. Ó, ő ostoba! Mégis mit képzelt? Beugrani a nagyvárosi újságírónak! Üzlet a javából. Még hogy műélvezet!

– S még mi nem, Klárikám? – gondolkozott hangosan. – A nagy lapok írnokai gátlástalan fickók. Mindenki tudja, hiszen másképp meg sem élnek. Csak azt nem értem, mit akarhat vajon a képpemmel? Számomra ismeretlen okból megvásárolja, aztán valahol túlrad rajta. Hát ez fájdalmas lecke volt. A pap haláláig tanul. És a liba is – sírta el magát.

Könnyezve sorolta:

– Megeszik. Nem, először felnevelik: Szép cikket írnak a kiállításról. Aztán kezdik hizlalni: Választékosan megfogalmazott levelet postáznak. Célba veszik a máját! Vásárlási ajánlatot tesznek, még csak nem is a leglátványosabb alkotására. Aztán bedarálják, hamm, bekapják, mindezt egyszerűen.

Felemelte az ölébe hullott írást.

– Tessék, száraz levél.

Lassan abbahagyta a sírást, motyogva olvasni kezdett:

– „Rögtön szeretném”, „kifizetési módja”, és a legcifrább: „ahogy ön kijelöli”. Mit lehet kijelölni?

Ismét könnyezni kezdett, de szenvedéséből semmi nem került a papírra.

Tisztelt Uram!

Szavamat nem másítom, a kiállítás végén, kérem, jelentkezzen. A további részleteket akkor.

Üdvözlettel, E. K.

Néhány nap múlva Klára megigazította egyszerű öltözékét, és előzetes bejelentés után elhagyta a zárdát. Először autóbuszra ült, majd vonatra. Kimenőjét bizonytalanság, némely félelem fűszerezte, de leginkább az érzés, hogy jobb lett volna otthon maradni. A sokévnnyi magányos élet maga alá gyűrte azt a természetes emberi vágyat, hogy találkozzunk másokkal, ismerkedjünk, nézzünk szemébe annak, aki valamiért érdekes számunkra.

Elkényelmesedéséért szemrehányásokkal illette magát, mégsem sikerült az újdonságra, a másságra várás kellemes bizsergését megidéznie. Pedig ott élt benne. Ám ha valamit nem használunk, berozsdázik. Elfelejtjük működésének módját. Esetleg nem ismerjük fel jelenlétét.

Klárának nagy csalódást okozott az utazás. Nem volt ott Benedek. Huszonnégy percet késett a megegyezett időponthoz képest. Fiatal nő várta, azt mondta, sajnos Sár úr nem tudott tovább maradni, de meghatalmazása van a részéről. A galériában azonnal elfogadták a megbízólevelet, pillanatig sem kételkedtek eredetisége felől. A nő kifizette a kért árat, átvette a gondosan becsomagolt *A négy évszakot*, majd elment. Nem, csak elindult.

– Elnézést – fordult vissza –, ezt is önnek küldte Sár úr.

Borítékot adott oda. Utána valóban elment. Ott állt Klára. Mindig azt hitte, kizárólag az ostoba filmekben van olyan, hogy adott tér hirtelen megváltoztatja jellemzőit. A kiállítási csarnok szempillantás alatt hatalmas lett,

színei elenyésztek a nagy méretekben. Úgy érezte, apró pont lett olyan szögletben, ahonnan nem indul perspektívavonal. Szerencséjére senki nem sürgette, az új tárlat anyaga bőven ráért, míg visszaállt normális ritmusa. Próbálta eszét használni, számba vette az eseményeket. Bárhonnan sorolta a száraz tényeket, ismételten arra jutott, minden a lehető legkorrektebben történt, s legyen őszinte, egyáltalán nem járt rosszul. Amikor ennyire magához tért, eszébe jutott a levél, amely – mint valami távoli tárgy – ujjbegyei közt lógott. Idegtépő lassúsággal fölbontotta, elolvasta. Kétszer is olvasta. Elolvasta a sorokat, melyekben Sár úr tudatta, hogy mint új jelentkezőnek, aki alapos benyomást tett a látogató közönségre – zárójelben megjegyezte: ha nem hiszi, fussa át a vendégkönyvet –, az idén a Szalon-díjat neki ítélte a szakbizottság. Ezek után megszámlálta a lapok közé tett pénzösszeget is.

Ennyi az utótörténet. Boldog lehetne. Nagyszerű fogadtatás, siker, nem mellékesen megkereste a következő sorozat kivitelezéséhez szükséges pénzt. Összegezve: messze várakozásai fölött. Ezzel szemben, aki most ránéz, ostoba nőt látna. Mert nem boldog. Örült a sikernek, s azzal vége. Az érzelmi skála monokrómnak mutatkozott. Egy megfogalmazhatatlan érzés azt súgta bensőjéből, valamit elszalasztott. Vagy valami, ami előtte lógott, elsiklott, kiszaladt kezéből. Annál idegesítőbb, mert meg sem tudta fogalmazni. Ez csakis az úrt növeli. Attól tartott, most valóban lovat adna a „művészi túlérzékenység” szakkifejezésen előszeretettel csámcsogók alá. Ha valamivel éppen nem foglalta le magát, folytonosan ezek a gondolatok jártak eszében. A kiállítás gondosan összeállított írott anyagát át sem nézte. Megpróbálta összeszedni magát:

– Mély légzés, a levegő lassú kiengedése. A gyakorlatot megismételjük. Mély légzés... Ó, ismételteti a bánat. Hagyjanak a remek lazulási elméleteikkel. Én most zaklatott vagyok, s szeretném tudni, miért.

Az elmaradt találkozó után Sándor azon gondolkozott, hogy érthetetlen okból, az emberek nagy többsége képtelen a pontosságra. Nem minősítgette a későket, egyszerűen nem szerette őket. Valami különös dolog történt. Felháborodása nem lankadt, de bensőjébe, a legbelső bensőjébe jókedv költözött. Mitől? Fogalma sem volt. Tudathasadásos állapot. Szerette volna a hölgyet látni, s örvendett, hogy elkerülték egymást. Ezt tisztáznia kellett, nyomasztotta, ha zűrzavar uralkodik benne. Ott volt, várt. Többet, mint szokott. Aztán eltávozott. Ebben a húsz percben volt a válasz. Miért várt a megbeszélt időpontra túl? Hátha a várt személy keveset késik, közlekedési nehézség. Vagy egyszerűen udvariasságból. Tíz perc. Rendben. Ám miért várt húszat? És az utolsó percekben mindegyre az óráját nézte. Mert kiszabta magának az időmennyiséget, esélyt kell adni mindenkinek, ám szerette volna, ha a nő az alatt sem ér oda. Így lett. Viszont még mindig itt a kérdés: miért várt ilyen sokáig? A rajtam nem múlt elv miatt. Ennek csak akkor van értelme, ha valaki arra számít, hogy esetleg egyszer lesz találkozó. Egyértelműen kettőbe szakadt állapot! Várni valakire, ám az illető lehetőleg

ne érkezzen meg, s közben előkészíteni a magyarázatot a lehetséges majdani légyottra, mely nem feltétlenül kell megvalósuljon. Az elmúlt időszak levelei egyre nyugtalanabbá tették, nem tudta elképzelni, mi történik abban a pillanatban, amikor egymással szemben fognak állni. Aztán az utolsó pillanatban összeomlott minden. Hirtelen szétfoszlott ez a mozgatóerő. Többé nem volt kíváncsi a nőre, nem érzett semmilyen indíttatást, hogy szemébe nézzon.

Mennyit öregedik, mennyire változik meg egy nő húszegynéhány év alatt?

Klára munkájába temetkezett. Naphosszat a színekkel kísérletezett, vagy újabb és újabb ötvöstechnikákat próbált ki. Csak étkezéskor tartott szünetet. Egy ilyen pihenő alkalmából újabb meglepetés érte. Lapozgatás közben fedezte fel, hogy az igényes katalógust is ez a Sár Benedek állította össze. Ki lehet ő? Bármerre kereste, nem lelt semmilyen hozzá kapcsolható adatra. Ismert újságnál dolgozik. Állítólag. S ha szélhámós? Igen, természetesen, dorgálta magát. Kiállításról ír; szép tájékoztató füzetet állít össze; valamilyen bizottság tagja, amely neki ítélte a díjat. Szélhámós? Távol kellene tartsam magam az összeesküvés-elméletektől, intette ismét magát. Figyelmesen lapozgatta a brosúrát, s közben arra gondolt, ez az egész jó valószínűséggel hiúsági kérdés. Szépen írt róla, még egy ösztöndíjjal is megtámogatta. Nem ő, a bizottság. Valamiért mégis azt képzelte, Sár Benedek nélkül nem ez a döntés született volna. Az ismertetőbe szintén *A négy évszak* fényképét tették be. Klára néhány pillanatra leállt, majd mormolva folytatta a lapozást.

– Micsoda? – kiáltott fel egy helyen.

Megütközve nézte a sorokat. Amikor magához tért, újból olvasta: „Szinte vágyat érzünk, hogy annak az őszi pataknak a partján lehessünk.”

Klárából nagyon kikívánczoltak a szavak:

– Állj! Honnan tudja, hogy az a vékony vonal az Őszön patak? Ilyet csak az írhat, aki nagyon ismer engem. Ki vagy te, Sár Benedek?

Hirtelen az asztalra került a nemrég sutba dobott írófelszerelés.

Tisztelt Uram!

Nem állt szándékomban két sornál hosszabb írást postázni. Aztán, összegezve a kiállítás eredményét, áttanulmányozva a most kézbesített prospektust, célszerűnek találtam valamivel többet, mint kétszavas köszönetfelét papírra vetni.

Félbeszakította. Nagyon hivatalosnak hatott, és üresen koppant a „cél-szerű” szó. Ez esetben semmit nem fed. Valójában az „indíttatást éreztem” lenne a megfelelő kifejezés, hiszen lelke javával öltöztette volna a szavakat, de az kiszolgáltató. Ismét a papír fölé hajolt és folytatta.

Szükségesnek vélem ilyen formában összegezni. Mindjárt az elején köszönetemnek kell hangot adnom, s ez nem afféle szokásos sablon, hanem a kellemes meglepettségnek próbál hangot adni. Nem beszélve a plusz juttatásról, amely

valóban előregördíti szekerem, nagyban megkönnyítve a munkafeltételeket. Amit az anyagiakon kívül kaptam, szintén szeretném megköszönni. Írásait áttanulmányozva, nagyon elégedetten tapasztaltam, hogy valódi szakértő beszélt önből. Nem szándékos a fokozás, ez a levél már így sikerül. Mindig eszembe jut valami, ami mintegy felülbírálja az előtte leírtak nyújtotta sikerélményt. Ezt is meg kell említenem, ám ígérem, utolsó tétel lesz, nem élek vissza tovább türelmével. Nos, ami mindenek közül a legjobban meglepett, és egyben megfogott, az figyelmessége, egyben érzékenysége, amelyről tanúbizonyságot tett a kiállítási napló megírásakor. Nem tudom, ki hogyan van vele, bizonyosan már sok köszönőlevelet kapott. Engedje meg, hogy én is befurakodhassak ebbe a sorba. Ahány művész, annyi vesszőparipa. Engem személy szerint azzal lepett meg, hogy rájött, vagy azt is mondhatnám, volt látó szeme hozzá, hogy A négy évszak kislasztkámon az a vékony vonal egy patak. Nekem elhiheti, egyenesen megrendítő az alkotó számára, ha egy kívülálló ennyire bele tudja élni magát a művébe. Mindent nagyon köszönök!

További sikeres munkát kíván

ERNYEI KLÁRA

Sándor agyában párhuzamosan szaladt két történet. Az első, amelyet éppen most olvasott, a második meg az a küldemény, amelyet válaszként írhatna a Klárától kapottéra.

Volt egyszer egy fiatalember, aki fülig szerelmes volt egy lányba. Volt egyszer egy lány, aki – állítólag – szerelmes volt a fiatalemberbe. Ez a fiú nagyon kedvelte a természetet, mondhatni, bolondult érte. Állandóan a mezőket, dombokat, hegyeket róttá, ismert minden szegletet, mint a tenyerét. Azt hitte, neki már senki nem mutathat újat a környéken. Történt pedig, hogy a fiú, mert – mint mondják – tehetséges volt, roppant erőfeszítések árán lenyomta a fenekét, és tanult, hogy fölvegyék a főiskolára. Sikeresen vizsgázott a képzőművészetre, s ettől kezdve, most már hivatásból is, járta az erdőket, meglátogatva minden természeti szépséget. Szavamat ne feledjem, amikor a felvételin a gyakorlati vizsga zajlott, a teremben jelen volt egy lány, aki a fiúnak rögtön szemébe ötlött. Annyira, hogy a beadott munkán a modell ennek a lánynak a profilját őrizte. A bizottság így is nagyon meg volt elégedve. Mindkettőjüket fölvtették, elkezdődhetett a művészet világának elmélyültebb megismerése. Így is történt, de a két fiatal még inkább egymást ismerte meg, és egymás szellemi világába merültek el olyannyira, hogy az már az örület határát súrolta. Ebben a folyamatban jelentős részt vállalt a természet, és a – néhány év múlva bekövetkező – csúcsosodás is ehhez köthető. Ezen utóbbi rendkívüli napon így szólt a lány:

– Gyere, kedvesem, nézzünk valamit, amit sohasem láttál.

A fiú hencegett, jól gondolja meg, ha valamilyen természeti képződményt szeretne mutatni, hiszen ő már mindent látott a közeli és távolabbi

tartományokban. Ám a lányt ez nem hatotta meg, kézen fogta, valósággal húzta maga után párját.

Amikor eddig jutott, Sándor megállt. Tökéletesen felidéződött benne, amint indulásuk előtt megérezte, hogy valamilyen különös esemény fog történni, ezért egy pillanatra kivonta kezét kezéből, elsurrant, s a szekrényben árválkodó néhány inge alól elővett két karikagyűrűt.

Sándor tovább fogalmazta mondandóját.

Az ifjú kedvese folytonosan elől ment. Nem engedte el a fiú kezét, vonta maga után, mintha életükért küzdenének. Jól ismert terepen haladtak, majd egy alig észrevehető mélyedésnél, talán az utolsó zápor idején keletkezett, a hölgy letért az útról. Bokrok, később szigetszerűen csoportosuló fák mellett mentek el. Még valamennyit gyalogoltak, aztán hirtelen megálltak. A magaslatról, ahol időztek, patak látszott. Összesen nem lehetett hosszabb ezer méternél. Ott eredt, és azt is belátták, ahol a föld elnyeli. Az ifjú lovag nem szólt semmit, csak mosolyogva tudatta:

– Kedvesem, kifogtál rajtam.

A lány néma mozdulatokból is értett, még jobban megszorította kezét, leszaladtak a vízhez. Szürkésnek mutatkozott a karsztos mező, még a fű is ilyen színbe hajlott. Mégis varázslatos volt az egész. Remek hely lánykérésre, s szíve hölgye igent mondott. Valósággal kirobbant belőle, mintha időtlen idők óta várt volna a megnyilatkozás lehetőségére. Hamarosan elvégezték a főiskolát, kihelyezték őket, munkahelyük az ország két felében. Először nagyon megijedtek. Aztán aludtak rá egyet, majd még egyet, megvitasztalták egymást, a végén már nem tűnt olyan tragikusnak az egész. Használható elképzeléseik voltak, hogyan oldják meg az áldatlan helyzetet. Viszont a megoldásra soha nem került sor. A legszigorúbban vett kötelező megjelenésnek eleget téve, majdnem három hónapig voltak külön. A fiatalember több száz kilométert utazott, hogy láthassák egymást. Az utolsó randevún eldöntötték, összeházasodnak, akkor valamerre eldől a sorsuk. Itt az írószer eltörött.

Nem lett házasság. Nem volt több találkozó. A lány egyszerűen eltűnt az életéből. Amikor a szerelmes bolond odament, hogy tisztázza a helyzetet, a lány valahonnan megtudhatta érkezését, mert elment a községből. Kollégái sem tudtak segíteni a fiúnak. A lány szülei értetlenkedve és szégyenkezve néztek maguk elé, teljes jóindulattal tudatták, fogalmuk sincs, mi történhetett. A történethez tartozik egy furcsa közjáték. Ott, a patakparton, amikor a lány igent mondott, a kérő fel akarta húzni a gyűrűket, ám nem találta meg őket. Alig volt náluk néhány holmi, mindent kiforgatott, mégsem kerültek elő. Ő kedvesen nevetett, magához szorította a fiú fejét, s két pusztit nyomott orra hegyére.

– Ugyan, kedvesem – mondta derűsen –, semmi jelentősége sincs. Pontosan úgy szeretlek, ahogy vagy.

Aztán mégiscsak másik levelet írt.

Tisztelt Asszonyom!

Deresedő fejjel, ugyebár nem játszhatjuk el a nemtudomkát. Megfordultam már itt-ott a világban, láttam ezt-azt. Az ember összefüggéseket fedez fel bizonyos események, helyzetek közt. Ez egyszerű. Az viszont sokkal bonyolultabb, hogy az elébe táruló kép mögött mi húzódik meg. A sok apró mozzanat, amelynek egybekapcsolódása eredményezi a képet, vajon miből indult ki? Egyáltalán, amire az alkotó befejezi munkáját, vajon még emlékszik az alapra, arra a kis szikrára, vagy nevezzük bárminek, amiből csírázni kezdett az egész? Amire ráépült a teljes alkotás. Van ezekről a folyamatokról némely elképzelésem, viszont most az a mondhatni rendkívüli helyzet állt elő, hogy valami olyasmit fedeztem fel, amelyen – mint soraiból kitűnik – mások egyszerűen átlépnek. Remélem, nem okoztam ezzel önnek kellemetlen perceket. Ha már ilyen őszinte volt, megkérdezem: mégis, milyen irányba befolyásolja az alkotó hangulatát az ilyenfajta kívülről jött felfedezés?

Üdvözlettel, SÁR BENEDEK

Mindenkettőjüknek volt története, amelyet legalább egyszer az életben el kellett mondani. Klára nagyon elszántan látott hozzá, első mondatait gondolkodás nélkül vetette papírra. Aztán a fonal elszakadt, s csak képeinek, apró ércolvasztó kemencéjének mesélte.

Világéletemben egyszerű ember voltam. Olyannyira ilyennek ismert mindenki, hogy amikor kiderült, képzőművész szeretnék lenni, az ismerősök nagy többsége – ki tudja, milyen kép él fejünkben a művésztől? – csóválta fejét. Ezzel nem törődtem. A felvételi vizsgán ijedt bárányként osontam a terembe. A várttól eltérően, barátságos volt a légkör, ami előnyösen hatott rám. Hamar észrevettem azt a magas, kissé sovány, mégis csinos fiatalembert, akinek szemében szent örültség tüzét véltem látni, amitől egyenesen jókedvű lettem. A képek leadásakor azt hittem, nem látok jól, ám bármerről figyeltem, tanulmányán a modell az én profilomat őrizte. Azt hiszem, bármit rajzolhatott volna, úgyis fölveszik. Tudásban, tehetségben Sándor messze mindannyiunk fölött állt. Egyebekhez is remekül értett. Gálánsan udvarolt, és – bocsásd meg nekem, Istenem – micsoda szerető volt! Szempillantás alatt repültek el mellette a diákévek, azt hittem, már el sem tudom képzelni nélküle az életem. Egyes-egyedül az örök férfibetegség ütött ki rajta, nem tudta rászánni magát a nősülésre. Akkor kitaláltam, hogy olyan helyre viszem magammal, ahol sohasem járt. Megértette utunk célját. Csodamezőre mentünk, Titokkapunál, ahol a patak a semmiből jelenik meg, megkérte a kezem. Nem kerültek elő a gyűrűk. Nem lettem jegyes. Na és? Kit érdekelnek a papírok, gyűrűk, mint köteléki kellékek? Belátom, a jegygyűrű mégiscsak szép lehet egy csinos ujjon, s amikor karikagyűrűt látok dolgos vagy éppen pihenő kézen, van benne valami nemes vonás. Most viszont hivatalos szempontból boncolgatom a kérdést. Én téged szerettelek, önmagadért,

Sándorom, majd előkerül a gyűrű is, ha akar, vontam a vállam, s tettem, amit nagyon szeretett. Mindjárt két pusztit nyomtam orra leghegyére. Amikor tanulmányainkat befejeztük, Sándor volt, aki jobban megijedt. Engem féltett, mi lesz velem egyedül teljesen ismeretlen emberek közt. Érdekes, semmiféle félelmet nem éreztem. Sándortól nem szívesen távolodtam el, ám kíváncsiság is lakozott bennem az oly sötétre festett hely iránt. A település különös volt valóban, de nem sötét. Sőt, rejtett fényei a magam sötétségeit világították meg, s felszínre dobták igazi egyéniségemet. Tudom, valószínűtlenül hangzik az olyan történet, amelyben valaki egyik pillanatról a másikra teljesen eldobja régi énjét. Valójában nem hirtelen jött esemény volt, hanem régi történet öltött alakot. A falu a katalizátora lett hosszú évek óta szunnyadó, csendes erjedésben lévő folyamatnak. A zsarnokság vad urai megkímélték azon a helyen a görögkeleti apácák kis kolostorát. Mindjárt az elején, amint tanítani jelentkeztem az iskolában, elhívtak a zárdába. Kiderült, díszítenem kellene valamit. Annyira el voltunk szigetelődve a világtól, hogy ide még a felekezetek közti általános gyűlölködés sem szivárgott be. Az apácákat nem érdekelte sem anyanyelvem, sem vallásom. Megtudták, hogy úgymond művész érkezik a településre, aminek roppant megörültek. Azt mondták, a refektóriumban kellene valaki által valamikor elkezdett alkotást befejezni. A helyszínen nagyon megkopott, szénnel húzott vonalak látszottak, mégis rájöttem, mi volt az eredeti elképzelés. Alaposan megtárgyaltunk, átbeszéltünk mindent, ami abban merült ki, hogy naponta megkérdeztem, egészen biztosak-e abban, hogy én vagyok a megfelelő ember. A válaszuk változatlanul meggyőződéssel teli igen volt. Ezek után nekiláttam. A munka mind jobban magával ragadott, alig vártam, hogy az iskolából szabadulhassak. Figyelmeztettek, az állambiztonság rajtam tartja szemét. Ebből kellemetlenség, majd baj kerekedett, egyszer csak tudatták: vagy az iskola, vagy az apácák. Ám akkorra már teljességgel magába szippantott a szabadságnak ez a kapuja. Kis szobát kaptam a kolostorban, s ennem adtak. Nem tudom, miféle miszticizmus lett úrrá rajtam, az apácák soha nem próbáltak megtéríteni, teljesen elzártam magam a világtól. Egyfolytában festettem, vagy a közeli domboldalon felfedezett jó minőségű agyagot gyúrtam. Akkoriban kezdtem erőteljesen az ötvösség irányába fordulni. Megszűnt a külvilág. Elszakadtam Sándortól. Nincs szó rontásról, sem más ördögösségről. Abban az elszigetelt környezetben előbukkant igazi egyéniségem. Ott már nem volt hová elfordulni. Kénytelen voltam szembenézni az igazsággal, magammal, mert hatalmas énem volt az, ami minden egyebet beárnyékol. Nem tudom tömören szavakba önteni ezt. Az a lényege, hogy attól félttem: Sándor zsenialitása lesöpör engem a palettáról. Csak mostanában kezdem belátni, hogy mindig ilyen végtelenül önzőn éltem. Gyerekkoromat jóformán egyedül töltöttem. Sok gyerekkel játszottam, ám igazi barátom egyedül Mignóka maradt. Ő is csak addig maradhatott mellettem, amíg a rajztanár el nem mondta nekünk, amit

néhány ember rég tudott. Tehát amikor kiderült rendkívüli rajztehetsége, Mignókával kezdtünk eltávolodni egymástól. Mindenféle kifogásokkal vontam ki magam a találkozók alól. A régi barátság elsorvadt. Éveken át alig szóltunk egymáshoz. Aztán Mignóka elesett, megütötte magát. Az eleinte könnyűnek tűnő sérülés rejtett törésnek bizonyult. A gyógyulási folyamat rossz irányt vett. Álízület alakult ki a csonton, Mignókát évekre dobva vissza a művészetet megtaláló úton való haladástól. Amikor ezt megértettem, egészen megkönnyebbülve kezdtem ismét keresni társaságát. A drága lány szeretettel ölelt magához. És ez a visszas állapot eleddig nem jutott eszembe.

Alig váltunk el egymástól, teljes erővel tört rám a Sándorral kapcsolatos aggodalmam. És napról napra fokozódott. Hiába próbáltam bármivel útját állni, mint feltartóztathatatlan féreg rágta lelkem. Vak kalandba vágtam, amikor elfogadtam az apácák meghívását a hegyek közt rejtőző gyermekotthonba tett látogatásra. Azt mondták, nagyon fognak örülni az árva gyerekek, ha valaki rajzol nekik. Vasárnap történt a kirándulás, ezért az iskolában sem kellett bejelentenem hiányom. Elmentünk, úttalan utakon zötykölődtünk. Találkoztunk az emberpalántákkal, akik valóban nagyon örültek a látogatóknak, és nekem csakugyan szép siker jutott a rajzfoglalatossággal. Mindenki szeretett, mindenki ölelt, nagyon jól éreztem magam. Este későn térünk haza. Kezdve a főnökasszonnyal, mindenki arról beszélt, hogy nem tudják, miként köszönhetnék meg a segítségem. Sötét idők emlékezetes vasárnapja lett, amikor a nyomort és félelmet néhány derűs óra feledtette. Csakhogy! Bár utólag dicsértem helyes döntésem, hiszen szép, kedves napot tudhattunk magunk mögött, eleinte egyáltalán nem volt kedvem menni. Miért mentem el mégis? Mert egyes-egyedül én tudtam, hogy azon a napon eljön Sándor. Próbát akartam tenni, milyen lenne, ha nem találkoznánk. Aztán még egyszer járt ott, akkor már teljességgel a rendház lakója voltam. És otthon tartózkodtam. De nem hívatott ki. Valamit megértett a megmagyarázhatatlanból.

A helyzetem egy idő után kilátástalanná vált, mert az iskolából kivettek, a kolostori munkának a végén jártam. Áldott szerencse, hogy mielőtt végleg kétségbeestem, a világ fordult egyet. A fegyverek még ropogtak az utcákon, amikor összeszedtem kevés holmimat. Borzasztó kalandos úton átvágtam a hegyeken, eljutottam ahhoz a monostorhoz, amelyről gyerekkoromban tudtam. Idős ember viselte gondját az elhagyatott épületeknek. Rengeteg hideg és éhezés jutott osztályrészemül. Végül újra jogaiba helyezték az intézményt. Én voltam az első nővér. Amikor aztán megérkeztek az igazi apácák, kértem magamnak egy alkotásra alkalmas sarkot. Mindent megkaptam, beleértve a nélkülözhetetlen apró kohót is. Több mint húsz éve élek itt boldog békességben. Már régen mindenki elfogadott, s ha leendő kiállításról szerez valaki tudomást, azonnal értesítenek. Egyetlen vétkem van. Az rendkívül súlyos. Azért imádkozom minden nap a Jóistenhez, bocsássa meg

szörnyű bűnöm. Sándorom, Sándorom, kérlek, te se haragudj rám amiatt, amit veled tettem. Semmit nem változott ez az ember. Az őt felszínesen ismerőknek ugyanaz az álmodozó. Valójában mindkét lábbal a földön álló férfi. Férfi a javából! Vajon hogyan néz ki most? Esetleg egy picit kitelt, ám változatlanul csinos. Haja őszes, mélyen ülő szeme mélyre lát. Hogy akkor miért nem látta előre kettőnk dolgát? Azt nem lehetett még csak megjósolni sem, nemhogy előre látni.

Tisztelt Uram!

Ennyit sikerült papírra vetnie. Könnyezni kezdett, majd elszakadt a gát. Zokogva szórta levegőbe gondolatait:

Hirtelen milyen furcsa íze, különös súlya lett ennek a szónak. Ez az ember a férjem, uram lehetett volna, kivel egyenlők vagyunk, egymásért vagyunk, holtodiglan-holtomiglan... Nem tudtam három úré lenni. Az egyik, a legnagyobb – az egekben és mindenhol jelen lévő – mindenekfölött áll. Őt nem zavarta volna semmiben, s valószínűleg énbennem is remekül együtt lehettek volna. A másik viszont összeférhetetlennek bizonyult. Gyerekkoromtól csak a rajz, az agyagolás, a fémek tanulmányozása, a mindenféle festegetés töltötte ki időmet. Ez annyira hatalmába kerített, felnőttként sem tudtam volna elképzelni másfajta életet. Nekem művésznak kellett lenni. Az egyetlen hiba ott csúszott be, hogy ez nem a „mi leszel, ha nagy leszel” kérdés gyakorlatias megoldását jelentette, hanem túlnőtt rajtam, eltiport, uram lett. Zsarnokom lett. S mindez csak abban a világvégi kolostorban került felszínre. Az örület, vagy nevezzük bárminek, ami ott hatalmába kerített, alapos munkát végzett. Nem egyszerűen kiforgatott magamból, hanem vakká tett. Sok év után jöttem rá, hogy minden alkotásom, minden művem, mely kedvem szerint formálódott, ugyanarra az alapra épült. A Sándorral való kapcsolatom oly gazdag volt, hogy mostanig jóformán abból táplálkoztam. Megbánás? Nincs. Hiányérzet? Van. Feltegyem a legnehezebb kérdést? Felteszem: Hiányzik Sándor? Ugyanez a kérdés, ha lehet, még több őszinteséggel terhelve, vagy ha úgy tetszik, mélyebbre ásva: Az elmúlt évek során gondoltam Sándorra? Akkor hiányzott nekem? A nehézség nem abból adódik, hogy mit jelent nekem Sándor. Sándor maga volt a megtestesült leányálom. A gondot az a megválaszolhatatlan kérdés adja: Hogyan szakadhatott bensőm ennyire ketté? Egyáltalán, hogy tölthettem eleztasokévet – viszonylag kiegyensúlyozva – nélküle? Huszonvalahány évet egyfajta örültségben éltem le? S most, amikor ez a nem várt kapcsolatfelvétel létrejött, a szemem kinyílt? Egyszerű magyarázat lenne, én nyugodnék meg a leginkább. Nem történt semmi eget rengető az újbóli kapcsolatba lépéssel. Nem omlott össze a világ, nem sajnálkozom, magamon végképp nem, és nem félnék annak a kedves férfinak a szemébe nézni. Mindennek így kellett történnie. Azt nem tudom, miért.

Másik lapot vett elő. Újból kezdte a levélírást.

Tisztelt Uram!

Gondolt-e ön valaha arra, hogy nem csak nő, de férfi is lehet múzsa? Ezt lehet teljesen természetes dologként kezelni, ám nem tudom, kiben milyen kép él a múzsákról. És tudja, mi a csodálatos a múzsában? Soha nem követelőzik. Olyanformán igen, hogy akár éjjel kettőkor is kiszökteti az embert az ágyból, mert pontosan akkor kell a világra hoznia művét. Egyébként diszkréten használja kiszemeltje légterét. Ebben az állapotban egyetlen hiba van. Képes évtizedekig úgy jelen lenni, hogy bár egyetlenegyszer sem ráncigálja meg az ember grabancát:

– Hát velem nem törődsz?

Ebből kifolyólag – az ember már csak ilyen, esendő és együgyű – lubickolunk az ihletben, s forrását semmibe vesszük. Lepörgött életem fele, mire észrevettem, hogy ez volt az ön által kért szikra, és minden alkotásom ebből a csírából nőtt ki. Kedves Sár Benedek, szívesen bemutatnám önnek az én állandóan és nagyvonalúan tápláló múzsámat. Csak az a nagy gond, hogy nem találkoztam személyesen vele nagyon-nagyon rég. Ha ön eljönne hozzám, talán a múzsa megtestesülése is megtörténne, esetleg önhöz csatlakozna, hogy végre senkinek se legyen keserű szája valaki hiánya miatt. Amennyiben úgy döntene, hogy meglátogat, ne a levelezési címen keressen, hiszen az egy postai címgyűjtőt jelöl, hanem azon, amit most mellékelve küldök.

Üdvözlettel, KLÁRA

Ui. Nagyon várom! Nagyon szeretném, ha eljönne. Gyere, kérlek.

Sándor hitében már a barlang falát festegető is úgy továbbította tudományát, hogy valamiképp értésére adta tanítványának: az alkotás folyamatát át- meg átszővi a fájdalom. Valaha legyintett az ilyesmire, és ma sem a szenvedés zászlóját lobogtatta, de elismerte, legjobb alkotásait megérintette a szenvedés, fájdalom vagy keserűség szele. Egy csipetnyi belekeveredik a mindennapi valóságból, hát a borongásból is. Nagyon nehezen tette túl magát a Klárával történt eseten. Valójában sohasem, ám most már olyan volt, mint egy zsírcsomó az alkaron, nem kellemes, s különösebben nem zavaró.

Eleinte kerestették az eltűnt menyasszonyt. Hamar tudtukra adták, él, jól van. Akkoriban eljutott a kolostorhoz is, a főnökkasszony barátságosan fogadta. Teljes bizalommal súgta oda, különös eset, hogy más vallású és nemzetiségű emberek drámája éppen náluk játszódik le. Abban a pár percben, míg a falakon belül tartózkodott, megértette, hiába keresi Klárát. Megköszönte a szívességet, elhagyta a zárdát. Sok álmatlan éjszaka és elvetélt mű következett ezek után. Évek múlva is őt várta, vagy legalább a jelentkezését.

Közben változások álltak be. Tudta, Klára nem maradt a Kárpátok keleti oldalán. Az a tény, hogy immár valamilyen ismeretlen helyre került, egyféle megnyugvást hozott. Bárhol lehet a világban, s ahhoz, hogy kapcsolatba

léphessenek, először ő kell jelentkezzen. Ez volt az ópium. A gyógyulás igen lassú folyamatnak bizonyult. Sándor nem sajnáltatta magát, az emberek nem sajnálkoztak. Enyhülést hozott az is, hogy a kényszer-munkahelyet kedve szerintire változtathatta. Beköltözött a nagyvárosba. Tanított, bedolgozott újságoknak, Sár Benedek néven írta művészeti témájú cikkeit, közben alkotott. Rengeteg tárlata volt az elmúlt években. Az utóbbi időben őt kérték fel szervezésre. Nem szívesen, de segített. Az a gond a rendezvényekkel, hogy a maradék szabadidőt is felmorzsolják. Szerencsére a család mindig megértően kezelte ezeket a kérdéseket.

Sándor utolsó levélre készült. Kezébe vette Klára hasonló küldeményét, onnan remélt ihletet az íráshoz. Elmenni? Hová menni? Miért menni? Volt egy lehetőség, semleges területen találkozni. Szembe nézni. Beszélgetni. Szembenézni. Választ kapni. Választ kapni? Nem tudja, ma lehetséges-e érthetően, elfogadhatóan elmondani, hogyan robbantották szét egy ember életét. Nem tudja, lehetséges-e elfogulatlanul, de árnyaltan elmondani, hogyan épül újra egy élet szilánkokra szaggatott darabokból. Nem tudja, lehetséges-e a szemrehányások mocsarát kikerülni. Nem tudja, ha mégis elfogná a hév, volna-e értelme rosszállásnak hangot adni, hibáztatni. Nem tudja, meg kellene-e hallgassa, mit érez a másik fél iránta. Nem tudja, el kellene-e mondja, mit érez ő iránta. Nem tudja, lenne-e értelme az egésznek. Ha ezekre gondol, oly érzése támad, hogy a megválaszolásuk igen sok időt fog felémészteni. Ám zavart lélekkel nem mehet a kolostorba.

Tisztelt Hölgyem!

Sajnos most nem tudok eleget tenni kérésének. Ígéretet sem tehetek semmire, mert az megköti az embert. Az idő majd megmutatja, mit szándékszik tenni a bennem felvetődött kérdésekkel. Addig őrizzük meg nyugalunkat, s éljük lehetőleg jól szűkre szabott életünket. Töretlen alkotókedvet kívánok!

Üdvözlettel, SÁR BENEDEK

UJVÁROSSY LÁSZLÓ

Az 56. Velencei Biennále – feketén-fehéren

Művészet

A Velencei Biennále fennállásának százhuszadik évére készülve Okwui Enwezor nigériai származású vizuális művészeti igazgatót (a *Documenta* korábbi kurátorát) bízta meg a szervezőkkel, hogy a nemzetközi művészetszázadot kiválóságait meghívja, a világok jövőjének vizsgálatát tűzve ki célul. A nemzetközi kiállításból az is kiderült, hogy a kurátornak nem volt föltétlenül szándéka csak emlékidézésrel ünnepelni az évfordulót, inkább a jövő anticipatív (látnoki) szerepét akarta előtérbe hozni, amiről a *Világok jövője* hívócím is árulkodik. A többes szám a népek és a kultúrák közötti megosztottságot, a gazdasági egyenlőtlenségeket, a társadalmi és politikai sebek okozta jövőképek miatti szorongást jelezte. A kurátor kiemelte, hogy a biennále történetében 1974 jelentett áttörést, akkor terjesztették ki először a Giardinin és Arsenalén kívülre, a város különböző pontjaira az eseményeket, és a chilei Pinochet-diktatúra áldozatait emlékének szentelték az akkori évet. Ezt hangsúlyozva a Giardini központi pavilonját Arénának nevezte el, és az aktív teret, a pavilon szívére performance-ok, filmek, felolvasások töltötték ki – ezekben Enwezor a vizuális történések (visual event) helyett a lélektani eseményeket részesítette előnyben, például Christian Boltanski köhögős fiatalkori kisfilmjét és Karl Marx közgazdasági művének, *A tőkének* oratóriumként való felolvasását. A központi épületen kívül a hajdani fegyverraktárakban, a flotta pihentető helyén, az Arsenale hatalmas tereiben folytatódott a nemzetközi esemény. A meghívottak között olyan személyiségek szerepeltek műveikkel, mint Georg Baselitz, Christian Boltanski, Marlene Dumas, Iza Genzken, Bruce Nauman, az elhunytak közül: Szergej Mihajlovics Eisenstein (1898–1948), Harun Farocki (1944–2014), Fabio Mauri (1926–2009), Robert Smithson (1938–1973).

A fentiekén kívül Enwezor több kevésbé ismert afrikai művészt vont be a köztudatba, mint például a Sierra Leonében dolgozó Abu Bakar Mansarayt a ceruzával készí-

UJVÁROSSY LÁSZLÓ (1955, Ditró) Munkácsy-díjas vizuális művész. A Partiumi Keresztény Egyetem tervezőgrafika tanára, az egykori Kelet–Nyugat, majd a Várad grafikai tervezője. Kutatási területe a vizuális kommunikáció, ebben a témakörben hat könyve jelent meg.

tett, sci-fibe illő háborús halálgépeze-
teivel, repülőgépeivel. Hannes
Böhringer *Örvény* című írásában tette
fel a kérdést, vajon nem műtárgyak-e
a repülőgépek is, és „nem szolgál-e,
megfordítva, a művészet idegen célo-
kat, ami megkérdőjelezi autonómiá-
ját? A modern művészet többé már
nem akar szép lenni, és végül dekora-
tívva vált. Díszíti a társadalmat,
melyet alakítani akart. A tárgyiasság-
nak és funkcionalitásnak elkötelezett
dizájn viszont megszabadult a korlá-
tolt célszerűség kényszerétől. A tech-
nika elektronikussá vált, és a játék
nézőpontjából újra a művészethez
közeledik.”¹ Az 56. Velencei Biennálén
is „örvények képződnek: világok, ese-

1. Hannes Böhringer, *Örvény*
= *Enigma*, VII. évfolyam,
2001, 29. szám, kiadja:
Meridián-2000 Kiadói,
Oktatási és Művészeti Bt.
70.

mények”² teremtdőnek, és továbbra is születtek a művészet kiszélesítését erősítő jelenségek (relacionista, szituacionista művek), bár ezekből idén csak elvétve találunk konceptuális vagy médiakutató kísérletező alkotásokat. Több hagyományos médiumban létrejött alkotásnak örülhetett az a néző, aki ezt a vonalat kedveli. Ellenben igen feltűnő volt a tematikájuk okán vagy tételesen a színtelenségük miatt sokszor fekete, ritkábban vörös és zöld árnyalatok drámai hangulata; az „élet komolysága” árasztotta el a kifejező tereket, műveket. Már a bejáratnál, a nemzeti pavilonokhoz vezető sétányon *Koronázási park* (*Coronation Park*) címen fekete emelvényeken fehér üvegszál plastikából, egy sorban, fej nélküli uralkodók, néhol csak a lábuk, máshol palástjuk díszítette a sétányt. De vajon díszítenek a **Raqs Media Collective** szobrai, vagy felkiáltójelként gondolatot ébresztve éktelenkednek a szabad térben? Hiszen az indiai művészcsoporthoz a XIX. századi emlékműemelés történelmi hagyományát,

elgondolkoztató módon firtatva a köztéri hősök meglétének vagy hiányának a szükségességét ma vagy a jövő nemzetállamában. Arra fel lehet-

2. Uo. 71.

Oscar Murillo fekete drapériái, 2014

tünk készülve, hogy a kortárs művészet kritizál, és nem tűri a politikai beavatkozást, arra viszont nem, hogy ennyire sötét képet mutat jelenünk társadalmából kiindulva.

A kezdeti komor hangütést fokozta **Oscar Murillo** gyászos alkotása, a központi pavilon oszlopsorára erősített fekete zászlósora – ma a párizsi terrorcselekmények áldozataira emlékeztethet –,

valamint **Glenn Ligon** New York-i művésznek a homlokzatra neoncsővel írt *Blues véraláfutással* (*Blues Blood Bruise*) szövege, s e hangulatot a belső térben fekete alapon fekete írássorokkal folytatta. A szövegtömböt addig szitázta egymás fölé a vásznon, amíg a szavak majdnem olvashatatlanná váltak. A műleírásból tudhatjuk, hogy az idézeteket többnyire történelmi dokumentumokból: szökött rabszolgák körözéséből vagy bírósági átiratokból vette. Mindebből a néző csak szófoszlányokat ragadhatott ki, annyit, amennyit a festékfelhők véletlenje megengedett. Az egész termet betöltő három vászon alkotói célja az emlékezés volt, akár az előző teremben – a kurátori munka eredményeként – **Fabio Mauri** 1978-as térberendezése: a felnagyított fekete-fehér dokumentumfotón **Goebbels**t, a fasiszmus **hírhedt propagandaminiszterét** láttuk az „elfajzott művészet” megnyitóján készült felvételen, a szemközti falon elhelyezett fekete táblán pedig az *I numeri malefici* képletét fehér krétával középre zárva. A földrengést idéző hangok minden húsz percben megszólal-

tak. Arról a néhai Mauriról van szó, aki az *arte povera* nagy öregjeként többször is emlékezetes látvánnyal véste nevét a memóriánkba. Az 1993-as bienálén először mutatta be a bőröndök-ből létrehozott *Siratófalat* (ezt most rekonstruálták *Il Muro Occidentale o del*

Pianto címen), csak akkor az installációban még egy tükör előtt a nézőknek háttal álló meztelen hölgyet is szerepeltetett, aki a haját ollóval vágta, majd a lehullott hajból a tükörre Dávid-csillagot ragasztott. Ezt a szereplőt vagy egy régebbi performance-ából vett dokumentumfotót látni most az egyik bőrönd belsejében.

A fenti drámaisághoz kapcsolódik a dél-afrikai **Marlene Dumas** koponya-sorozata. A festészet érzékenységevel, kifejezőerővel megáldott alkotó kis méretű képeket állított ki, melyek többsége fekete rajzolatú, akár **Victor Man** szintén feketének ható monokróm

Marlene Dumas: Skull (a Koponyák sorozatból), 2013–2015

sötétzöld festményei. Amíg Dumas-t az elmúlás földi maradványai, a valamikori lény „pofátlan meztelensége” vagy minden szerv sérült sajátosságai érdeklik, addig Mant a festészet reneszánsz korszakainak mára vonatkoztatott idézetei hozzák lázba. **Georg Baselitz** monumentális, ötméteres önarcképeinél az ismert baselitz-i emblematikus trükk, a fejre állítás talán most vált be igazán, a tótágast álló világokban maga a művész

sem lehet kivétel. A kiállítóterekben hatalmas barlangrajzok előtt érzi magát a néző, a század humán jelképei között a sötét síkú felületen optimistának egyáltalán nem mondható expresszionista ideg- és húsroncok néznek ránk.

Georg Baselitz: Nem esik le a falról (Not falling off the wall), 2014

Az egyre sűrűbben előforduló természeti katasztrófák okán elgondolkozhatunk **Monica Bonvicini** térinstallációján is, mely fekete latexgumival leöntött láncfűrész-füzérekéből áll. Az ipari monstrok között bolyongó nézőben a horrorfilmek világát idézi fel, vagy a természet elleni agresszivitás különböző formáira emlékeztet, például a globális méretű erdőirtásra gondolhatunk. A *Latens égésnek* (*Latent Combustion*) nevezett darabok, a férfiuralom kritikájául szolgáló szimbólumok, most is a művészről által használt jellegzetes, iparilag gyártott anyagok.

A nemzeti pavilonok közül a finnek idén is természetközeli tematikával jelentkeztek Alvar Aalto tökéletesen lesötétített termében. Az **IC-98** csoport *Órák, Évek, Eonok* (*Hours, Years, Aeons*) című, fekete alapú negatívkép-animációt hozott, mely egy fa emlékeztetőn, jobban mondva rajzolatának metamorfózisán keresztül a földtörténeti időkbe visszanyúlva a végtelen időfolyam fikcióját mutatta be. Ráadásul narratív elemként a vetítő-

vásznon előtt szénkupacokba botlik az érdeklődő. Kevesen nézték végig a lassú átalakulást, az ilyen típusú műnél ki kell lépni a percek nyomása alól, s szünetet tartva elgondolkodni azon, hogy az erdő növényzete, amely évezredek óta termelte számunkra az élethez elengedhetetlen oxigént, mennyire törékennyé válhat.

A környezetrombolás témánál maradva Izrael nemzeti pavilonjának külső építészeti elemeit autógumikkal fedte be **Tsibi Geva**, e reciklált struktúra fekete színű egysége a többi „fekete képhez” képest végre nem tűnt lehangolónak. Lehet, azért sem, mert a

Adam Pendleton: installáció,
részlet a Vincent Meessen
és a vendégei című belga
projektből, 2015

Régészet a jelenben (Archeology of the Present) című installáció egyrészt az egyre áradó konzumszemét kreatív újrahasznosítására irányítja a figyelmet, másrészt a projekt ismeretelméleti, valamint politikai és kulturális dilemmákra vonatkozó reflexiókat, a települések és a bevándorlás által létrejövő hibrid identitás közötti egzisztenciális szorongás kérdéseit veti fel³. A pavilon emeleti szintjén talált tárgyak mellett alkotott objektumokat is felsorakoztatott a művész, a falakon felváltva a gesztusfestészet-től a civilizációs termékekből gazdálkodó environmentekig több dolgot láttat.

A belgák a bevándorlás, identitás és gyarmatosítás témában egy olyan projektet akkreditáltak, amelyben **Vincent Meessen** művész tíz alkotóval folytatott vizuális párbeszédet. A pavilon egyik termében Adam Pendletont helyspecifikus installáció készítésére ihlette Leroi Jones 1964-ben írt *Black DADA Nihilismus* című verse. Elisabetta Benassi afrikai vadállatok csontjaiból szerelt össze egy képzeletbeli megállót a brüsszeli 44-es villamos útvonalára, a második pánafrikai kongresszus szervezőjének, a kongói Paul Panda Farnana M’Fumunak (1888–1930) a tiszteletére. Patrick Bernier és Olive Martin a sakkjáték szabályait módosította úgy, hogy a gyalogok nem hagyják el a játéktáblát, ellenben a feketék beépülnek a fehérek közé, ezzel is utalva a kolonizálódás jelenségére. Mások a CoBrA egyetlen afrikai tagjára, Ernest Mancobára (1904–2002) emlékeztek. Izgalmas a problémafelvetés, s az összképhez minden

művész hozzájárult. A művek megkérdőjelezzik azt az általános gondolatot, hogy Afrika migrációs hatásai szennyeznék Európát.

A felújított ausztrál pavilon az eddigi drámák mellett akár humorosnak is tűnhet **Fiona Hill** *Rossz irányba haladó idő (Wrong Way Time)* című installációjával, amely egy egyszemélyes intézménynek, a mágus múzeumának látogatását keltette. A kiállítás címét az egyik átfestett faliórájáról kölcsönözte. A feketébe borított spotlámpákkal megvilágított falra kifestett órákat, régészeti leleteknek tűnő gyökérhalmokat állított ki. A terem egyik sarkában bennszülött plasztikákra emlékeztető, rongyból, spárgából kötözött állatkákat tárt a nézők elé, sőt vegyes technikával egy különös élőlénycsoportot is mintá-

3. Israel, in *La Biennale di Venezia, 56th International Art Exhibition, All The World's Futures* katalógusa, 136.

Fiona Hall: Rossz irányba haladó idő (Wrong Way Time) – egy object és egy montázs a száznyi darab közül, Ausztrál Pavilon, 2012–2015

zott. Koponyáktól kezdve papírbankókra másolt elszáradt falevelekig – a természetet kisajátító pénzhétséget szimbolizálták – több száz elbűvölő látnivalót hordott össze üvegtárlókban. A különböző elemekből megmunkált tárgyainak nyomvonalán feszültséget tudott teremteni a három egymást égető aggodalom: „a világpolitika, a világ pénzügyei és a környezetszennyezés”⁴ kérdései között.

A portugálok **Joao Louro** konceptuális művészt küldték, ő a Loredan palota könyvtártermeibe rendezkedett be, mondhatni minimális eszközökkel dolgozva Samuel Beckett, Gustave Flaubert, Dylan Thomas, Herman Melville egy-egy könyvének címdolaját 200×160 centiméteres vászonra festette meg. Más teremben tükröt tartott a látogatók elé, egyrészt a *Tükör létrájával* (*Mirror Ladder*) a létra fokaik közé tükröket helyezett, másrészt a plexire nyomtatott fekete *Vak képe* (*Blind Image*) dokumentumfotók látványa helyett fogalmi leírással kísérletezett. A vizualitás nyelvezetének reflexív tartalmát kutatva a fekete tükröződésben találkozunk önmagunk tükröképével. A dokumentumképek látványától megfosztatott látogatót arra emlékezteti a szerző, hogy a vizuális művészetben a néző szerepe Duchamp szerint is ötvenszázalékos, és arra készíti, hogy készítsen fantáziaképet például Maurice Blanchot (1907–2003) rejtőzködő író, filozófusról, a XX. század második felének egyik sokoldalú gondolkodójáról, aki életében annyira visszahúzódva élt, hogy azt sem tudjuk, élete nagy részében hogyan nézhetett ki, mivel huszonegy éves kora után fénykép sem készülhetett róla⁵. „Blanchot írásaiban már a negyvenes években feltűnnek azok az elméleti

problémák, melyek a hatvanas évektől alapjaiban rengetik meg a művészetéről szóló közhelyeinket (ilyen például a centrális alkotó szubjektum vagy épp a referenciális nyelv kritikája). Számos olyan filozófiai fogalom válik már igen korán döntő jelentőségűvé műveiben, melyek nélkül nem létezhet a század utolsó harmadának gondolkodása. Eközben Blanchot kémtörténetekbe illő precizitással semmisíti meg a saját önéletrajzát.”⁶

Az olasz pavilon kurátora, *Codice Italia* címen, tizenöt művészt állított mértani rendbe. Jelen volt az arte povera-ból induló Jannis Kounellis, a transzavantgárd képviselői közül Mimmo Paladino meg Nino Longobardi, az új figuratív nemzedékből pedig Nicola Samori gazdagította az olasz tárlatot. Többük alkotásával jó volt előben találkozni, mint például Kounellis térberendezésével. Ő előszeretettel használja a vasat, a lágy textilanyagokat, jutazsákokat, amint most is a fehér falon kontrasztba állította a frízszerűen elrendezett vasúti síneket és a közéjük szorított, gyűrt fekete kabátokat. Kompozíciójának drámai jellegét a tér hármas felosztása nyújtotta: a nézővel szembeni falon hangsúlyosan hét vízszintes sín pár látható, rajtuk sorban fekvő kabátok egy-

4. Australia, in *La Biennale di Venezia, 56th International Art Exhibition, All The World's Futures* katalógusa, 138.

5. Popovics Zoltán: „Noli me legere!” – Tanulmányok Maurice Blanchot-ról.

6. Uo.

más alá lógó ujjakkal (minden szinten négy darab, összesen tehát huszonnyolc). A második térelem, a terem aranyművészséneke pontján, az előbbiekkal ellentétben, egy kihegyezett függőleges sín kúszik a magasba. Harmadiknak pedig a különben üres szoba bal oldalán – mint a függőleges ellenpontja – egy magányos széken az utolsó felcsavart kabátot találjuk. Tárgyaival Kounellis képes a történelmi emlékezetet megidézni, a kabát melegsége és a fém hideg tapintása sokféle drámai olvasatú kóddal bír.

A japánok pavilonja ez alkalommal nem feketében, hanem vörösben izzik, két halászhajóból és rengeteg kulcsból állította össze metaforikus installációját **Shiota Chiharu**. A *The Key in the Hand* (A kulcs a kézben) című munkájával a jövőt tekintve világos narratívával állt elő, a Tóhoku régió csendes-óceáni partjainál történt 2011-es földrengés, a cunami, majd az azt követő atomkatasztrófa számtalan család számára megsemmisítette az otthon szent helyét. A japán dráma aktualitását fokozza az a tény is, hogy szintén csónakokkal nagyon sok migráns „kulccsal a kezében” merült a tenger mélyére. A sorsunk nincs a kezünkben, csak hitünk kulcsa, gondolataink, szavaink, cselekedeteink kulcsa. Sajnos az olyan gyáva terrorista támadásoknak, mint a párizsi, a világok jövője nem ismeri a kulcsát.

Sarah Lucas, az angol pavilon „Daddió”-t sikító „fenegyereke” szándékosan vidám hangulatot szeretett volna árasztani, ezért sárga puding árnyalatúra festette a falakat. Ez önmagában nem botránkoztat meg senkit, az sem, hogy *Maradona arany serlegé-*

Jannis Kounellis:
Cím nélkül (Untitled), 2015

nek vagy *Maradona krémnek* nevez egy-egy sárga színű Franz West-szerű organikus hurkaszobrot. Talán az sem, hogy a tükrötjást mosógépbe rakja, máshol, kisebb méretben, ugyanazzal a hurkatechnikával *Fekete cicákat* vagy *Nemkívánatos* fekete polipot mintáz. „Ahol fény van, ott létezik sötétség is – írja –, a fekete macskák testesítik meg a rejtélyt, a babonát és az árnyékot.”⁷ A formái sajátosak, meglepőek, az ellenben kiverhette a biztosítékot, hogy alsótest-öntvényeinek testnyílásaiba tiszteletlenül cigarettát helyezett. Az ötlet annyira közönséges, hogy első látásra azt hittem, valaki megviccelte a művészt és cigarettát dugott a gipszöntvény alfelébe. Kérdezhetnénk, mindez hogyan igazodik a világok jövőjéhez...

Hát úgy, hogy a művészet szemlélése „szabadulást jelent a mindennapok keservétől és gondjától, minden nyomasztó dologtól”⁸. A biennále sok komolysága után a megformált cicajáték és a „nemtörődöm levegőjű” valóság kontrasztján sokan mosolyogtak. Lucas csak a saját világát hozta, pimaszul, ami másmilyen, mint amihez szoktunk. Bízunk benne, hogy két év múlva a művészethez fordulva itt folytathatjuk.

7. Sarah Lucas, I Scream Daddio, Gran Bretagna – British Pavilion, 56th International Art Exhibition la Biennale di Venezia, 2015.

8. Hannes Böhringer, Örvény, in *Enigma*, VII. évfolyam, 2001, 29. szám, kiadja a Meridián-2000 Kiadói, Oktatási és Művészeti Bt., 70.

HORVÁTH GIZELLA

Búvalbélelt Biennále

Halál Velencében

Ezt a regénycímet juttatja a látogató eszébe az idei Biennále főépületének bejárata: a klasszikus, fehér oszlopai között gyászszászlokra emlékeztető, súlyos, fekete, összefoldozott anyagból készült installáció (Oscar Murillo munkája), fölötté Glenn Ligon neoninstallációja szomorúságról, vérről és zúzdásokról. Itt a látogató még eldöntheti, hogy továbbmegy vagy visszafordul. Senki nem fordul vissza: a 25 eurós kifizetett belépőjeggyel a zsebében, felkészülve a többórás művészethanyra, belép a Giardini főépületébe. Annak ellenére, hogy többször figyelmeztették: „Ki itt belépsz, hagyj fel minden reménnyel.”

Okwui Enwezornak, az idei művészeti megakiállítás kurátorának szemlélete láthatóan komor. Pedig ez nem következik szükségszerűen a kiállítás címéből: *A világ összes jövője* (*All the World's Future*). A vég, a halál csak az egyik lehetséges jövő. Másrészt a jövő abszolút módja valóban a vég. Ha 136 művész a jövőről medítál, ebbe beleférne talán az utópia is, vagy valamiféle üdvözítő jövő képe.

Okwui Enwezornak viszont határozott elképzelése van arról, hogyan NEM szabad gondolkodni a jövőről. Mélyen utópia-ellenes, állítja egy interjúban, egyszerűen azért, mert az utópia a politika vége (Goodman 2015). Márpedig úgy tűnik, eljött az ideje annak, hogy a művészet felvállalja a politikai célokat. Borzalmas két év van mögöttünk, mondja a kurátor (Milliard 2015), és lehetne sorolni az eseményeket: Boko Haram iszlámista hatalma Nigériában, az ISIS növekvő hatalma Közép-Ázsiában, Ukrajna megtámadása, Charlie Hebdo megtámadása Párizsban, a faji feszültségek rég tapasztalt intenzitása az Egyesült Államokban, a menekültáradat Európa határainál. Valóban, nem állíthatjuk, hogy világunk a paradicsom derűs kertje. Így, ha a „minden jövőkre” gondolunk, a problémafelvetés inkább az, „hogyan tudunk együtt gondolkodni a közös törékeny ökológia belakásának kérdéséről” (Goodman 2015).

HORVÁTH GIZELLA filozófiatanár, egyetemi oktató (1962, Aninósza). Tanulmányait a BBTE filozófia szakán végezte. A PKE Filozófiai Tanszékén 2001-től adjunktus, docens, 2006–2008 között a bölcsészkar dékánja, 2009-től prorektor. Kötetei: *A vitatechnika alapjai* (Kv., 2002), *Maine de Biran. Egy filozófus életútja* (Kv., 2005), *Argumentor. Proceedings of the first international conference on teaching Argumentation and Rhetoric* (Kv., 2010).

Amit a kurátor ígér, azt a főpavilon fölött álló szavak összegzik: szomorúság, vér, zúzdások¹.

Rögtön az első teremben, a Giardini főépületében kiderül, hogy a kezdet a vég, és rögtön az elején szembekerülünk a halál, a vég képeivel. A terem falain **Fabio Mauri** munkái, amelyek többféleképpen jelenítik meg a THE END szót, a maga szétesett formájában is (akár úgy is, mint a rajz, a design vége), miközben a terem közepén hatalmas, bőröndökből összeállított installációja ragadja meg geometriai, majdnem absztrakt szépségével a látogatót. A bőröndök az utazás metaforái, és örömteljes nosztalgiát ébreszthetnek a nézőben, volt és lehetséges kalandos utazások emlékét és reményét. Ebben az esetben viszont a végső utazásról van szó, avagy az életnek mint utazásnak a végső stációjáról. Az installáció címe: *A Nyugati Fal, avagy a Siratófal* (1993), és a holokauszt áldozatainak értékes, de a végső utazás szempontjából fölösleges csomagjait idézi fel. A bőröndök óvják mindazt, ami személyes, fontos, amiért küzdöttek,

aminek örültek, és amit itt kellett hagyniuk. Az installáció alján, a bőröndök között, felbukkan egy meztelen nő fotója, akinek lehajtott arcát teljesen betakarja a haj. A fiatal nő mintha erőltelen hátán cipelné a bőröndök súlyát, és teljesen valószínűtlen most már feleslegessé vált, magába forduló szépségében.

Az egymásra épülő bőröndök látványát magával viszi a látogató, ahogyan **Christian Boltanski** 1969-ben készült videójának hangját is. Az eredetileg

1. blues, blood, bruise – Glenn Ligon neoninstallációja, amely az 1964-es harlemi lázadásokra utal.

Fabio Mauri: The Western Wall or the Wailing Wall, installáció, 1993

háromperces, *Köhögő ember* című, vérrel és szenvedéssel teli filmet a Biennálén végtelenítették. A vad köhögés, a vért okádó maszkos férfi gyomrot összerándító, véget nem érő fájdalma nem csillapodik, nem ismer szünetet, reménytelenül uniform. Lauren Richman, aki doktori disszertációt írt Boltanski 1969-ből származó kisfilmjeiről (Richman 2013), a kisfilmet a francia társadalmat felforgató 1968-as események kontextusában értelme-

zi, és kapcsolatba állítja Guy Debord szituacionista téziseivel. Boltanski a kisfilmet mozgóképszínházakban szándékozta leveleltetni, a reklámnak szánt percekben. Nyilván, a *Köhögő ember* figyelmeztetés lett volna a képernyő elbájoló hatalma ellen, a spektakulum által közvetített felejtés és beletörődés ellen. A cenzúra megakadályozta a film terjesztését, mocskos és visszataszító tartalmára hivatkozva. A kisfilm azóta sem veszített erejéből: már a következő termekben járunk, de az erőszakos hang még mindig kísért.

Az összes jövő személyes megjelenítése talán sehol nem olyan erős, mint **Adrian Piper** *Everything will be taken away* című, egész termes munkájában. Egyrészt, a művész teleírt négy iskolai táblát krétával ezzel a szöveggel – mintha nekünk, lusta diákoknak, büntetésből kellene százszor leírni azt, hogy mindent el fognak venni, minden el fog veszni, hogy jól vessük be a kemény koponyánkba a vég gondolatát. Ugyanakkor az írás esetleges megbicsaklásokkal van tele: bár ugyanaz a kézírás szerepel a táblákon, egyik sor sem azonos a másikkal, innen-onnan betűk törölődtek le – mintha a mindennek elvitele már elkezdődött volna, és éppen a mi vég-tudatunkkal. A megsem-

Adrian Piper: Everything will be taken away, 2015

misülés nem csupán a tárgyakat érinti, amelyeket el fognak vinni innen, hanem a saját öntudatunkat is. Ugyanezt a szöveget látjuk olyan fekete-fehér fotókon, amelyek párokat örökítenek meg séta vagy kávézás közben – csupán az arcuk van leradírozva. Szürke

űr tátong ott, ahol a mosolyukat vagy tekintetüket keresnénk – az arc helyett az írógéppel írt szöveg vicsorog ránk: *Everything will be taken away...*

A vég érzékeltetéséhez **Thomas Hirschhorn** egy katasztrófát rekonstruál a főpavilon egyik kisebb termében: leszakad a mennyezet, és a terem tele lesz a törmelékyszerű papírból és fémből álló, a zuhanás pillanatában megmerevedett, felszabdalt szerkezettel. A tér úgy van kialakítva, hogy alig lehet elhaladni az installáció mellett úgy, hogy ne bonyolódna bele. Végül is a mi fejünk fölött szakadt le a mennyezet.

A Biennále másik fő helyszínén, az Arsenalében, az első terem talán a leg-erőteljesebb: az elsötétített tér hatalmas

60

Adel Abdessemed: Nymphaes, installáció; a háttérben Bruce Nauman fluoreszkáló neonja, 1972

ürességét **Bruce Nauman** neoninstallációi és **Adel Abdessemed** installációja teszik hangsúlyossá. Bruce Nauman neoninstallációi olyan szavakat formáznak színes neonokból, mint élet, halál, szeretet, gyűlölet, fájdalom, élvezet, ezek sorra gyulladnak fel és alszanak el, rövid ideig uralva a sötétséget. Egy másik neoninstallációja az angol „halál” szó közepében kiemeli az evést (*death – eat*). Végül egy áthúzott négyzet szárairól, amely

szvasztikává kezd alakulni, leolvasható az „amerikai erőszak” kifejezés. A terem titokzatosságát növelik Adel Abdessemed „lótusza” (*Nymphaeas*): machetek nőnek ki ugyanabból a pontból, mintha virágszirmok bomlanának ki a padlón, és pusztán Bruce Nauman váltakozó, visszafogott neonfényeiben válnak láthatóvá. Mintha a föld annyi fegyvert temetett volna el, hogy az életet hozó virágok helyett most már halált hozó fegyverek nőnek ki belőle.

A halál témáját kicsit derűsebben feldolgozó művek között szintén **Boltanski**val találkozunk: ha a köhögő ember a fiatal művész lázadása, az *Animitas*, az idős művész 2014-ben született munkája, mélyebb, metafizikai hangulatú mű. Az *Animitas* címe a halottak számára Chilében emelt oltárookra utal és dokumentálja a chilei sivatagban a helyiek segítségével létrehozott installációt: hosszú, vékony fém szárazon háromszáz finoman mozgó apró harang a szél hatására légies zenét varázsol. Ezt a zenét Boltanski egy interjúbán a halál zenéjének, az ég hangjának nevezte². Az installáció személyes relevanciáját az adja, hogy a kis harangok elhelyezése rekonstruálja a csillagok állását a művész születésekor. A fiatalkori keserűséget felváltotta az

öregkor bölcsessége, amely a halál zenéjét derűsnek érzékelteti.

Hasonlóan felemelő a semmi üressége az osztrák pavilonban. **Heimo Zobernig** átalakította az osztrák pavilon historicizmus és modernizmus között oszcilláló építészetét, elrejtve a historizáló elemeket, a jellegzetes félkörívben végződő karcsú oszlopokat. Így az osztrák pavilon egységes fekete padlózatot és fekete mennyezetet kapott, ami kiemeli a falak vakító fehérségét, így a látogató egy lélegzetelállítóan egyszerű, fenséges térben találja magát, szemben a semmivel. A pavilon egy hátsó falát megszüntették, így a megmaradt keret kiemeli a közvetlen természet változatoságát, szépségét, csendjét. A művész a meditáció terét szerette volna megalakítani – és ez nagyszerűen sikerült.

Marx kísértete járja be Velencét

A nigériai Okwui Enwezor az első afrikai származású kurátor a biennálék történetében. Okwui Enwezor eddigi munkássága előrevetítette azt, hogy a biennálén is bizonyítani fogja: a világot többen lakják, nem csak európaiak és nem csak fehérek. Így nyilván várható volt a kibillenés az Európa-központúságból. Okwui Enwezor egész kurátori munkásságának egyik célja az, hogy az afrikai és afroamerikai művészeket rivaldafénybe állítsa. Az egyik világos üzenete az, hogy Afrika nem egy ország,

2. <http://www.thisischile.cl/work-of-art-of-french-artists-in-atacama-makes-it-to-venice-biennale/?lang=en>

hanem egy kontinens, és az afrikai világhoz nem lehet pater-nalista módon viszonyulni, mint egy excentrikus jelenséghez.

Szintén várható volt a politikai üzenetet hordozó művészet promoválása. Okwui Enwezor támogatja a politikailag aktív művészeket, és úgy gondolja, hogy „az aktív polgárságnak kell hogy legyen egy nyilvános pódiuma” (Goodman 2015). A művészek kimondottan alkalmasak a politikai kérdések érzékelésére, felvetésére, bátor megfogalmazására, „az uralkodó ortodoxiak megkérdőjelezésére”, így az autoriter rendszerek mindig a művészeket és az írókat helyezik először tilalom alá, állítja Okwui Enwezor (Higgins 2015).

Az ő kurátori víziójában a művészeknek viszonyulniuk kell a „dolgok jelenlegi állásához”, és a biennále fő kérdése, ahogyan a katalógusból kiderül, a következő: „hogyan tudják művészek, gondolkodók, írók, zeneszerzők, koreográfusok, énekesek és zenészek képek, tárgyak, szavak, mozdulatok, cselekedetek, dal-szövegek és hangok segítségével összehozni a közönséget a nézés, hallgatás, válaszadás, cselekvés és beszéd aktusaiban annak érdekében, hogy értelmet kaphasson a jelenlegi felfordulás?” (Enwezor 2015)

A kiállítás katalógusában a kurátor három szűrőről beszél, amelyek alapján szervezte a megrendezvényt: az első a *Rendtelenség kertje*, a második az *Elevenység: egy epikus tartam*, és végül a harmadik az *Olvasva A tőkét*. A két első szűrő kevésbé látványos, és interjúiban a kurátor nem is nagyon beszélt róluk. Ami mindenkit foglalkoztatott, az Marx újraélesztése.

A *tőke* a biennále központja, szó szerint is: a központi pavilon belsejében kialakítottak egy teret, az Arénát, ahol egy színpadon állandó jelleggel zajlanak a bemutatások, az előadások, beszélgetések. Itt minden nap azzal kezdődik, hogy felolvasnak néhány oldalt *A tőkéből*. Augusztus közepén fejezték be a három kötetet, és elkezdtek újra – várhatóan másodjára is sikerül befejezni a biennále november végi zárásáig. Több újságíró volt kíváncsi arra, miért döntött úgy, hogy minden nap felolvastat *A tőkéből*. Okwui Enwezor azt válaszolta, hogy az utóbbi évtized gazdasági válsága felélesztette a tőke és a munka közötti viszony kérdését, és ebben a dialógusban érdekes visszanyúlni ehhez a könyvhöz, amelyet Karl Marx másfél évszázada írt. A *The Guardiannak* adott interjújában Okwui Enwezor azt nyilat-

kozta, hogy „valami olyat szerettem volna tenni, aminek aktuális relevanciája van és annak a helyzetnek szól, amiben vagyunk. Így gondoltam a *Das Kapitalra*, egy könyvre, amit senki nem olvasott, és mégis mindenki gyűlöli vagy idéz belőle” (Higgins 2015). Ugyanis „ebben a könyvben, bár a XIX. században írták, annak kísérteteit olvashatjuk, ami ma bontakozik ki” (Goodman 2015).

Bár Marx szelleme (kísértete?) hangsúlyozottan volt jelen a Biennálén, ez a kísértet nem a forradalom nyelvét beszélte, inkább valóban a munkafolyamatok elemzésének nyelvét, ahogyan *A tőke* is tette a XIX. században. A munkafolyamatokra koncentrááló alkotások közül csupán kettő emlékezetes számomra. Az egyik Jeremy Deller egész termes installációja, amely kissé eklektikusan (posztmodernül) jeleníti meg a munkakörülményeket, a viktori-

ánus kortól napjainkig. Egy teljes falat töltenek be a viktoriánus korból származó, fémfeldolgozó munkásnőket ábrázoló fényképek (a sorozat a *The Shit Old Days* szarkasztikus nevet viseli, így tiltakozva a régi idők mitologizálása ellen). Majd a falból kimered egy karóra, amely napjainkban a munkások mozgulatait méri, gyorsaságukat és hatékonyságukat (nem csupán a munkahelyen töltött időt). Giccses színekben pompázik a fal a zenegép mögött, amelyből nem zene szól, hanem ipari zajok kakofóniája. Ám az egész terem legerősebb eleme egy felfüggesztett banner, amely fekete alapon kövér fehér betűkkel értesíti a munkásokat, hogy ma szabadnapjuk van. A „zéró órás” munkaszerződések világában a munkásokat így értesítik – rossz angolsággal és érzéketlen iróniával – arról, hogy nincs munka, tehát nincs fizetés. A banner Damoklész kardjaként lóg a látogatók feje fölött, ahogyan a munkanélküliség réme sokunk feje fölött.

Egy teljesen más jellegű kísérlet **Rirkrit Tiravanija** munkája, a *Cím nélkül 2015* (14 086 kiégetetlen). A relacionista művész egy kis gyárat hozott létre a helyszínen, ahol kínai munkások kézzel gyártanak téglát, pontosan 14 086 darabot (még nem sikerült kiderítenem, miért pont ennyit), ezekbe belepecsételik kínaiul azt, hogy „Többé soha nem dolgozni”, és ezeket a téglákat 10 euróért meg lehet vásárolni, a pénz pedig egy olyan ala-

pítvány kasszájába folyik be, amely a munkások jogait védő szervezeteket támogatja.

Szintén a munkafolyamatokat idézi fel poétikus módon **Ibrahim Mahama** gigantikus munkája: óriási felületen vont be a két épület közötti falakat egy, eredetileg szén, majd kakaó szállítására használt, jutából készült zsákokból összevarrt lepelrel (az installáció 300 méter hosszú és 3000 kilót nyom). A Ghánában született művész ezzel az installációval a kakaótermelés és -export körülményeire hívja fel a figyelmet, adva lévő, hogy hazája az egyik legnagyobb kakaóexportőr. A jutazsákok a művész munkásságában Ghána törekeny gazdasági helyzetének metaforái. Releváns aspektus az is, hogy a zsákokat illegális bevándorló nők varrták össze a művész stúdiójában. A nézőt beborító installáció a mögötte lévő narráció nélkül is fenséges, igazi jelentőségét viszont a körülmények felfejtése, kötelékeiből való kiszabadítása (*Out of Bounds* az installáció címe) teszi világossá.

Színház a világ

Az idei biennálé bevallott célja a dialógus előmozdítása, a művészek/művészetek kooperációja, a publikum bevonása a „Formák parlamentjének” munkálataiba (Enwezor 2015). A velencei rendezvény már rég nem festmények és szobrok kiállítása: rengeteg installációval, videomunkával találkozhattunk az előző években is, és performance-ok is helyet kaptak már ezen a sereg-szemlén. A mostani kiadás annyiban

más, hogy a kurátor az egész kiállítást színpadként akarja működtetni, „a projekt központjában van a kiállítás mint színpad fogalma” (Enwezor 2015:19), ahol a művek, művészek, publikum rezonálnak egymással, akár egy zenekar.

Ennek a koncepciónak a következménye az Aréna működtetése mint nyílt tér, ahol nem csupán Marxot olvasnak fel, de beszélgetéseket is folytatnak, rövid jeleneteket és énekszámokat adnak elő. Szintén ebbe a koncepcióba tartozik a sok performance, előadás, ami be van tervezve különböző helyszínekre. Jómagam október közepén látogattam el Velencébe, és a sok performance és interaktív munka közül alig láttam valamit. Címkek hirdették a falakon, hogy bizonyos napokon, bizonyos órákban performance zajlik majd – én végül egyet sem láttam. Láttam egy éppen zajló interaktív munkát: **Maria Eichhorn** relációs munkáját *Vászon/Ecset/Festmény* címmel. A művésznő 176 vásznat, 176 ecsetet és 176 festéktubust bocsátott az érdeklődők rendelkezésére, hogy a helyszínen festhessenek egy-egy monokróm vásznat, a sorozatot pedig kiállították a földre az Arsenalében. Bár a használható eszközök minimálisak, az érdeklődés nem maradt el – ottlétemkor is készült egy monokróm.

Nem volt túl nagy tolongás **Hans Haacke** iPadje vagy **Adrian Piper** regisztrációs asztalai előtt sem, pedig ezek tényleg jó ötletet valósítottak meg. Hans Haacke esetében újrakreálták az 1970-es *MoMa Pollt*. Annak idején a művész feltett egy kérdést az éppen zajló politikai eseményekkel kapcsolatosan: az a tény, hogy Rockefeller kormányzó nem határolódott el Nixon államfő indokínai politikájától, indok lesz-e arra, hogy ne szavazzon rá novemberben? A kiírt kérdés alá két átlátszó műanyagból készült dobozt helyezett el, és a leadott szavazatok ezekben gyűltek össze, mindenki szeme láttára. A helyzet pikantériája abból (is) adódott, hogy Nelson Rockefeller volt a MoMa egyik legfontosabb adományozója és a vezetőtanács tagja. Hans Haacke több ehhez hasonló, az intézményi kritika név alá sorolható munkájának eredményeit, a feldolgozott felmérések statisztikai adatait, diagramjait, a becsomagolt kérdőíveket állította ki idén Velencében, miközben a művész egy egészen új, „világfelmérést” is készített. A látogatók számára előkészített iPad-en lehetett válaszolni a felmérés 20 kérdésére, amelyek olyan témákat feszegettek, mint az emberek közötti egyenlőtlenség, a művészet anyagi támogatása vagy Abu-Dzabi építé-

szeti projektjei. A válaszokat helyben értékelte a program, és meg lehetett nézni, éppen hol áll a világ közvéleménye.

Adrian Pipert nem pusztán az *Everything will be taken away* miatt lehetett szeretni Velencében. Ötletes és mélyen megérintő, komoly és mégis könnyed a *Valószínűsíthető Bizalom Hivatala: A játék szabályai #1-3*. Amikor ott jártam, három aranyszínű, félkörívű pultnál, mint egy multicég vagy ötcillagos hotel bejáratánál, három hölgy unatkozott. A szürkére festett falakon, felettük, három elgondolkodtató mondat (a játék szabályai): „Mindig túl drága leszek ahhoz, hogy megvásároljanak”, „Amit mondok, azt mindig úgy is fogom gondolni”, „Mindig azt fogom tenni, amit mondom, hogy tenni fogok”. A látogatót a pultok mellett elhelyezett lap informálta arról, hogy elkötelezheti magát valamelyik kijelentés mellett, erről kapni fog egy szerződést, és adatai bekerülnek egy adatbázisba, majd a kiállítás lezárása után információkat kaphat arról, hogy hányan, kik kötelezték el magukat ugyanazon kijelentés mellett – és kapcsolatba lehet lépni másokkal, ha ez közös szándék. Komoly erkölcsi kísérlet: végiggondolni, melyik kijelentés fontos nekünk, melyiket szeretnénk, illetve melyiket lennénk képesek betartani. Bár egy ilyen regisztráció nem kötelez semmire – hiszen csak játékról, művészetről, mintha-helyzetről van szó –, mégis komoly szembesülés önmagunkkal és alkalom az önreflexióra és morális elveink, illetve morális akaratunk vizsgálatára. Saját szerződése azóta is ott van a fiókomban, és mint

objektivált maxima, egy olyan pontnak érzem, ahová visszatérhetek, ha elbizonytalanodnék.

Ellenpontok

Ami hiányzott az ideai biennáléból: a könnyedség, a humor, az irónia, a pimasz szellemesség. Pedig szerintem a komoly problémákkal való reflexív megbirkózáshoz ezek elengedhetetlenek. A *The Guardiannak* a kurátor azt nyilatkozta, hogy kissé komolyabb, mélyen reflexív, mélyen politikai szemléletet szeretne meghonosítani (Higgins 2015). Ez sikerült, sajnos talán túlzottan is. Kissé iskolásan nyomasztó lett a kiállítás, mint egy – amúgy értelmes – történelemóra, amelynek a végén már nagyon várják a kicsengetést.

Álljon itt ellenpéldának a jövő két könnyedebb, szellemes megidézése. Az egyik a Giardini sétányain található szobrok sorozata, az indiai **Raqs Media Collective** munkája, amely a *Koronázási park* címet viseli. Súlyos, fekete piedesztálokon állnak monumentális fehér szobrok. Minden rendben lenne, a történelmi személyiségeknek kijáró tiszteletet árasztják – kivéve azt az aprócska részletet, hogy üresek. A súlyos palást szó szerint a semmit öltözteti, ugyanis a talapzatra bevésett szöveg szerint, „ők” kiüresedtek, megunták a pózolást, és elmentek. Mintha kifordult volna magából a mese, és nem a király meztelen, hanem a hatalom abszurd módon igyekszik a semmit elkendőzni.

És végül az orosz Recycle Group munkája, a *Megtérés*, ami a kiismerhetetlen Velence egyik utcácskájában, egy templomban volt látható – azaz csak a szerencsések vagy a térképet szigorúan követők bukkanhattak rá. A templom belsejében merevített fátyszerű, fehér, átlátszó anyagból készül domborművek vagy 3 dimenziós freskók takarták el a barokk templombelsőt, és mesélték el az új valláshoz – az új technológiák vallásához – való megtérést, az új egyházalapítást, templomépítést az új központi szimbólum, a facebook „f” betűje körül. A gyönyörűen megkomponált, megmunkált légies domborművek a keresztény ikonográfia toposzainak komolyságával mesélik el az új vallás heroikus kezdetét. Szerzetesek laptoppal az asztalon, tablettal a kezükben ülnek, parabolaantennákhoz emelik tekintetüket, együttes erőfeszítéssel emelik az ég felé az antennákat hordozó létrákat, képernyőkhöz imádkoznak összekulcsolt

kezekkel. Az új vallásnak ellenségei is vannak: az egyik sarokban két, úgy tűnik, kólásüveggel felfegyverkezett férfi támadni készül. Sőt, néhány mártír földi maradványait is láthatjuk, amint bevésődött testükbe a *like*, a *comment* vagy a *keep me signed in* kifejezés. Összességében a helyspecifikus munka szellemes és vizuálisan erős.

Az összes jövőből, amit Okwui Enwezor biennáléja engedett megmutatkozni, nekem ez tetszett a legjobban. Gondoltam, ezt share-olnám is, hátha gyűjt néhány lájkot.

IRODALOM:

GOODMAN, Amy. 2015. *Art, Politics & "All the World's Futures"*: Okwui Enwezor, First African Curator of Venice Biennale, http://www.democracynow.org/2015/8/11/political_art_and_all_the_world, utolsó letöltés: 2015.10.05

RICHMAN, Lauren. 2015. *Perform, cough, critique: Christina Boltanski's cinematic tactics in 1969*. <http://gradworks.umi.com/15/37/1537290.html>, utolsó letöltés: 2015.10.05

MILLIARD, Coline. 2015. *Venice Biennale Curator Okwui Enwezor On "All the World's Futures", Karl Marx, and The Havana Biennial Boycott*. <https://news.artnet.com/art-world/okwui-enwezor-venice-biennale-karl-marx-havana-biennial-boycott-274420>, utolsó letöltés: 2015.10.05

ENWEZOR, Okwui. 2015. *All the World's Future. La Biennale di Venetia. 56th International Art Exhibition*. Catalogue. Venice: Marsilio Editori.

HIGGINS, Charlotte, *Das Kapital at the Arsenal: how Okwui Enwezor invited Marx to the Biennale* = *The Guardian*, 2015.05.07, <http://www.theguardian.com/artand-design/2015/may/07/das-kapital-at-venice-biennale-okwui-enwezor-karl-marx>, utolsó letöltés: 2015.10.05

PAPISTVÁN

Pillantás a jövőbe Marx szemüvegén keresztül

Az 56. Velencei Biennále egy óriási műalkotás-halmaz volt, így ha valakinek csupán két nap állt rendelkezésére bebarangolni a kiállítás két fő helyszínét, a Giardinit és az Arsenalét (tehát a város egyéb pontjain lévő, de a biennále keretében zajló kiállításokat már nem is számítva), és ha ráadásul a cél ennyi idő alatt minél több művet, pavilont megtekinteni, akkor a látogató rákényszerült arra, hogy ebben az elképesztő forma- és gondolathalmazban személyes narratívákat építsen fel, alternatív összefüggések után kutasson. Ez persze azzal a veszéllyel járt, hogy egy csomó minden elsikkad, ráadásul a felületesség veszélye is fenyegetett az összefüggések keresése nyomán. Ezeket a kockázatokat viszont érdemes volt vállalni, már csak azért is, mert ez is a játék, vagyis a művészi szabadsághoz társított interpretációs szabadság része.

Európai volt kommunisták

A biennále két fő helyszínén eltöltött két nap során feltűnt, hogy Karl Marx, illetve a marxizmus szelleme a legkülönbözőbb módokon lecsapódva, lépten-nyomon visszaköszön. Hogy ez nem csak véletlenszerű megérzés, arról maga a nigériai származású Okwui Enwezor, *A világ összes jövője* című 56. Velencei Biennále kurátora biztosított a nemzetközi tárlat koncepcióját ismertető állásfoglalásban, melyből kiderül, hogy a háromrétegű nemzetközi kiállítás egyike Marx *A tőke* című munkájának (re)interpretációja. De erről részletesebben kicsit később. Előbb a kelet-közép-európai térség művészeinek munkáiról számolok be. Azért is tartom fontosnak részletesebben foglalkozni ennek a térségnek az alkotásaival, mert a biennále anyagáról kialakított személyes felépítményemben érdekes párhuzamot véltem felfedezni az ezekben a munkákban fellelhető, a kommunizmusra mint a jelent alakító meghatározó történelmi tapasztalatra való utalások, illetve a nyugati művé-

PAPISTVÁN (1977, Nagyvárad) újságíró, blogger. A Nagyváradi Állami Egyetemen szerzett politológusi diplomát, mesteri képzésen a PKE Filozófia és Művészet a Nyilvános Térben szakán vett részt. Egy évig tanárként dolgozott. Szabadúszó fordítóként átváltotta román nyelvre Déry Tibor *Képzelt riport egy amerikai popfesztiválról* c. regényét. Tíz éve a *Bihari Napló* újságírója, 2007 óta blogger is.

szeknek a marxizmust ideológiai síkon megközelítő értelmezései között.

Nem meglepő, hogy a kelet-közép-európai országok pavilonjaiban kiállított műalkotásokra hangolódtam rá

66

Adrian Ghenie: Történelmi arcképcsarnok. Lenin (Turning Blue), 2008

a legkönnyebben, hiszen olyan problémafelvetéseket hoztak el Velencébe, amelyekkel nap mint nap találkozik az ebben a geopolitikai térben szocializálódott ember. Egyéni és közösségi identitás, a múlt, a történelem hatása a mai ember gondolkodásmódjára és önértelmezésére – jobbra ezeket a

C. T. Jasper és Joanna
Malinowska: Halka / Haiti,
videó, 2015

fogalmakat, kérdésköröket boncolgatták a térségünkben származó művészek. A kommunista rendszerből kiszabadult európai országok közül a visegrádiak az identitás problémáját kutatták. A magyar pavilonban Cseke Szilárd az egyéni identitás fogalmával játszott el háromosztatú projektjében, a lengyel pavilonban kiállító művészek, C. T. Jasper és Joanna Malinowska pedig a nemzeti identitás értelmére kérdeztek rá ironikus projektjükkel. A lengyel nemzeti operát, Moniuszko 1858-ban komponált *Halkáját* rendezték meg egy olyan, Haitiban fekvő kis településen, ahol a kétszáz évvel ezelőtt a karibi ország függetlenségéért harcoló len-

gyel katonák leszármazottai élnek. A pavilonban az erről az előadásról készült felvételt vetítették. Ez a mű számos kérdést vet fel: mit jelent a huszonegyedik században a lengyel-ség és általában a nemzeti identitás, milyen kapcsolat állhat fenn a nemzetből rég el- vagy kiszakított emberek leszármazottai és a mai lengyelek között? Van-e még egyáltalán valami, ami összeköti ezeket az embereket, és ha igen, akkor az általában vett művészet, vagy pedig egy konkrét, de egy rég letűnt korban, egészen más történelmi körülmények között született műalkotás lehet-e egy effajta összetartó erő? E kérdések megválaszolása természetesen a nézőkre várt.

A cseh és szlovák pavilonban Jiri David *Apoteózis* című installációja szerepelt. A művész a fehér falú, üresség benyomását keltő teremnek a bejárattal szemközti oldalán két magas, egymással párhuzamos falat húzott fel. A falak közé bepilantva az egyik oldalon Alphonse Mucha 1928-ban festett *A szlávok apoteózisa* című festményének monokróm átdolgozása, a másikon pedig ennek tükör általi visszatükröződése volt látható. A néző csak akkor láthatta a teljes alkotást, ha belépett a két fal közé, így azonban ő maga is visszatükröződött, részévé válva ezáltal a műalkotásnak, és elgondolkozhatott azon, hol van az ő helye ebben az apoteózisnak nevezett folyamatban. Ha pedig belegondolunk abba, hogy a munkát a közös cseh és szlovák pavilonban mutatták be, noha ma már nem egy, vagy eggyé válni akaró, hanem két külön úton járó nemzetről van szó, akkor a szlávok mint közös nevező problematikus fogalommá válik ebben az összefüggésben. Ezt a problematikuságot hangsúlyozta a művész azzal is, hogy az alkotás külső fehér falára, alig észrevehetően, de mégis olvashatóan egy Marx-idézetet vitt fel német és angol nyelven; ez magyarul az én fordításomban így hangzik: „A probléma nem az, hogy megszabaduljunk az illúzióktól. A probléma az, hogy megszabaduljunk az illúziókat követelő helyzetektől.” Az idézet egyértelmű utalás a „csehszlovák” történelemre, melyben a marxizmusnak meghatározó szerepe volt, másrészt pedig utal mindenféle megkonstruált közös identitás, esetünkben a szlávok illuzórikus voltára is.

Szerbia pavilonjában nem a nemzeti közösségek, hanem országok, birodalmak identitásáról, illetve sorsáról elmélkedett Ivan Grubanov *Egyesült Halott Államok* című installációjával. A teremben egykori birodalmak, országok lobogói (köz-

tük a Szovjetunió, a Német Demokratikus Köztársaság és Jugoszlávia zászlói) kisebb kupacokba rendezve heverték a földön, a padló is, a lobogók is különböző színű festékekkel voltak összekelve, leöntve, és azt a hatást keltették, mintha a kupacok

eggyé olvadnának a talajjal; vagyis ahogy a föld befogadja halála után az embert, úgy válnak humusszá az államok is bukásuk után. A pavilon falain sírfeliratként volt olvasható az egykori országok neve, zárójelben megszületésük és megszűnésük évszáma is, így a fehér falak sírkőként magasodtak a padlón heverő államalakulatok fölé.

A román pavilonban a világhírű Adrian Ghenie festőművész a történelmi evolúció kérdését boncolgatta,

Darwint és főként az általa kidolgozott evolúciós elméletet használva kiindulópontként, illetve analógiaként. A *Darwin szobája* címet viselő fő kurátori tematika három almenü-ponttal gazdagodott: ezek egyike a történelmi arcképcsarnok sorozat, melynek darabja Lenin közismert, mauzóleumi halotti arcképe is, ami művészi jelzése annak, hogy történelmünk meghatározó része volt a kommunizmus.

teni ezt a történelmi korszakot jelenkori identitásukba. Ezzel szemben a nyugati művészek hasonló történelmi tapasztalat hiányában nem kapcsolják össze a marxi gondolatvilágot a kommunista múlttal, ezért vagy ehelyett filozófiai, ideológiai síkon közelítenek

Az albán pavilonban Armando Lulaj az ország múltjába visszapillantva térképezte fel azt, hogy mi és hogyan alakította ki az albán nemzet és az ország jelenkori identitását. Ebben a múltba nézésben is elmaradhatatlan jelzőbója a kommunista rendszer, hiszen az egyik tárlóban az albán kommunista vezér, Enver Hodzsa műveit tartalmazó kötetek voltak kiállítva, ezzel is a látogatóértésére adva azt, hogy a mai albánok önmeghatározásának megkerülhetetlen része ez a múlt.

Marx mint művészi koncepció

Az eddig elmondottak alapján úgy tűnik, a kelet-európaiakra olyan hatással volt a kommunizmus, hogy kénytelenek beépí-

a marxizmushoz, mely ezáltal nem válik a nemzeti, állami identitást és sorsot alakító tényezővé, inkább a politikai identitás meghatározásának funkcióját tölti be.

Okwui Enwezor a Giardini nemzetközi pavilonjának központi helyszínét, a vörösre festett Arenát arra tartotta fenn, hogy ott a biennále teljes időszaka alatt, azaz májustól november végéig különböző performance-ok keretében Marx főművéből, *A tőkéből* olvassanak fel részleteket, illetve arra,

hogy más, ehhez a műhöz valamilyen formában kapcsolódó vagy kapcsolható szövegek, megnyilvánulások is megjelenjenek. A már említett állásfoglalásban Enwezor kijelenti, hogy *A világ összes jövője* nemzetközi tárlat egy többretegű koncepció, melyben három úgynevezett szűrő keresztezi egymást. Ezek egyike *A Tőke olvasatai* címmel ellátott szűrő, amire részletesebben is kitért az állásfoglalás: a biennále minden egyes napján felolvasnak *A tőkéből*, a szövegek dallá, librettóvá, megbeszéléssé, vitává stb. váltak az Isaac Julien által rendezett interaktív performance-ban, *A tőke oratóriumában*. A marxi „művészet” olyannyira ki volt hangsúlyozva, hogy a seregszemlét ismertető katalógusban Karl Marx kiállító művészként szerepelt csakúgy, mint a marxizmus filmes megjelenítését ars poeticaként valló Szergej Eisenstein. A marxi alapvetésnek a tárlat alapkoncepciójába való beépítése az egyik magyarázata is lehet annak, hogy a munka, a tőke, a kizsákmányolás, az elidegenedés, a dialektika marxi alapkategóriái számos itt bemutatott műalkotás hívószavai is voltak egyben. A biennálén a legváratlanabb pillanatokban bukkant fel Marx alakja, vagy találkoztunk a marxizmussal, kommunizmussal való utalásokkal. A svéd pavilonban az egyik videó a mauzóleumban fekvő Lenint ábrázolta, az amerikai Charles Gaines *Manifesztum* című sorozatával érkezett a biennáléra. A művész különböző politikai beszédek komponált át zenei hanganyaggá, és ezeket a kottákat állította ki. Ezek sorában Nelson Mandela-, Malcolm X- stb. szövegek mellett zenére transzponált Karl Marx-idézetek is megtalálhatók. A nemzetközi tárlatba beválogatták a német Alexander Kluge kilencórás dokumentumfilmjének itt három különálló projekcióként levetített rövidített változatát, melynek címe önmagáért beszél: *Hírek az ideológiai antikvitásból: Marx/Eisenstein/Tőke*. A marxista vonulatot erősítette az Arenában zajló *Tőke oratórium* rendezőjének, a brit Isaac Juliennnek különálló munkája, a 2013-ban készült *Kapital* is, ami nem más, mint egy két képernyős videoinstalláció, amelyben a művész beszélget a tőkéről David Harvey amerikai tudóssal. Az indiai Madhusudhan két rajzsorozatot állított ki a biennálén, ezek közül az egyiknek a címe *Az eltűnés logikája: a Marx Archivum*, melyben Marx, Lenin és Sztálin arcképe tekint vádlón a zavaros jelenre. Az Arena filmprogramjában szocialista realista, avantgárd filmek, dokumentumfilmek járnak körül a tőke fogalmát, a biennále katalógusa szerint a válogatás bevallottan baloldali szempontok alapján történt. Antje Ehmann és

Harun Farocki közös projektje a munka folyamatára reflektált a kortárs világ körülményei között, emellett külön kiállításon is bemutatták a tavaly elhunyt harcos baloldali Farocki munkásságát, aki a film nyelvére próbálta lefordítani Marx főművét.

Kizsákmányolás

A marxista indíttatású vagy arra utaló munkák mellett voltak olyan alkotások is, amelyek marxi alapfogalmakat jártak körül anélkül, hogy ezekben feltétlenül marxi indíttatást kellene felfedezni. E munkák közé sorolom azokat, amelyeknek alaptermatikája a kizsákmányolás. Az amerikai Walker Evansnek (1903–1975) az 1930-as évek Amerikájában készült, szegénységben élő munkáscsaládokat ábrázoló fotósorozata volt az egyik ilyen anyag. A dél-koreai Im Heung Szon a munkások kizsákmányolására hívta fel a figyelmet *Factory Complex* című dokumentumfilmjében. Ebben a témakörben Walead Besthy *Guadalajara* című szoborsorozatát is érdemes kiemelni, mely egy mexikói kerámiagyár munkakörülményeit és az ottani olcsó munkaerő kizsákmányolását érzékeltette. Ugyancsak a harmadik világban tapasztalható kizsákmányolást tematizálták a belga pavilon munkái, de itt, csakúgy, mint számos más művész alkotásában, biztosan nem a marxi paradigma az elsődleges, hanem az idej seregszemlén szintén gyakran megjelenő posztkolonializmus problematikája, amit sokan sokféleképpen értelmeztek műveikben.

Tőke

A kizsákmányolás mellett sok alkotás szólt magáról a munkáról, mint az ember önmeghatározó és társadalomépítő tevékenységéről, míg egy sor meghívott művész a tőke sajátosságaira, szerepére, működési mechanizmusaira reflektált.

A tőke szó több alkotás címében szerepelt, az ír pavilonban kiállított projekt címe például: *Adventure: capital* volt, ami egyszerre utalhat egy fővárosra és a tőkére, már csak azért is, mert Sean Lynch mitologikus elbeszélésfüzérként működő munkájában mindkét fogalom megjelent. Taryn Simon 1975-ben született egyesült államokbeli művésznő Velencében kiállított művének címe *Irodai munka és a tőke akarása*. Utóbbi munka tizenkét párdarabból állt, melyek bal oldali részén egy jelentős nemzetközi egyezmény szövege, valamint az illető egyezmény aláírásának a helyszínén dekorációként használt virágcsokrok rekonstrukciójáról készült fénykép volt látható, másik oldalára a művésznő által az aalsmeeri virágborzéról megrendelt virágcsokrok szárított darabjait helyezték el. Ebben a tőkét kritikusan szemlélő alkotásban a virágok hallgatólag szemlélői annak, ahogy a világ urai döntenek a nemzetek és a természet sorsáról. Ugyancsak a holland virágborze, ezzel együtt a tőke működését mutatta be videójában a dél-koreai Hwa Jeon Nam a minden, ami állandó, elpárolog marxi maximáját illusztráló módon. Az Arenában zajló tőke-eseményekről már esett szó, viszont feltétlenül ki kell emelni Marco Fusinato-nak az Arsenalében kiállított alkotását (*From Horde To The Bee*), mely a legötletesebben és a legszemléletesebben vázolta fel a tőke működési mechanizmusát. A művész egy nagy asztal széleire helyezte el radikális baloldali gondolatokat tartalmazó antológiáját, és bár eladók nem voltak a kiállítási anyag mellett, a látogatók megvásárolhatták ezeket a kiadványokat úgy, hogy a pénzt az asztal közepére dobták. Így amint fogyott az asztal szélére helyezett kiadványok mennyisége, vagyis az áru, úgy növekedett az asztal közepén a pénzkupac, tehát az áru visszaváltozott tőkévé. A látogatók belátására volt bízva, hogy részt kívánnak-e venni ebben a gazdasági mechanizmusban, ami az emberi felelősség szerepét hangsúlyozza a tőke mozgatta világban.

Összegzőképpen elmondható, hogy az 56. Velencei Biennále átfogó címe által sugallt jövőbe tekintés csak kis mértékben

történt a technológia, a tudományos fejlődés, az utópia prizmáján keresztül, sok művész inkább az aktualitásra fókuszált, vagy a múltból megöröklött problémák, traumák feldolgozását tűzte maga elé. Ebben a tendenciába illeszkedett a marxizmus újraértelme-

zésének, valamint a kommunizmus mint történelmi tapasztalat feldolgozásának, világképünkbe való integrálásának az igénye is, de ez csak annyiban tekinthető a jövőbe mutató törekvésnek, amennyiben a jelen problémáinak kutatása során nyert válaszokat alkalmazzuk a jövő problémáira is. Biztató, elgondolkodtató, érdekes, aggodalmat keltő – kinek-kinek habitusa és ideológiai beállítottsága szerint –, ha a művészet világa a marxizmus újraértelmezésével kísérel meg választokat találni a jövő kihívásaira.

MOZOG NAGY IMRE

Jár a baka, jár (3.)

Részlet a *Fújnak a fák*, *Ides* című önéletírásból

Társadalom

2014-ben, az első világháború kitörésének századik évfordulója táján folytatásban közöltünk több részletet egy nagyváradi postamester frontélményeit megörökítő, torzóban maradt emlékiratból. Újabb sorozatunkat a hadikórházak – háborús memoárokból ritkán megörökített – világából válogattuk, a halálos fejszét csodával határos módon túlélő fiatalember emlékeiből. Érmellék, azon belül Albis szülötte 1892. október 8-án látta meg a napvilágot, egy föld nélküli zsellércsalád sokadik gyermekeként. Félbemaradt önéletírása gyermek- és ifjúkorát, az első világháború előtti „boldog”(?) békeidőket, frontélményeit, kései tanulmányait és Trianon után váradi polgárként megélt éveit tartalmazza, 1924-ig bezárólag. A két világháború között nagyváradi, erdélyi lapokban olykor cikkeket, verseket közlő, vitathatatlan íráskészséggel, humorral, végzettségénél magasabb műveltséggel rendelkező tollforgató hagyatéka hiteles dokumentum és lebilincselő olvasmány.

(Sz. A.)

„Erdély nélkül nincs Magyarország” – szólította nemzetünket gróf Andrássy Gyula. Közben meg úgy kellett Erich von Falkenhayn tábornoknak összekaparnia innen-onnan a maradék ezredeket, hogy megállítsák a románok szedett-vedett hadseregét, miután betörték Erdély földjére. Mert a hadvezetés vakon bízott Románia meg-megújuló semlegességi nyilatkozataiban – amelyekben még a jóságos albisi öreg tanítóm se bízott, pedig nem volt hadügyminiszter. Elmulasztották katonai vezetőink kellő katonai erővel vigyázni a Kárpátok keleti, dél-keleti és déli vonulatait, hágóit. Az elsők, akik menekülteként elfutottak, az arisztokrácia és a nemesség voltak. Ahelyett, hogy uralmuk és birtokaik védelmében ők is odaálltak volna az ökrök vontatta román ágyúk elé, míg segítségül jönnek a német katonák. És miközben a támadó román parancsnokok átkozták a lerohant területek

nem román nemzetiségű lakosságát, fenyegetőzve, hogy mind egy szálra kiirtják, felakasztják a magyarokat a fákra, az erdélyi románság prominens szószólói, mint például a Kolozs megyei Ștefan Pop-Cicio politikus, a bihariak közül Mangra Vasile erdélyi pátriárka, de még Aurel Lazăr jogász is – valamennyien két és fél évvel később Erdély, a Részek és a Bánság egyesülését Romániával kimondó „nemzetgyűlés” vezetői – hódoló táviratokat firkáltak a magyar miniszterelnökhöz, és a korabeli lapok tanúsága szerint – „elítélték a román hadsereg orvttámadását”.

Volt Nagyváradon egy Pelle János nevű versfaragó, akiről magyarosan írt neve dacára azt regélték Mihályfalván, akik ismerték őt, hogy román nemzetiségű. A *Nagyvárad* című napilap belső vagy külső munkatársa lehetett. Én legalábbis ott olvastam egyik versét, amelyik jóval Érmihályfalvára érkezésem előtt jelent meg az újságban. Kivágtam és eltettem, mert többszöri elolvasás után se tudtam eldönteni, kihez írta, miféle „megváltásra” vár. Gyanakodtam, hogy román testvéreit várja Erdélybe, jöjjenek már végre. De ebben nem voltam biztos. A vers így szól:

Az új Megváltó

*Legyen angyal, vagy legyen céda,
Szent apostol vagy álpróféta,
Legyen, kit szerettünk, gyűlöltünk,
Legyen isten vagy ördög tőlünk:*

*Mindegy, akárki!
Csak jöjjön, jöjjön már valaki
A könnyből, vérből megváltani!*

*Az örület vad orkánjában
A Föld halálos táncát járja,
Még nem ment minden pusztulóba,
Még nem ütött a végső óra –*

*Mindegy, akárki!
Csak jöjjön, jöjjön már valaki
A könnyből, vérből megváltani!*

*Virágos, ünneplő menetbe’
Kivonulunk elébe, messze.
Nem vártunk így senkit idáig,
Krisztusnak testvérévé válik.*

*Mindegy, akárki!
Csak jöjjön, jöjjön már valaki
A könnyből, vérből megváltani!*

(Megjelent a *Nagyvárad* 1916. július 16-i számában.)

A vers nagyon rímelt nagy költőnk, Babits Mihály „Legyen vége már” felkiáltására is, meg az erősen szerveződő, háborúellenes, Károlyi Mihály-féle párt jelszavaira, Ady Endré-s gondolataira is. A sebesültek, a rokkantak, nyomorékok, kizsigereltek és hadifoglyok hangulatába nagyon beletrafált. Volt, aki szavalta is egy műsoros rendezvényünkön, a kórházban. De *kitől* és főleg *honnét* várja a megváltást? – tettem fel magamnak a kérdést. Én tudniillik odaírtam volna. Lehet, hogy akkor nem közölték volna...

Mikor aztán bekövetkezett a románok támadása Erdély ellen, Pelle János újabb versel jelentkezett a *Nagyvárad* 1916. szeptember 10-i számában, akkor, amikor a mieink már megállították a támadást, és kezdték visszaüzni őket, ahonnan jöttek. A vers becsmérli a román betörést, *Román magyarok üzenete* címmel, egybehangzóan a főntebb említett erdélyi

román nemzeti politikai vezetőik hűségnyilatkozataival. De ki hitt ez utóbbiak őszinteségében már akkor? Ezt az újabb Pelle-verset nem idézem végig, csak egy-egy részletet belőle:

*„Azt hittük eddig, testvérek élnek
Az al-dunai Kárpátok alatt...”
„...most látjuk, hogy csak koncra éhezett,
csúf, sötét lelkű Káinok voltak!
El véletek! Irtózva tagadunk meg
Mi, román magyarok!”*

Aztán pár sorral lejjebb:

„És számolunk még, ó, reszkessetek!” –

Nofene...

Őszintén írom ide, hogy nekem ez nem tetszett! Egy román nemzetiségű ember ne vallja magát „román magyar”-nak, mert ha úgy fordul a világ – gondoltam –, ahogy jó öreg tanítóm borúlátása szerint Albis, az Érmellék, Nagyvárad, vagy bármi, ami ezer éven át a miénk és magyar volt, valami módon Romániához csatoltatnék, én se tudnám magamról azt írni, hogy „magyar román” vagyok! Ettől egy lépés, amit e sorok írásakor, napjainkban kíván tőlünk a marxizmus leplével takarózó új-nacionalista Ceaușescu-féle román hatalom, hogy „magyar nemzetiségű románok”-nak tekintsük magunkat! Eötvös Józsefnek se volt hajdan igaza, amikor azt vallotta, hogy aki magyar állampolgár, az nemzetiségétől függetlenül magyarnak tekintendő. A román sovínisztáknak sincs, amikor ennek a fordítottját kívánják, a teljes asszimilációval egyetemben.

No de hagyjuk a kényes kérdéseket, a nagypolitikát! (Persze, amennyire lehet, és ha ő is hagy bennünket...) Térjünk vissza az érmihályfalvi hadikórházba. Hazánk háborús szenvedései, az erdélyi menekültek kétségbeesett áramlása az ország belséjébe, majd fokozatos visszamerészkedése az elhagyott szülőföldre, nem rontották annyira a hangulatunkat, mint olvasóim gondolnák. Mindig volt min vigadni. Így például a kórház egyik lakója, egy volt cári katona, hadifogolyként nyalagatta a sebeit közöttünk. Kicsit már beszélt magyarul, és örökké elégedetlenkedett, pedig véletlenül itt, Érmihályfalván, elég jó volt az ellátás. De ha például csirke volt ebédre, felpanaszolta, hogy az ő levesébe csak a csirke szárnya meg a lába jutott. „Csirke keze kápom itt – mutatta a csuklóját –, csirke lábá kapom itt” – mutatta az alsó lábszárát. Ezen és más mondásain jót neveltünk. Kínáltuk aztán hazaival, süteménnyel, szalonnával: „Egyél, nyavalyás, ha már a Volgától idáig jutottál!” Két román sebesült fogoly is érkezett a kórházba szeptemberben, a 30. román gyalogezred katonái voltak. Bocskor volt a lábukon, de a köpeny alatt blúz már nem, csak úgy, ingujjban voltak. Kérdeztük, harc közben vagy idejövételük során veszítették el a zubbonyukat? Dehogyan – mutogatták. – Nem is volt.

Jókat mulattunk egyes újsághirdetéseken és reklámokon is. *A Levelek a lövészárkokból* című rovatban közölték például egy Mérő Jenő nevű tizedes olvasói levelét, a 19. zászlóaljból. Hálálkodott a levélíró a *Szanitéc* elnevezésű tetűpor kiváló minőségéért egy patikusnak, aki azt küldte nekik a frontra. „A Szanitéc úgy bánik a tetűvel – írta a levelező –, mint mi a muszkával.” Ejha, gondoltam és mondtam a bajtársaimnak: talán még a tetű is menekül Bruszilov elől? Mert akkor már Csernovitzot is feladtuk, és heves védekező harcokra kényszerültünk Kolomea térségében. (...)

Nem volt már egy darab cigaretta se a trafikokban. Néha egy-egy doboz Dáma, Hölg, Nílus jutott, dohány meg csak a 3 korona 60 filléres. Időnkint jött pár doboz Szultán és Hercegovina cigaretta is. Mit lehetett mást tenni, mint nevetni a trafikajtóra kiragasztott felíraton: „Se cigaretta, se dohány, se szivar!” Alatta, a népi költészet remekéül: „Így jár a nép, ha beszar!” A kávéházi feketézők persze adtak-vettek. Váradról jött emberek mesélték, mekkora a nyüzsgés a Bémer téri kávéházakban, ott lebzsel a sok üzletelő: „Adok

szappant!” „Veszek ringlót!” „Mennyi rongya van?” „Idei bor nem kell?”

Nagy sajtóvitát váltott ki ezen a nyáron Prohászka Ottokár püspök indítványa: „A hitbizományi, egyházi és közalapítványi birtokokat osszák ki a harctérről visszatérő vitéz katonák között!” Ez lenne, mondta a püspök, Magyarország 1848 óta legnagyobb jelentőségű reformja. A váradi püspök, gróf Széchenyi Miklós viszont így reagált Prohászka javaslatára: „Nem tartom célszerűnek, hogy most ilyesmiről vitázzunk. Ne zavarjuk és ne nehezítsük a hivatalos tényezőket feladatuk teljesítésében nyilatkozatokkal, tervekkel.” Beleszólt a vitába dr. Molnár Imre, a váradi jogakadémia tanára is. Támogatta ugyan Prohászka püspök álláspontját, de miképpen! „Jobb lenne földet adni jutalomként, mint szavazati jogot, amiből kár is származhat. A föld kenyeret, megélhetést adna. A radikális megoldást azonban elkerülném.” Ezek a javaslatok és viták valamit előrevetítettek már a közelgő időkből, bármiképpen is hangzottak.

Az 1916. évi nyár az érmihályfalvi kórházban telt el, itt kezelték – már amennyire kezelték! – szeptember végéig. Mivel a sok kórház közül a többihez viszonyítva itt jobb volt az ellátás, amellet hetenként egyszer meglátogathattak hozzátartozóim, nem panaszkodtam. Újságok, könyvek kerültek a kezembe, volt időm bőven olvasgatni, értelmes emberekkel beszélgetni. Jó időben az udvaron terítették étkezéshez valami fészkerben, ki-ki oda ült, ahol érkezésekor

helyet kapott. Így aztán sokféle emberrel – butával, aljassal, okossal, művelttel, ravaszkodóval, tisztességgel – ismeretséget köthettem, ha beszélgetőtársra vágtam. Annyit tanultam itt, tétlenségnek nevezhető utókezelésemnek hála, mind hazám helyzetéről, mind a háborúról, mind általános ismeretszerzés szempontjából, amennyi örökké élénk érdeklődésemnek nagyjából megfelelt. Ha már életben maradtam, tudni is akartam, hol és hogyan élünk, ha ugyan a végét is megérjük ennek az esztelen öldöklésnek.

Mert ugye az, hogy a császári Németország miért kergeti a harctérre felfokozott önérzetű népét, elég világos volt minden újságolvasó ember számára. Európában újabb nyugati területeket kívánt magához csatolni, a világ más tájain pedig gyarapítani a német gyarmatbirodalmat. Ausztria–Magyarország úrrá akart lenni a balkáni zűrzavaron, megerősödve kívánt kikerülni – német támogatással – az öldöklésből. Területi gyarapodást elsősorban a Balkánon – Szerbia megsemmisítésével –, a cári Oroszország ellenében és Észak-Olaszországban remélt. A délszláv fenyegetés elleni „önvédelem” jelszavával indított háborút. És azt remélte, hogy győzelmei révén eszmeileg-érzelmileg szilárd birodalmi egységbe kovácsolja a Monarchia adott (vagy netán megnövelt) területein élő, különféle eredetű és szándékú nemzetiségeket. Ezekből a reményekből azonban – 1916-ra kiderült! – nem lett semmi. (...)

1916 nyarára a központi hatalmak számára – be nem vallottan – világhosszá vált, hogy ebben a háborúban nem győzhetnek. Ezt nem csak albisi tanítóm látta így! Titkos erőfeszítésekre került sor a háborút elindító központi hatalmak részéről, hogy valamiféle engedmények árán kompromisszumos békeajánlatok révén, „győzelem nélküli békével” fejeződjék be a háború, mert ha folytatódik, az antant mind nagyobb fölénybe kerül, a központi hatalmak pedig még meglévő erőtartalékaikat is fölemésztik.

Magyarországon erőteljes békevágy és háborúellenesség lett úrrá. Ennek élesztője legfőképp a polgári radikális és a munkásmozgalmi baloldal volt. A váradi szociáldemokrata hetilap, a *Nagyváradi Munkás Újság* egyes számai bejutottak a kórházba, olvastam az általa – vagy a szocialisták által? – szervezett háborúellenes, békepárti előadás-sorozatokról,

amelyeken dr. Ágoston Péter, dr. Rozvány Jenő, irodalmi témákról főképp dr. Nagy Mihály, egyebekről Pelle János, Csordás János cipész, Bernát József nyomdász és sokan mások adtak elő. A *Nagyváradi Munkás Újság* cikkírói oly hevesen keltek ki az értelmetlen háborús áldozatok és a háború okozta nyomor, a korrupció, a hatalmi visszaélések ellen, hogy még a budapesti szociáldemokrata pártközponttal is vitába keveredtek. Valósággal ellenzékévé váltak a háborút pártoló, de legalábbis „megértő” központi pártvezetőségnek. (...)

A parlamentben Károlyi Mihály és követői tették szóvá, hogy „az osztrák hadvezetőség mindig a magyar katonákat küldi előre, a legvéresebb csatákban”. Károlyi 1916 júliusában szakított Apponyival, akinek pártjában addig az egyik vezető posztot töltötte be. Húsz képviselőtársával kilépett a Függetlenségi Pártból, és Egyesült Függetlenségi és 48-as Párt néven új, „a nemzetek békés együttélését” hirdető, ellenzéki pártot alapított. (...) Föllépése élénk visszhangot váltott ki az antant országaiban is, elismerték, hogy Károlyi őszintén és a rendezetlen ügyek tisztázása révén kívánja a mielőbbi békét. Mégis, amikor Török János nevű megbízottja Svájcban átadta az antant képviselőinek az új párt németellenes békeprogramját, elutasítóan reagáltak a kezdeményezésre. Ezt akkor mi sehogy se értettük. Azóta aztán a történészek kiderítették, hogy antant uraimék fölfedezték Károlyi elveiben az Angliában és Franciaországban is kibontakozó

háborúellenes, baloldali mozgalmak eszméivel való egyezéseket. Úgy kezelték őt, mint akivel nem ajánlatos szóba állni.

A magyarországi népesség túlnyomó része – én úgy láttam akkor! – már rég kigyógyult a „Megállj, megállj, kutya Szerbia!” alkoholmámorhoz hasonlatos, sovíniszta hangulatából. Mind a magyar, mind a többi etnikumot egyformán sújtották a háborús elnyomorodás nap nap után sokasodó jelei: az estétől másnap reggelig tartó sorban állások, az éhezéstől való félelem, a sorban állások közben egymást érő verekedések, marakodások. „Most toltá ide a pofáját, és máris elém áll, csak mert X. vagy Y. méltóságos úr talpnyalója, cselédje stb.” Rendőrért kiáltoztak a becsapottak, egyes diákok pénzért vállaltak elgyöngült, erőtlén öregek és betegek helyett sorállást, gyerekek koldultak az utcákon, loptak, amit értek. Élelem alig volt, sok más szinte semmi. Váradon, a Körös utca 27-ben városi konyha, magyarán: népkonyha létesült. Ott az éhezők száza, az itthon maradt ellátatlanok sokaságából verbuválódó rongyos tömegek kaphattak napi egyszeri meleg lötytyöt. Persze, nem ingyen, hanem 80 fillérért. A munkaidő meghosszabbodott, kora reggeltől késő éjszakába nyúlt, a harctérre kényszerítettek helyén diákok vállaltak kisegítő munkát. Ez föllazította az iskolai fegyelmet, nem tanulták meg az összevont tananyagot, az órákból egyre több maradt el a tanárok hiánya miatt, a város tele volt csavargó iskolásokkal. A hadkötelezettséget 1915-ben már kiterjesztették 17–50 éves életkorig. A felmentések „elintézése” az élelmések üzletágává fejlődött. Különféle jogcímenek (gazdasági szükségesség, fontos beosztás, birtokkezelés, termésbetakarítás stb. ürügyén) itthon maradhatott, akinek volt miből megfizetnie a fölmentést kijáró pasasokat. Meg az illetékeseiket, akiktől a fölmentés függött.

Annyi sebesülés után talán érthető, hogy gyűlöltem a különböző jogcímenek a frontharcokból magukat szándékosan, ravaszkodással kihúzó embereket! Akár neves, értékes emberek voltak, akikért kár lett volna, ha elesnek, akár ún. egyszerű emberek. Mindig azt vallottam, vallom most is, a második világháborút is túlélve, hogy a háborúk igazságatlanságaival szemben nem az a tisztességesnek és erkölcsösnek elismerhető harc útja-módja, ha valaki, aki megteheti – mert volt ki révén és volt miből –, kiveteti a vakbelét, a manduláját, összeköttetései révén fölmentést ravaszkodik ki

magának. És aztán veri a mellét, hogy ő milyen pacifista, humanista. Holott csak gyáva alak volt, önző, és a magamhoz hasonlókat hat-nyolc sebe árán spórolta meg a saját vérért! Hányan kivonták magukat a közös sors vállalásából, szökéssel, szimulálással, ügyintézők korrumpálásával, lógással! Háború után itt-ott még meg is dicsérték őket: milyen világos látású, háborúellenes hazafiak voltak! Dicsérték azokat, akik itthon üzleteltek, a kávéház ablakából nézték végig az országot, a hinterland háborús vonaglását. Vajon befért volna-e annyi millió szegény paraszt és munkás, frontra kötelezett állampolgár a kávéházakba, hogy onnan „undorodja végig, öntudatos pacifizmussal” az értelmetlen öldöklést? Fenét! Föl is tűnt volna, ha mindenki azt teszi, egyhamar. Ők, a ravaszkodón bőrüket mentők csakis a többség, a mi bőrünk, életünk, vérünk árán tehették meg, amit tettek. Nem „ellenállás” volt, amit cselekedtek, hanem helyzet- és kapcsolat-kihasználás, összeköttetések hasznosítása, önértékük mindenek fölé helyezése! Mentek volna ki a frontra, mint én és a többi sok millió, és ott hirdették volna nyílt szóval, vagy akár rejtekezve, hogy ne lőj, marha, nem érdekünk ez a háború, én se lövök, inkább kivégeztetem magamat a parancsmegtagadásért. Hamis papírok birtokában elbújni és utána hősöködni – ez nekem utálatos dolognak tűnt: szétzüllesztani ugyanis a háttérből egy ország véderejét, amely ugyancsak imperialista hadseregekkel néz szembe, szerintem elvtelen árulás, nem forradalmi tett! (...)

A neves nagyváradi író, Tabéry Géza írja sokáig kiadatlan, kézíratos önéletírásában világháborús katonáskodásáról, mely alól meg se próbált kibújni, holott voltak erre alkalmas összeköttetései: „Pacifista szemmel néztem a mozgósítást, és lelkesítő mámortól mentesen szállottam harcba. Hogy mégsem voltam rossz katona, hogy harctéri kötelességemet mindaddig becsülettel teljesítettem, amíg alkalmatlanná váltam a frontszolgálatra. (...) Tisztesség kérdése volt minden lépés kerülése, mellyel egyénileg kivonhattam volna magamat a magyar katona-százvezrekek végzetes sorsközösségéből. (...) Siketnek kellett volna lennem a lelkiismeret hangjaival szemben, ha bőröm biztosítását arra alapozom, hogy a nagy glédában megürülő helyemet majd betöltik valamely más, ismeretlen katonatársam testével, életével. (...) Viszont a háború alatt közölt pacifista verseimmel és prózámmal senki biztonságát nem veszélyeztettem, legfeljebb a magamét és magáét a háborúét, amit viszont magyar szempontból esztelennek, emberi szempontból szörnyűségnek tartottam.” (Kéziratból, özvegye, Puskás Irén engedélyével.) Hát ezt valottam én is!

„Jár a baka, jár!” – gügyögte nekem az egyik ápolónővér, amikor karjára támaszkodva, a mankóimat immár félretéve, két sétapálca alakú bottal sikeresen kezdem csoszogni a folyosón vagy kint az udvaron. Néha már úgy is, hogy ő közben elment egyéb dolgait intézni, vagy csak unta, hogy a főorvos utasítása szerint velem kínlódja végig azt a napi kétszer két órát, ami a járás-kezelés gyakorlása végett elő volt írva számomra.

Közben az újságokon kívül olvasgattam a *Milliók könyve* című, akkortájt kiadott olcsó, fűzött sorozat éppen kapható műveit: Herczeg Ferenc *A lép világa*, Szomaházy István *Mesék az írógépről*, Farkas Pál *Egy önkéntes naplója*, Conan Doyle *Az üldöző*, Mikszáth Kálmán *Galamb a kalitkában*, Heltai Jenő *Family Hotel* című könyvét és hasonlókat. Mint ez a felsorolás mutatja, igen vegyes felvágottat kínált a sorozat, darabonként 24 fillérért. Akadt köztük értékes munka, kedvemre való, akadt, amiért nem rajongtam. Arra emlékszem, hogy Heltaira mint ironikus, szatirikus, humoros szerzőre akkor figyeltem fel, a *Family Hotelje* megkacagtatott. Aztán megtudtam róla, hogy a népdalként énekelt s füttyörészett, *János vitéz* daljátékbeli „nótákat”, kedves szövegeit is ő írta, zenéjét

pedig Kacsóh Pongrác, egy számtantanár. Akkor – véltem – egy hadirokkant is nekiveselkedhet az írásnak. Már nem esett ki a ceruza a jobb kezemből... Verseket, dalszövegeket próbáltam írogatni, dallamot kitalálni, füttyörészni hozzá. Aztán vagy eldobtam, vagy azt hazudtam a szobatársaimnak, hogy a falumban tanultam őket. Restelltem műalkotó próbálkozásaimat, akárcsak Idesék előtt, odahaza.

Indulataim szerződtették a múzsát. Beküldtem a *Nagyvárad* szerkesztőségébe – a lapban olvasottak alapján – egy gunyoros írást, emlékezetem szerint *Untauglich Edömér* címmel, akinek elképzelt alakja, a gyengébbek kedvéért: az *alkalmatlannak* minősített, makkegészséges és orrukát fenn hordozó, lógós uracsokat gúnyolta. Alaposan átszerkesztve, „megagyusztálva”, az eredetit azért követve, meg is jelent az egyik lapszámában. Nincs már meg se a beküldött, se a leközölt szöveg, amit ráadásul a szerkesztőség szégyenére, valaki más jelölt, már nem emlékszem, hogy szignóval-e vagy névvel. „Büdös káplár Nagy Imre” nem felelt meg mint szerzői aláírás? Vagy azt hitték, hogy kitalált név? Hogy takarja – netán az úri lógósoktól és hivalkodóktól való félelemből – a szerző igazi nevét? De engem már az is boldoggá tett, hogy valaki, kicsit megigazítva a minden bizonnyal nyers szöveget, érdemesnek tartotta közlésre az írást. Ez számomra azt bizonyította, hogy nem koptatom hiába se az átlótt agyamat, se a plajbászomat.

Ez az *Untauglich Edömér* arról szólt, emlékezetem szerint, hogy méltóságos untaglaky Untauglich Edömér úr, monoklis szemmel, ezüstözött lovaglópálcával, a váradi korzón és a Szigligeti Színház nézőterén – ahol az akkor még ismeretlen kassai szubrett, Biller Irén mutogatja a bájait – naphosszat csámcsogva gusztálja a nőket. Este pedig kedvenc, állandó kávéházi asztalánál karcsú félcipőben, nyílbetétes selyemharisnyában terpeszkedik, s ha már ül valaki a helyén, akkor azt ordítózva elkergeti onnét. Cimborái a sorozóbizottságok rémei. Pezsgő, raccs, vihorászás, szivar, cigaretta, minden, ami mások számára elérhetetlen. Csak úgy zeng a nádfedelel, a kútágas, a gyere cigány, a magyar hazám! Török az üveg, a tükör, beugrik a nagybőgőbe, letépdesi a húrokat a cimbalomról. A rendesebb kávéházi vendégek ilyenkor menekülnek, mert következik nemsokára a kardlapozás, a lövöldözés. Odakint, a Bémer téren már nyugtalanul csapkodja jól patkolt lábát a flaszterhez a konflisló, fülel, szinte magától indul a Vitéz utcai bordélyok felé, ahol a mulatozások végződnek rendesen. „Beteg vagyok – mondja méltóságos Untauglich Edömér –, ezért nem mehetek a frontra.” „Nem látszik rajtad.” „Ja kéhlek, ez a kívül piros, bévül rohadt alma!” – amiből a „rohadt” az szintiszta igazság. Erdély keleti részén ömlik a székelvén, Galíciában a magyar, román, horvát, osztrák, szlovák katonákra hull a gránát, behavazott temetőben és Doberdónál sokasodnak a katonasírok tízezrei. Az esténként elmulatott ezerkoronákból és a cigánynak szórt százas bankókból hány gyereknek jutna cipő? De legalább cipő? Mindezt az ugyancsak felmentett szocialisták mondják undorodva, méltóságos untaglaky Untauglich Edömérről, kik a kávéház másik sarkában, cigány nélkül, olcsó kapuciner mellett, szintén lógnak a frontról...

A kórházban ügyködő úri hölgyeket, tiszteket fölháborította a cikk, „ez a zsidó bomlasztás”, még jó, hogy a szerzői nevem nem volt feltüntetve tisztességesen. Menten kidobtak volna, de úgy, hogy még a bordám is eltörik, nem csak az, amit már bénává lőttek belőlem. Közben dohányra éhes katonák rohamozták – nem, nem a cikkem olvastán, már előbb – az állítólag üres trafikokat, ahonnan méltóságos Edömérék mégiscsak hozzájutottak a szívnivalóhoz. Cikkek jelentek meg a dohányzás „káros” szenvedélyéről. Zavarások voltak a váradi Bémer téren, a Színház utcai Jávortrafiánál, a Zöldfa utcában, sok helyütt. Sőt, híreket közölt

az újság, hogy a kávéházi teraszokon pöfékelő „úri népek” szájából kivertek a drága szivarokat a kószáló katonák. Hívásra jött a rendőrség, de végül is féltek beavatkozni és megbüntetni az anarchia felé menetelő katonák csoportjait.

Folytak, folytatódtak a környékbeli falvakban, az Érmelléken is, a rekvi-rálások. Már a hibás állatokat is elvitték. Csak a szegényektől. A gazdagabb parasztok ugyanis rossz lovakat vásároltak, beszolgáltatás céljából. Mind többen tértek át ökörigára, csak annyi lovat hagyva meg, amennyit az „államérdek” a termésszállítás céljából mentesített. Hadimunkára pedig a jegyzők, a bírók elsősorban a haragosaikat hívták be, meg a visszafázókat. Viszont az uradalmakban dolgozó éves cselédeket, termelési érdekéből, felmentették.

A román betörés után az ország bel-seje felé menekülő székelveket kiuzsorázták a befogadók – írták az újságok. Mindent drágán sóztak rájuk, majd pénzük fogytán, az eladásra kínált tárgyaikat, holmijukat potom pénzért vásárolták föl a hadi hiénák. Figyelmeztették a főszolgabírókat a hatóságok: némely helyen egy kiló kenyeret is megetetnek naponta a mezőgazdasági munkára kiadott hadifoglyokkal. Szigorú rendelet jelent meg, hogy 390 gramm – miért éppen annyi? – lisztnél többet nem szabad ételmezésre felhasználni.

Nagy hűhót csapott a sajtó akörül, hogy a váradi Nagypiac téren egy Róth Sándor nevű kereskedő papírtal-

pú bakancsokat forgalmaz. Rárontottak a hatóságok, elko-
bozták az áruját – aztán kiküldték a frontra, a katonáknak.
Mármint a bakancsokat. Dehogysis a Róth Sándorokat! Ők jól
tudták, hol, kinek, mit kell fizetni vagy adni, hogy megúsz-
szák a frontot.

A hazafias váradi úrhölgyek pedig nyilvánosan csatlakoztak
a budapesti nők nyugati divathóbortjai ellen szervezett moz-
galomhoz: „Az angol-francia divat az ellenség divatja! Nem
fogunk eltérni attól a divattól, amelyet a mozgalmunkat
támogató hazai szabók, kereskedők és iparosok mostanáig
kialakítottak.” Miért idézem föl ezeket a hülyeségeket? Mert
ilyen és hasonló hazaffyaskodásoknak a későbbiekben is
tanúi lehettünk. Ráadásul az efféle mozgalmakban egy volt a
lényeg: az aláíró támogassa azokat a cégeket, kereskedőket,
iparosokat, akik a mozgalmat termékeikkel segítik, és boj-
kottálja azokat, akik „ellenséges” árucikkeket, külföldi divat-

árukat közvetítenek. A kor fintora, hogy
egy nappal a fentieket ismertető
hazafias cikk után, a váradi Czillér-
cég keretes hirdetésben ajánlotta
vevőközönségének szíves figyelmébe
most érkezett, „a legújabb angol és
francia divat szerinti” árucikkeit. A
hirdetésért jól fizettek a lapnak, a
pénznek sose volt szaga. A napilap-
duma pedig elszáll, ki kéri számon
ma, hogy tegnap mi volt a „hazafias-
ság” normája?

(Folytatjuk)

A szöveget gondozta és szerkesztette:
SZILÁGYI ALADÁR

PÉTER I. ZOLTÁN

Gyermekkorom városa: Nagyvárad az '50-es években (4.)

Részlet egy készülő szubjektív váradi korrajzból

„Zengjen a dalunk, pajtás, / Fákon újul a hajtás, / Fogadjuk a tavaszt dallal! // Itt van május elseje, / Énekszó és tánc köszöntse! / Zeng és dalol az élet, / Szállj csak, zeneszó, ének, / Ébresszed a munkás népet! // Népek tavasza, téged / Hív ez a vidám ének / Béke legyen a világon // Itt van május elseje, / Énekszó és tánc köszöntse! / Zeng és dalol az élet, / Szállj csak, zeneszó, ének, / Ébresszed a munkás népet!”

Ezt a május-köszöntő dalt tanította meg nekünk a tanító néni, talán már a második osztályban. Ezt a dalt a kötelező felvonuláson minden május elsején énekelték Magyarországon, hogy méltóképpen emlékezzenek meg a munka ünnepéről – olvasható az interneten. De az eredeti szövegben a munkás nép helyett magyar nép szerepelt! Ezen változtatott a tanító nénink, hogy szalonképes legyen nálunk is e dal. Hogy mi is énekeltük volna a felvonuláson? Erre már nem emlékszem, de arra igen, hogy már a kisiskolások is felvontak nálunk május elsején és november 7-én, – ahogy akkor mondták – a Nagy Októberi Szocialista Forradalom ünnepén. Később a november 7-i felvonulás „kikapott” a szokásrendből, helyét az augusztus 23-i menetelés vette át, majd már május elsején sem kellett felvonulni. Utolsó alkalommal kellő apátiával 1989. augusztus 23-án vonultunk fel. Akkor még nem tudhattuk, hogy utoljára.

Felvonulók gyülekezőhelye

Ha már szó esett a május elsejei felvonulásról, említsük meg azt is, hogy az iskolások és az alkalmazásban levő felnőttek ilyenkor már kora reggel az egykori Nagyvásár téren gyülekeztek. Innen indultak a jól meghatározott sorrend-

PÉTER I. ZOLTÁN Podmaniczky-díjas helytörténész, újságíró (1949, Nagyvárad). 1991–2009 között a *Bihari Napló* munkatársa. A Budapesti Műszaki Egyetem műemlékvédő szakmérnöki karán tanult. 1992-től számos helytörténeti és irodalomtörténeti könyve jelent meg.

ben és útvonalon a Malinovszkij (egykori Szent László) térre, hogy elvonuljanak a dísztribünön integető elvtársak előtt. Mi gyermekek leginkább csak virágokat meg vörös kendőket lobogtattunk, de a felnőttek vörös és trikolór zászlókat, Marx, Engels, Lenin s talán még Sztálin képét is vitték a kisebb-nagyobb méretű mozgósító szövegű pannók mellett. Természetesen a hazai pártvezetők képe is ott volt, Gheorghe Gheorghiu-Dej portréjával az élen. Miután az emberek levonultak, ezeket a kellékeket vissza kellett vinni a gyárakba, intézményekbe. Kezdetben ilyenkor még egy-egy üveg sört is kaptak fejenként a felvonulók. Később ez elmaradt...

Ha jól emlékszem, 1958-tól magának a térnek a neve is Május 1. lett az addigi Mihai Viteazul helyett. Vitéz Mihály egy közelben levő utca nevét kapta, amely addig Fuchs Mór ortodox rabbi nevét viselte. Az 1960-as évek derekától ismét változott az egykori vásártér neve: Augusztus 23. lett. Talán ettől kezdve vonultunk november 7. helyett ezen a napon.

Gyermekkoromban a térség már két részre volt osztva. A nyugati felét – ahol a felvonulók gyülekeztek – nagyobb méretű, négyzet alakú járólapok borították, míg a keleti része már parkosítva volt. Az ötvenes évek derekán még igen satnya facsemeték voltak a parknak szánt részben. Ha jól emlékszem, 1959-ben került a térség közepén egy magas talapzatra a Román katona bronzszobra. Később már koszorúzták is.

Hogy mikor számolták fel a Nagyvásár teret? Nem tudom, ellenben azt igen, hogy az első kereskedők ezen a térségen már 1722 őszén megtelepedtek. E piactéren a XX. század ele-

jén a kirakodó iparos vásárosoknak állandó deszkabódés utcájuk volt. Tímárok, szűrszabók, csizmadiák, fazekasok áruhálmazai. Mázas edények, bihari festetlen cserépkorsók, eszkábált dézsák és vájt, faragott tek-nők utcasora. Köztük, mint egy keleti bazárban, festőien tarka csoportokban keveredett a sárréti, bihari magyar parasztok népviselete a keleti hegyvidék román parasztjainak halianadrágos, bocskoros, bőrtüszős népével – ahogy azt még Dutka Ákos láthatta, és megírta az egykori Váradot felidéző regényes korrajzában.

Gyermekkoromra az itteni piacot a tér délkeleti szegletébe költöztették.

Erre már emlékszem, többször is jártam itt. A piac ott volt, ahová az 1960-as évek elején a város talán legelső tömbháznegyedét építették. Emiatt a piacnak ismét költöznie kellett, az újonnan épített tömbházaktól délre. Itt vezetett a sörgyárig közlekedő villamos vonala is. Alacsony betonkerítés védte, hogy a figyelmetlen emberek ne hogy a villamos elé kerüljenek. A piacot üzlethelyiségek szegélyezték, a villamossínnel párhuzamosan ívelt tetejű téglabódék sora, melyekben leginkább zöldséget és gyümölcsöt árultak. Néhány évtized elteltével a piacnak innen is költöznie kellett az egykori villamosremízbe és környékére. Mindez már a rendszerváltás után történt, tehát óhatatlanul is előre szaladtunk az időben. Térjünk vissza az 1950-es évek elejére.

A teret jobbra egyemeletes házak szegélyezték, földszintjükön üzletekkel, raktárakkal. Az északi frontján, a Kossuth utca – akkor még így hívták – meghosszabbításában a legjelentősebb az „Andrényi” volt, emberemlékezet óta vasüzet. Szüleink csak így hívták. Itt vásárolták meg a váradiak és a piacra bejött falusiak is leginkább a szükséges szerszámokat. A többi üzlethelyiség rendeltetésére, egészen a Garasos-híd felé vezető utca sarkáig, nem emlékszem.

Az itteni utca másik sarkán, a 10. szám alatt egy titokzatos emeletes épület volt. A pártszékház, ahová nekünk egyszerű halandóknak nem volt bejárásunk. Majd csak jóval később költöztek el innen a pártvezetők, amikor már a város adminisztratív vezetését is ellátták egyidejűleg. A megyei tervező-

*Ide költöztették a piacot
a háttérben látható
tömbháznegyed felépítése
után*

intézet, két napilap szerkesztősége és egyéb kulturális intézmények foglalták el a felszabadult termeket és szobákat. Ekkor már közismertebb lett, hogy hajdanán, a XIX. század utolsó évtizedében a Kereskedelmi Csarnok számára építették ezt az eklektikus stílusú ingatlant, melynek díszterme kitűnő akusztikájáról volt híres, bár ezt abban az időben nemigen hasznosították – s később sem. Az egykori pártszékház szomszédságában levő többi egyemeletes egykori kereskedőház földszintjére nem emlékszem, de mintha azok örökké zárva lettek volna. Utólag visszagondolva, valószínűleg raktárnak használhatták őket, akár a tér déli részén levő Ullmann-palota földszintjét. A mellette levő sarki emeletes iskolaépület földszinti részén egy nagy hentesüzlet is volt, amelyben akkor még lehetett húst is kapni...

A vár előtti házsor

A Május 1. tér keleti felénél kövezett út vezetett a híd irányából a Dimitrie Cantemir út felé – amelyet a régi váradiak következetesen csak Gillányiként emlegettek. Az utóbbi út két oldalát akkor még földszintes házak szegélyezték a Pece árapasztó csatornáig és azon túl is. A meleg vizű patak hídján túl már egy másik település következett: Szőlős; ezt 1954-ben csatolták Nagyváradhoz. Két év elteltével ugyanez történt Biharpüspökivel is. Az ötvenes években még megőrizték Szőlős falusias struktúráját, aztán az 1980-as években kezdődött az a nagyfokú bontási hullám, amelynek

során az egykori településből szinte semmi sem maradt meg. Még a román nevét – Seleuş – sem őrizték meg. Nagyváradnak ez a negyede a Nufărul, azaz Tavirózsa nevet kapta.

Gyermekkoromban a Május 1. parkot keleten határoló kövezett főútnak a vár felőli oldalán egy házsor húzódott. Ezeket a házakat mára már mind lebontották, hogy helyükre tömbházak épüljenek, meg egy ortodox katedrális, de maradt hely a zöldövezetnek is.

Az ötvenes években még egy nagy kanyart leíró – Heine nevét viselő – utcán keresztül lehetett a híd irányába eljutni. Az utcának derékszögbe hajló kanyarja után egy kis ortodox zsinagóga volt. Ezt is lebontották az 1980-as években a környező lakóházakkal együtt. A Heine utca sarkán egy emeletes ház volt. Gyermekkoromban volt itt egy petróleumot árusító üzlet. Ekkor még fontos szerepet játszott a petróleum a háztartásokban, leginkább a „petró”-val működő főzőlámpák voltak elterjedve, de világításra is használták. Mi is gyakran megfordultunk ebben a boltban, amelynek jellegzetes szaga már messziről elárulta, hogy mi kapható benne. Egy kövérkés, nekem akkor még idősnek tűnő ember pumpálta a hordóból a vásárló fémkannájába a petróleumot. Megfigyeltem, hogy a szája szélében állandóan szivar parázslott. Apám szerint Szivarszkinak hívták, de lehet, ez csak a ragadványneve volt.

A szomszédos emeletes ház is sarki volt. A vár irányába vezető Várkapu utcát határolta. Egy ideig Hunyadi János nevét

viselte, de a sarki utcanévtáblán úgy szerepelt, hogy Iancu de Hunedoara...

Ennek a sarki háznak a földszintjén – talán majd csak az 1960-as évektől – egy nagy teremben a távolsági autóbusszmegálló várótermét alakították ki. Itt volt a pénztár is, a ház előtt pedig a kényelmetlen, bűzlő autóbuszok várták az indulást, állandóan zsúfoltan.

A váróterem helyisége talán jobb sort érdemelt volna, hiszen az 1870 nyarára felépített sarki házban az Újvilág kávéház működött. Váraljának a korabeli sajtó szerint ez igen látogatott, elegáns kávézó helye volt, melyben a századfordulón még orfeumi előadásokat is tartottak, majd mozgóképes vetítéseket.

Érdekességgént említést érdemel az is, hogy ugyanebben a házban, a kávéház közvetlen szomszédságában volt az a „kurta korcsma”, melyről az egyik helyi napilap azt írta 1877 októberében, hogy odarúgják belőle a vendégeket a Nagyvásártérre. „Valami pálinkabarlang van ott az Újvilág című kávéház szomszédságában, hol Bihar megye Mravcsákjai és Ördög Sárái tartják találkozójukat. Tegnapelőtt is olyan civakodást rendeztek ezek ott, hogy munkájuknál a londoni csavargók sem rendeznek egyszeregyszer hatalmasabb eredményű napali csetepatét. Egy jó hálót kellene kivetni e helyen is. Bizony sok »pochalat« fogna benne a rendőrhalász.” E cikkhez tudni kell, hogy Mravcsák egy csavargó, míg Ördög Sára fiatal cseléd lány volt Tóth Ede *A tolone*

*Előtérben az egykori piactér
parkosított része, háttérben
a pártház*

című népszínművében. 1914 nyarán Kertész Mihály Kolozsváron meg is filmesítette ezt a népszínművet, s e két szerepet Szentgyörgyi István és Jászai Mari játszotta. Egyébként kurtakocsmának az engedély nélkül működtetett kocsmákat, italmérő helyeket nevezték hajdanán. Ezek után erős túlzásnak tűnik az is, hogy ilyen szomszédság mellett olyan sikeres lett volna az Újvilág kávéház, ahogy arról közel másfél száz évvel ezelőtt megemlékeztek a helyi sajtóban.

Ez után a kis visszatekintő után folytassuk az emlékezést az 1950-es években. A már említett Hunyadi János utcát jobbra földszintes házak szegélyezték, volt közöttük lakóház is, de olyan is, amelyben valamilyen ipari tevékenységet folytattak. Az egyik udvaráról, a vársánc közelében, kellemes kávéillat érződött, vélhetően egy kávépörkölőt működtettek itt.

A sáncnál, kellő távolságra a vár nyugati kapujától, véget is ért a gyermeki kíváncsiságtól hajtott nézelődés. A belső várba tilos volt a bemenet, talán emiatt is nagyon megmozgatta a gyermekek fantáziáját a vár. Sok mesét hallottam, egyebek mellett a várból kivezető alagútról, de nem volt semmiféle valóságalapjuk. Azt lehetett tudni, hogy katonaság tartózkodik a várban, néha egy-egy egyenruhást láthattunk, amint kilép az ódon kapun. A keleti várkapu közelében egy labdarúgópályát is kialakítottak, s ott kisebb helyi csapatok játszhattak.

Visszatérve a Hunyadi János utcába, a buszmegállóval szembeni sarkon, úgy emlékszem, nagy kiterjedésű, ódon föld-

A H. Heine utca eleje. A ház sarkán itt már dohánybolt látható az egykor petróleumot árusító üzlet helyén

szintes ház volt, melynek zárt kapualján gyakran jártak ki-be a teherautók. Mintha valami zöldséges telep működött volna itt. Tovább a Griviței utca sarkáig már csak lakóházak voltak. Az utóbbi utca másik sarkán a Közművek székháza állt, a villamos-remíz közvetlen szomszédságában. Ezeket az épületeket lebontották az 1980-as években, hogy helyükbe egy nagy tömbházat, a kincstár épületét, illetve egy bankszékházat emeljenek.

A Garasos hídon át Olasziba

A kecses, fémszerkezetű Garasos híd gyermekkorom gyakori útvonala volt. Piacra menet erre jártunk édesanyámmal. Már akkor megnézegettem a szépen ívelt építményét. Múltjáról semmit sem tudtam, azt sem, hogy 1910 decemberében adták át a forgalomnak. Azt ellenben igen, hogy azért nevezték Garasos hídnak, mert kezdetben hídvámot szedtek azoktól, akik átmentek rajta: talán éppen egy garast.

De ha már szóba került a Garasos híd, emlékezzünk meg arról is, hogy a városvezetés az 1970-es évek elején lebontásra ítélte, arra hivatkozva, hogy állaga megromlott, és restaurálása gazdaságtalan lenne. Helyébe építették 1974-ben azt a ma is látható gyalogoshidat, amely stílusát tekintve nagyon elüt a környezetétől.

A hídon túl, a két utcára nyíló szecessziós stílusú Markovits–Mathésér-féle háznak a Nagysándor utcára – az 1960-as évek derekáig még ez volt az

utca neve – néző főhomlokzatán három bolthelyiség volt talán még ebben az időben is. Az egyikben az 1940-es évek elejétől édesapám üzlete volt. A céges papírján az szerepelt, hogy Péter István elektrotechnikai szaküzlete. Kissé túlzó ez a megfogalmazás, hiszen a valóságban rádiókat javító boltot működtetett itt. A korabeli nyomtatványon olvasható volt az is, hogy az üzlet a Nagy Sándor utca 19. szám alatt van, illetve egy hatjegyű telefonszám is szerepelt rajta. Kezdetben jól mehetett a vállalkozás, mivel az 1944. szeptember 6-i bombatámadás után apám építkezni kezdett a Michelangelo utca egyik bombatölcsekes telkén. Négy évvel később megnősült, majd 1949-ben én is megszülettem. Anyám attól való félelmében, hogy mi lesz a fiából, ha szülei háztulajdonosok, rávette apámat, hogy adja el az alig elkészült magánházat. Ez meg is történt, de ekkor már javában dúlt az infláció. Így aztán a ház árából apám kifizette az addigra tetemesre duzzadt adó-

hátralékát – amit rövidesen eltöröltek volna –, és varrattak maguknak egy-egy télikabátot. Ennyi maradt az elkótyavetyélt házból. Amikor a Nagy Sándor – a valóságban Nagysándor József – utcai egykori üzlethelyiség előtt elmentünk, apám mindig felemlgette a történeteket. Egyébként a ház eladása után apám rövidesen visszaadta az „iparát” is, és Esküllőn talált munkát, mint építésvezető, az ottani Sovromconstructii (szovjet–román vegyes)vállalatnál. Csak hétvégeken tudott hazajönni, s ha jól emlékszem, majd csak 1956-ban sikerült Nagyváradon elhelyezkednie egy építő-szerelő szövetkezetnél.

A Markovits–Mathéser-féle ház szomszédságában volt a város talán legrégebbi telefonközpontja. Az emeletes ingatlan stílusát tekintve az 1930-as években épülhetett. Az ötvenes évek elején még nem volt telefonunk, emiatt ha valamelyik más városban lakó rokonunknak, ismerősünknek akartunk telefonálni, ide kellett jönnünk. A nagy teremben egy pult mögött „trónoló” barátságtalan nőnél kellett megmondani, kit akarunk hívni. Ez után elég sokat kellett várni, amíg méltóztatott kapcsolni a kért számot. Talán hat sötétbarnára pácolt, kis ablakos ajtóval bíró számozott telefonfülke volt a teremben. Hangosan kiáltotta a telefonos asszony, hogy melyikbe kell bemeni. Ha nem volt szerencsénk, akkor mindkét szomszédos fülkében már beszélt valaki, s ilyenkor alig lehetett hallani, hogy mit is mondanak a kagylóba. A fülkék ugyanis nem voltak hangszigetelve.

*A vár felé vezető Hunyadi
János utca, sarkán
az autóbuszállomás épületével*

Úgy emlékszem, később már külföldre is lehetett innen telefonálni. Ez még nagyobb tortúrát jelentett. Talán félévenként egyszer hívhattuk a magyarországi rokonokat. Megesett, hogy miután leadtuk a megrendelést, több órán keresztül is várattak bennünket, amíg kapcsolták a kért külföldi számot. Talán ezzel is azt akarták érzéltetni, milyen nagy kegyet gyakorolnak, elvégre az aligha hihető, hogy ilyen zsúfoltak lettek volna a vonalak. Hogy mellel le is hallgatták a beszélgetéseket? Ki törődött az ilyen „aprósággal”? Elvégre amúgy sem mondtunk semmi titkos, törvénybe ütköző dolgot.

De hagyjuk most ezt a rossz emlékű telefonközpontot. Inkább gondolatban térjünk vissza a Körös-parti sétányra. Meg kell említenem, hogy itt a gyermeki fantáziámat leginkább Szacsvey Imre egész alakos bronzszobra kötötte le. Miután olvasni tudtam, a szobor talapzatán az a felírás is, hogy „Csak egy tollvonás volt bűne”. Érdeklődésemre apám világosított fel: az 1907-ben állított szobor felirata arra utal, hogy Szacsvey Imre annak az 1849. debreceni országgyűlésnek volt a jegyző-

je, amely kimondta a Habsburg-ház trónfosztását, ezért a szabadságharc leverése után kivégezték a váradi fiatal képviselőt.

Mikor már nagyobb lettem, elmesélte azt is, hogy valamikor 1937 tavaszán a román hatóság levetette a szobrot a talapzatáról és egy városi raktárba szállították. Majd csak 1942-ben került vissza a helyére.

Bár a Körös partjának ez a szakasza közel volt a lakásunkhoz, a barátaimmal sohasem jöttünk ide játszani, maradtunk az Ady-múzeum szomszédságában. Nagyobb utakat elsős, második koromban még csak szüleimmel tettem a városban. Ezekről legközelebb lesz majd szó.

*A Garasos híd. Háttérben
a Markovits–Mathéser-ház
sarki része, illetve
a református templom tornya*

TÓTH HAJNAL

A Fux-frekvenciára hangolva

Kultúra

A II. Fux Feszt – Erdélyi Magyar Hivatásos Bábszínházak Fesztiválja október 5–10. között zajlott a nagyvárad Szigligeti Színház szervezésében. A kínálat meglehetősen sokszínű volt, hiszen láthattunk magyar és japán népmesét, kesztyűs bábjátékot, gólyalábas utcaszínházat, vásári bábjátékot, Mátyás királyról szóló előadást, Kányádi-versek hangulatának megidézését bábszínpadon, rendhagyó irodalomórát *A helység kalapácsáról*. Megjelent a színen Vitéz László, egy kályhacsőből átlényegült Hamupipőke, Aladdin, s néhány tündér sem hiányozhatott (például a hétfejű tündér és a Csomótündér).

Felnőttként is érdekes és érdemes volt végigkövetni az eseményeket, részt venni az előadásokon, együtt nevetni és tapasztalni a gyerekekkel, akik őszinte bekiabálásokkal, megjegyzésekkel kommentáltak, summáztak egy-egy produkciót. Bábszínházba járni jó, mindegy, hány éves az ember. A bábszínház egyik fontos szerepe az, hogy megszerettesse a gyerekekkel a teátrum világát.

Szárnyas Sárkányok
a nagyvárad korzón

TÓTH HAJNAL újságíró, szerkesztő (1971, Nagyváradi). Szülővárosában érettségizett, újságírói tanulmányokat folytatott, majd a PKE szociológia szakán diplomázott (2007). Előbb a *Biha-ri Napló* riportere, szerkesztője, majd a nagyvárad *Reggeli Újság* napilap munkatársa. 2014 májusától a *Várad* folyóirat kulturális rovatának szerkesztője.

Hat nap alatt 14 társulat lépett föl, s összesen húsz előadást (köztük hat versenyelőadást) tekinthetett meg a nagyérdemű a Fux Fesztben.

A két évvel ezelőtti I. Fux Feszt alkalomával volt, aki kifogásolta, hogy ez miért versenyfesztivál. (A Fux Feszt a Szigligeti Színház keretében működő Lilliput Társulat kezdeményezésére jött létre; az ötletgazda a volt társulatvezető, Szőke Kavinszki András.) Ezért most úgy döntöttek a szervezők: nemcsak versenyprogram lesz, hanem versenyen kívüli, kimondottan a megmutakozásról szóló repertoár is. Megadták a társulatoknak a választás lehetőségét. Egyébiránt a fesztivál jó alkalom arra, hogy az erdélyi és partiumi hivatásos bábtársulatok jobban megismerjék egymást, s hogy bemutathassák a közönségnek és a szakmának, hogy éppen hol tartanak.

Mind a hat erdélyi és partiumi magyar bábtársulat – a kolozsvári Puck Bábszínház, a szatmárnémeti Brighella Bábszínház, a sepsiszentgyörgyi Cimborák Bábszínház, a marosvásárhelyi Ariel Ifjúsági és Gyermekszínház, a temesvári Csiky Gergely Állami Magyar Színház bábtársulata és természetesen a házigazda Lilliput Társulat – részt vett az eseményen, és be is jelentkezett a versenyprogramba.

E hat truppon kívül a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem bábszínész szakos diákjai is felléptek két előadással. Európaszerte elismert magyarországi vendégtársulatok is érkeztek, például a Budapest Bábszínház és a kecskeméti Ciróka Bábszínház. Itt volt a debreceni Vojtina Bábszínház is, a cívisvárosbeli társulat több esztendeje kitűnő szakmai-baráti kapcsolatban van a váradi bábosokkal.

A versenyprogramban szereplő előadásokat szakmai zsűri értékelt: Kozsik Ildikó bábszínész, teatrológus, Zsigmond Andrea kritikus, Sardar Tagirovsky rendező, színész, bábszínész és Horányi László színész, előadóművész. Újdonság, hogy volt pedagógusokból álló zsűri is, tagjai: Farkas Tünde, az Orsolya óvoda igazgatója, Veszprémi Emőke tanítónő és Pető Csilla tanfelügyelő. Szintén újdonságot jelentett a gyermekzsűri, melybe pályázat útján került be a 8 éves Kiss Virág Sára, a 11 éves Boros Dóra Zsófia és a 16 éves Tamás Gergely.

A díjátadás egyik mozzanata: Horányi László, valamint A helység kalapácsában játsszó Daróczi István, Oláh Anikó és Hanyecz Debelka Róbert
Fotó: LUCIAN MARCUȘIU

Hogy a gyermekzsűri tagjai szerint milyen egy jó bábelőadás? Kiss Virág Sára úgy véli: „A jó bábelőadás vicces, izgalmas. Ne legyen túl hosszú, hogy ne unjuk meg. Én azokat az előadásokat szeretem, amelyekbe bevonják a gyerekeket is, és amiken jókat tudok kacagni.”

Boros Dóra Zsófia meglátása szerint: „...az lényeges egy jó előadásban, hogy a bábok legyenek szépek, a díszlet pedig ötletes, kifejező. A gyerekek szerintem azt szeretik, ha nincs semmi túlbonyolítva. Én az előadásokat szeretem átélni! Nem szeretem, ha nincs benne akció vagy veszély!”

A korelnök Tamás Gergely ekként fogalmazott: „A jó gyerekelőadás minden korosztályt leköt, mind-egyiknek más mondanivalót nyújt, és nemcsak a látványra fordít gondot, hanem az üzenetekre is, mivel ezek a közvetítenivalók korántsem szülő-exkluzívak.”

Az események két helyszínen zajlottak: az Árkádia Bábszínházban és a Szigligeti Stúdióban. A II. Fux Feszt a házigazda Lilliput Társulat premierjével, a *Két mese a hársfa alatt* című előadással kezdődött, amelyet Vranycz Artúr rendezett, a zeneszerző pedig Szabó Balázs. Aprócska kulisszatitok: a komponista-muzsikás a későbbi zártkörű ismerkedős esten néhány zenélő kedvű művésztársával afféle ad hoc koncertet tartott a Szigligeti Stúdióban, majd ugyancsak a Sonnenfeld-palotában, egy emelettel feljebb, a Moszkva Kávézóban folytatódott a spontán vigasság.

Délben a váradi közönség egyik kedvence, a Vojtina Bábszínház a *Ki hol lakik?* című mókás mesével rukkolt elő.

Merthogy reggel óta borongós, esős idő volt, kérdésessé vált, hogy egyáltalán meg lehet-e tartani a nyírbátori Szárnyas Sárkányok gólyalábas utcaszínházi előadását. Ám végül is nem maradt el a játék. A Holnaposok szobra előtt, a Fő utcán Szent György természetesen legyőzte a Sárkányt. A mutatványosok szószólója Rumi László volt. A Blattner Géza-díjas rendező visszatérő vendége a Lilliput Társulatnak, ő rendezte a *Csillaglépő csodaszarvas* és a *Kormos képpel mutogat* című előadásait.

A sárkányos mutatvány után rögvest lehetett átsietni a Szigligeti Stúdióba, ahol a kaposvári BábSzínTér művésze, Pályi János a *Vitéz László és az elátkozott malom* című vásári bábjátékkal kedveskedett a „pajtikáknak”. Pályi is játszott már Váradon. Mostani előadása végén tisztelettel, szeretettel emlékezett meg Kemény Henrikről, a bábosok bábosáról, aki jó néhány nemzedéket szórakoztatott Vitéz László történetével.

Egyébként Pályi János is, Rumi László is végig Váradon maradt a fesztiválon, érdeklődéssel figyelték az eseményeket. Seres Lajos nyugalmazott nagyváradi bábszínész úgyszintén több előadást is megnézett. A beszélgetések során pedig mesélt a régi időről, a hajdani bábszínházról, fölidézte több megható vagy éppenséggel vidám anekdotát.

A második napon az első versenyelőadással, a kolozsvári Puck Bábszínház *Ha én lennék Mátyás király* című produkciójával indították a programot. A bábosok a gyermekek segítségével a kegyetlen kolozsvári bíróval is elbántak. Ezután japán mesevilágba csöppent a néző a szatmárnémeti Brighella Bábszínház *Cseresznyevirág* című produkciója jóvoltából. Délután ismét a kolozsváriak játszottak: a *Hol a világ közepe?* című előadás főszereplője világjáró kiruccanásra indult.

A harmadik nap eseményei a sepsiszentgyörgyi Cimborák Bábszínház előadásával, *Mátyás királytá koronázásával* kezdődtek. Ezután ugyancsak a Cimborák vándoroltak *Verstől versig*, megidézte Kányádi Sándor költészetét. Délután a Lilliput Társulat versenyprodukcióként rendhagyó irodalom-

órát tartott: A *helység kalapácsáról* és Szemérmes Erzsókról, megspékelve az egészet sok jó zenével (Erzsók kedvéért még az AC/DC együttes rockklasszikusát, a *Thunderstruck* című számot is átírták).

A negyedik napon a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem harmadéves bábszínész szakos hallgatói a *Vásári játékokkal* mutatkoztak be. A marosvásárhelyi Ariel Ifjúsági és Gyermekszínház a *Momo* című filozofikus mesejátékot adta elő. Megtudhattuk, Momónak miként sikerül szembesülnie a gonosz időrablókkal. Délután a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem másodéves magiszteri báb-

színész évfolyamának hallgatói játszottak *Kézzel-lábbal* (amint arról a cím árulkodott).

Az ötödik napon elsőként a temesvári Csiky Gergely Állami Magyar Színház *Apakalandját* tekinthették meg az érdeklődők, majd a nagyváradi román bábtrupp, az Arcadia Társulat játszotta el Aladdin meséjét *Ezeregy határon túl* címmel. Délután a temesvári bábosok szerelmekkel, házasságok kötésével foglalatосkodó *Csomótündére* gabalyította össze a szálakat, majd oldotta ki a gubancot.

A fesztivál utolsó napján a Budapest Bábszínház *Tíz emelet boldogsággal* ajándékozta meg a jelenlévőket, majd a temesváriak *A hétfejű tündért* mutatták be (Lázár Ervin meséje nyomán). Az önmagunk és mások elfogadásáról szóló történet után a székelyudvarhelyi Tomcsa Sándor Színház *Cókmók, avagy a morgolódo szekrénymanó* című előadása ócska szekrények titkaival és manóságokkal foglalkozott.

A Fux Feszt utolsó fellépője a kecskeméti Ciróka Bábszínház volt. A *Hamupipőke* című előadás során kályhacsövek, zacskók, papírdarabok, dobozok leleményes módon lényegültek át mesefigurákká.

Jelenet a Csomótündér című mesejátéből

Az utolsó nap egyik szünetében a gyermekzsűrit kérdeztem meg arról, hogy érezték magukat, mi a véleményük a látottakról.

Tamás Gergely: „Megosztó volt olyan szempontból, hogy voltak kifejezetten kellemes és kevésbé kellemes előadások. Ám mindenképpen tanulságos volt. Egymástól is sokat tanulhattak a társulatok. Kell ilyet szervezni – és nem csak Váradon. A Fux Fesztet jól szervezték. Igyekeztek a gyerekek kedvére tenni. Ez nagymértékben sikerült is. Érződött a gyermekközpontság.”

Kiss Virág Sára: „Mindegyik előadás tetszett. Kivéve egyet, amelyik túl hosszú volt. A többi jó volt. Olyan előadást is láttam, ami nagyon vicces volt.”

Boros Dóra Zsófia: „Láttunk humoros, kacagtató, illetve szép történeteket, akadt olyan is, ami picit szomorkás volt. Örülök, hogy bekerülhettem a gyermekzsűribé.”

Botházy Daróczi Réka, a Lilliput Társulat vezetője ekként fogalmazta meg a Fux Feszttel kapcsolatos érzéseit: „Ha összegeznem kellene az idei fesztivált, akkor röviden azt mondanám: tanulságos volt. Nagyon féltem. Egyrészt még nem szerveztem, vezényeltem le egy ilyen méretű rendezvényt, másrészt a két évvel ezelőtti feszültségeket úton-útfélen felemlgették (*a díjátadás sikeredett kicsit botrányosra – szerk. megj.*). Egy kicsit úgy éreztem, nem a nulláról, hanem a mínusz 10-ről indulok a szervezést

illetően. Ezzel együtt úgy érzem, az idei fesztivál jól sikerült. Voltak nagyon jó előadások és voltak kevésbé jók is, de azt gondolom, ezeket fel kell vállalni. Az egy hét kitűnő alkalom volt arra, hogy teljes képet kapjunk arról, hol áll jelen pillanatban az erdélyi bábjátszás. Azt gondolom, felemelt fejjel szembe kell nézni a hiányosságainkkal, de az erősegeinkkel is tisztában kell legyünk. A legmeghatározóbb felismerés a fesztiválzárás után az volt, hogy több bizalmat kell szavazni az erdélyi bábos alkotóknak, és azon kell dolgozni, hogy az erdélyi magyar bábjátszás megtalálja a saját hangját és bátran merje hallatni is.”

A Lilliput Társulat új irodalmi titkárát, Ozsváth Zsuzsát is megkérdeztük, mi a véleménye a Fux Fesztől. Íme, a válasz: „Egy hónappal ezelőtt ért véget a II. Fux Feszt – Erdélyi Hivatásos Magyar Bábszínházak Fesztiválja Nagyváradon. Jelszavaink valának: 6 nap, 14 társulat, 20 előadás. Na, hát speciel én igencsak jól éreztem magam! Ez a fesztivál remek lehetőséget nyújt más bábszínházak, társulatok munkáit – többé-kevésbé – megismerni. Személy szerint én finom vegyesnek éreztem a felhozatait (és mondom ezt úgy, hogy jómagam egyelőre csak ismerkedem a bábos világgal), ami azt jelenti, hogy volt miről tárgyalni esténként az éjszakába nyúló szakmai beszélgetéseken. Napról napra egyre családia-

sabb és nyitottabb lett a hangulat, megszoktuk egymást, a végén pedig már sajnáltam, hogy vége – pedig az egy hét alatti nemalvások és állandó készültség már ezt kívánhatta volna. Aki egyszer belesimult a Fux-frekvenciába, az tuti, benne is marad.”

Az utolsó előadás, a *Hamupipőke* előtt ejtették meg a szervezők a díjkiosztást. A díjak Jankó Szép Noémi váradi kerámiaművész alkotásai. Az Árkádia bábszínház nagytermében Czvikker Katalin, a Szigligeti Színház főigazgatója és Botházy Daróczi Réka, a Lilliput Társulat vezetője köszöntötte az egybegyűlteket. Először a pedagógusok díját adták át. Pető Csilla szaktanfelügyelő elmondta: a pedagógusok a kolozsvári Puck Bábszínház *Ha én lennék Mátyás király* című előadását díjazták, amelynek megtekintése már hároméves kortól ajánlott, s a bábosok figyelembe vették az életkori sajátosságokat, igazi gyermekbarát produkciót hoztak össze. A gyermekzsűri részéről Tamás Gergely megemlítette: sokat bíbelődtek értékeléskor, vitatkoztak, tanakodtak ők hárman és az őket gardírozó Simon Judit újságíró. A gyermekzsűri végül a temesváriak *Csomótündérének* adta a díjat, mondván, ez volt „a legszórakoztatóbb, legélvezhetőbb és legkreatívabb előadás”.

Ezután a szakmai zsűri értékelése következett. Három szakmai díjat osztottak ki. Az elsőt, a Fux-díjat (Fux Pál képzőművészről, a váradi bábszínház egykori jeles báb- és díszlettervezőjéről nevezték el, akárcsak az egész fesztivált) a legjobb látvány

Daróczi István, Hanyecz
Debelka Róbert, Csepei Róbert
és Oláh Anikó A helység
kalapácsában

kapta. Kozsik Ildikó bejelentette: a *Csomótündéré* a legszebb látvány díja. Egyúttal a fesztivált is méltatta, mely remek találkozási lehetőség, a szakmai megbecsülést és önbecsülést emeli. A bábművészet fontos műfaj. A visszajelzések is fontosak: érdemes dolgozni. Hangsúlyozta: Fux Pál neve fontos díjat fémjelez. A gyermekek jól az emlékezetükbe vésik azt, amit látnak, ezért nagy a felelősség. Mindegyik előadásban voltak kiemelkedő látványelemek. A *Csomótündér* díszlet- és látványvilágát egyebek mellett azért díjazták, mert figyelembe vették a szöveg és látvány közötti összhangot is.

A legjobb alakításért járó díj odaítélését Zsigmond Andrea indokolta. Végül is nem egy bábszínész játékát díjazták,

hanem a kollektív színészi alakítást a sepsiszentgyörgyiek *Verstől versig* című előadásában. Több jó alakítás, sok szépen kibontott jelenet tarkította a produkciót.

A legjobb előadásért járó nívódíjat a nagyváradi Lilliput Társulat *A helység kalapácsa* című produkciója nyerte el. Horányi László kifejtette: minden jó volt benne, a színészi játék, a bábuk mozgatása, a dramaturgiát segítő zene, a látvány. Érződött, milyen gondosan alkották meg ezt az előadást.

KOVÁCS ILDIKÓ LAURA

Idén is járt Váradon a Filmtettfeszt

Igazi csemegéket érlel a filmkedvelők számára immáron öt éve a Nagyváradi Ősz. A Metrion Egyesület és a Partiumi Magyar Művelődési Céh szervezésében idén is megejtették az amúgy Kolozsvárról származó Filmtettfeszt Magyar Filmszemlét. A rangos eseménynek október 2–4. között a Partiumi Keresztény Egyetem díszterme adott otthont.

A Filmtett fesztivált 2001-ben szervezték meg először Kolozsváron, majd a Metrion Egyesületnek köszönhetően 2011-től Nagyváradra is átköltözött. Idén összesen 12 erdélyi városban szervezték meg. Célja, hogy olyan friss magyar filmeket juttasson el a közönséghez, amelyek nem kerülnek moziforgalmazásba Romániában; ugyanakkor kitűnő bemutatkozási lehetőséget és nyilvánosságot teremt az erdélyi filmek alkotásainak is. Kilenc nagyjátékfilmmel, több mint negyven rövidfilmmel, hat dokumentumfilmmel, gyermekeknek szóló vetítésekkel és számos meglepetéssel várták a közönséget.

KOVÁCS ILDIKÓ LAURA (1985, Avasfelsőfalu) a Nagyváradi Állami Egyetem Egészségügyi Karán végzett gyógytornászként, később a Partiumi Keresztény Egyetem Művészeti Karán folytatta tanulmányait reklámgrafika szakon. Nagyváradon él, szabadúszóként dolgozik. Három éve tevékenykedik a Metrion Egyesületben.

Idén a nagyváradi nézőknek is lehetőségük volt szavazni a fesztivál *Filmgalopp* – erdélyi magyar rövidfilmek elnevezésű versenyblokkjában

szereplő filmekre. A versenyblokkban a Partiumi Keresztény Egyetem Képzőművészeti Tanszékének egyik diákja, Bende Attila is bemutatkozott, *Memento* című alkotásával.

A Filmtettfeszt második napján, október 3-án a gyerekek élvezhették Dargay Attila *Saffi* című rajzfilmjét, valamint a Klikk Gyermekestúdió animációs műhelyében élhették ki kreativitásukat, szabadon szárnyalhattak fantáziájuk. Készítettek egyebek mellett rajzolt animációt füzetlap-pörgetéssel, asztalon tárgyanimációt stop-motion technikával, homokanimációt (ezt rögtön kivetítve is láthatták), a legelszántabb gyermekek pedig a saját arcukról is animációt készíthettek egy takarosan berendezett stúdiósarokban.

Ugyanaznap délután Hajdú Eszter *Ítélet Magyarországon* című dokumentumfilmjét tekinthették meg, utána közönségtalálkozó következett a rendezőnővel. Néhány tudnivaló a filmről: Amikor nyilvánossá vált Magyarországon a romák elleni sorozatgyilkosságot tárgyaló per kezdő dátuma, Hajdú Eszter dokumentumfilm-rendező elhatározta, hogy az egész tárgyalássorozatot dokumentálja, emléket állítva ezzel az áldozatoknak. Akkor még arra lehetett számítani, hogy a teljes per egy év alatt lezajlik, azonban két és fél éven keresztül tartott a tárgyalássorozat.

A film fejlesztése 2010 novemberében kezdődött, a forgatás az első tárgyalási napon, 2011. március 25-én kezdődött és

Balázs Zoltán, a Metrion elnöke néhány diák társaságában

2013. augusztus 6-án, az ítélet kihirdetésével ért véget. A két és fél évig tartó per folyamán Hajdú Eszter stábjába volt az egyetlen, amely a tárgyalások minden napját dokumentálta. Az egyéb külső forgatások mellett a stáb a per 167 napján részt vett, minden napot rögzített, és ezzel egyedülálló kordokumentációt készített az ügyről. A per során az első néhány és az utolsó pár napon volt nagy nemzetközi és magyar médiaérdeklődés, a tárgyalási napok túlnyomó többségén azonban semmilyen sajtó sem vett részt. A vád szerint az elkövetők 2008. július 21-én Galgagyörkön, augusztus 8-án Piricsén, szeptember 5-én Nyíradonyban, szeptember 29-én Tarnabodon, november 3-án Nagycsécen, december 15-én Alsózsoltán, majd 2009. február 23-án Tatárszentgyörgyön, április 22-én Tiszalökön, augusztus 3-án Kislétán támadtak

fegyverekkel és gyújtópalackokkal romákra. A kislétai és a tiszalöki bűncselekményben egy-egy, Nagycsécson két ember halt meg. Tatárszentgyörgyön egy 27 éves férfit és 5 éves kisfiát lőtték agyon, miközben ők felgyújtott házukból menekültek. Kislétán egy 13 éves lányát egyedül nevelő asszonyt végeztek ki sörétes puskával éjjel az otthonában, álmában. Életveszélyesen megölt kislánya testébe másfél száz sörét fűrődött. A rendőrség sokáig hiába kereste az elkövetőket, és hosszú időn keresztül nem is kezelte etnikai indíttatású támadássorozatként az eseteket. A kislétai támadás után százmillió forint nyomravezetői díjat tűztek ki. Két héttel később fogták el a négy feltételezett elkövetőt. A romák elleni támadásokkal vádolt négy férfi (K. Árpád, testvére, K. István, P. Zsolt és a vád szerint az utolsó két gyilkosságban sofőrként közreműködő Cs. István) elsőfokú büntetőpere Budapesten, a Budapest Környéki Bíróságon zajlott le. A vád szerint az elkövetők rasszista indíttatásból hajtották végre cselekményeiket.

A filmet a világ 25 országának 28 fesztiválján mutatták be eddig, és 13 nemzetközi díjjal jutalmazták. Hajdú Eszter a nagyváradi közönségtalálkozón elmondta: a film témáját szeretné bevinni az oktatásba, a váradi iskolákba is.

Idén Visky Ábel *Romanian Sunrise* című kisjátékfilmje és Bertóti Attila *Mese* című animációs filmje kapta az első Filmgalopp megosztott díját. A megosztott díj 1 millió forint

Kányádi Irén moderátor és
Hajdú Eszter filmrendező

értékű, felajánlója a Magyar Média Mecenatúra.

A közönségdíjat a 12 vetítési helyszínen beérkezett szavazatok alapján szintén a *Romanian Sunrise* nyerte el. A díjat a rendező távollétében a film operatőre, Kürti István vette át.

A fesztivál életműdíját, a Sárga Csikót Balogh Zsolt filmrendező (*Szarajevó kávéház; Századfordító magyarok; Mikor síel az oroszlan?; Veinhageni rózsabokrok; János és Viola; Kelj fel; Állomás* stb.), egyetemi tanár vehette át. A trófeát a bukaresti Balassi Intézet biztosította.

Szeretettel várnak minden érdeklődőt a 2016-os Filmtettfesztre is. A legközelebbi filmes esemény, a szintén érdekesnek ígérkező Lengyel Filmnapok jövő áprilisban várható.

VARGA GÁBOR

LOMBHULLÁSBAN IV.

1. Harang-méltató

Szeptember végén egyedi eseményt ünnepelhetett a Nagyvárad-olaszi Református Egyházközség gyülekezete. Több mint hetvenesztendős hiány után ismét egy öblös hangú nagyharang kondulásával toborozza híveit a Körös-parti templom. A világháborúban elrekvirált harang helyére új nagyharang került. A másfél tonnás hangszert – a megfelelő előzetes presbitériumi határozat alapján, népes váradi küldöttség jelenlétében – augusztus 21-én öntötték Lázár Imre székelyudvarhelyi vállalkozó műhelyében, onnan szállították szeptember közepén Váradra s tették közszemlére csaknem tíz napon át a várad-olaszi református templom főbejárata előtt, hogy aztán szeptember 27-én, köszöntőbeszédekkel és ünnepi szavalatokkal is gazdagított istentisztelet elején, püspöki áldással felszenteljék, majd szeptember 30-án, hidraulikus daruval, a végső otthonába, az id. Rimanóczy Kálmán terve alapján 1884-ben felépített eklektikus templomtoronyba emeljék a díszes kivitelezésű új harangot... Mindez úgy zajlott, ahogy a rendezvények megszervezéséről szóló „nagykönyvben megírva vagyom”... Még a névadásról sem feledkeztek meg: az egyházközség egyik jótevőjének, Szeghalmy Bálint építésmérnöknek az emlékére az új szerzemény a *Szeghalmy-harang* nevet kapta. Szemet és szívet melengető ünnepség volt...

Csak egyvalamiről nem esett szó. A „kistestvérről”... Arról az alig nyolcszáz kilós kisebbik harangról, amely több mint hetven esztendőn keresztül meleg, jellegzetes, az egész belvárost belengő kongásával még a legsötétebb időkben is vigasztalásra hívta a megfáradtakat és megszomorítottakat. Arról az egymagában maradt bronzöntvényről, amelyik másfél emberöltőn át hősiesen (és ha a zsúfolt padsorokra emlékezünk, igencsak sikeresen!) terelte egybe Nagyvárad belvárosának reformátusságát. Amelyiknek a sajátos, fülednek oly kedves zengésére hosszú évtizedeken át jómagad is mindig

VARGA GÁBOR próza- és drámaíró (1948, Nagyvárad). Vegyészmérnök, főkutató, az Irodalmi Kerekasztal titkára a hetvenes években. 1991-ig a Bihar megyei RMDSZ elnöke, majd államtitkár, az Állami Találmányi és Védjegyhivatal vezérigazgatója Bukarestben (1996–2003). Legutóbbi kötete: *A cselekvés ideje avagy micsoda tíz esztendő* (Várad, 2014).

felkerekedté, hogy Isten neked szóló üzenetét meghallgasd... S amelyik veled együtt sírt, amikor alig 54 éves apádat az utolsó útjára kísérted, veled együtt ujjongott, amikor tizenegy esztendő múltán a fiadat megkereszteltetted, hogy újabb egy tucat év teltével a lelkedet emelje a magasba, amikor '90. március 15-én a bokrokból kiszabadított Szacsvay-szobrot megkoszorúztad.

Igen, ez az egymagában hősiesen helytálló „kistestvér is megérdemelt volna egy dicsérő mondatot. Biztos, meghálálta volna...

Mert ugye a harangnak lelke van...

(Nagyvárad, 2015. október 4-én)

2. Sylvania dicsérete

Íme, hát eljutottunk végre a „hepehupás, vén Szilágyba”. Abba a történelmi tájegységbe, ahol „hét szilvafa árnyékában” itt szunnyadt a KÖLTŐ lelke ezer évet – „Paraszt zsályaként aludt el / S bús krizantém-fürttel ébredt” –, s „Várt volna még ezer évet, / Míg idő jön a csodákra. / Óh, jaj” neki, „hogy fölébredt”. (*Ady Endre: Hepehupás, vén Szilágyban*). Abba a nagy múltú régióba, amely nevét – miként az Petri Mór *Szilágy vármegye története* című munkájából is dokumentálható – egyrészt a magyar *szil(fá)ból*, másrészt a latin *silvából* (tehát mindenképpen az *erdőből*) származtatja, amelyhez a középkorban gyakran használt *ágy* (azaz *víz*) földrajzi meghatározó is hozzáragadt: lásd *Halmágy*, *Hortobágy*, *Száldobágy* tulajdonneveinket... (Szemléletes példával szolgál Marosi István egrespataki református lelkész, aki 1684-ben így fejtegeti a vármegye nevének eredetét: „*Szilágy nevezete a deákból sylva, mert deákul esik Szilágy Sylvania.*” Innen nevezik aztán Erdélyt Transsylvaniaiának, mégpedig azért, mert akik innen Erdélybe mennek, „a Meszes erdején azok transcendálnak”... S amely régió, minden korántsem kedvező geográfiai adottsága, minden határvidék-jelleg ellenére, a honfoglalás óta a Duna-medencébe települt (menekült?, migrált?) magyarság egyik fontos, markáns egyedi jegyekkel bíró szállásterülete volt ezer éven át – és maradt mind a mai napig. Tudós professzorunk, Egyed Ákos írta: „A Szilágyság egyike Erdély különös arculatú nagytájainak, a Kárpát-medence egyik legsajátosabb vidéke... alapjában véve mindig elszigetelt tájegység maradt. Szilágyságban sok még a természetes kistáj, ahol a népi kultúra tovább megőrizte értékeit, mint legtöbb más tájegységünkben.” Ahol a megmaradásért vívott mindennapos küzdelemben valóban *arany* keletkezett a sárban. Ahol a

múltba révedő tekintet „csak” olyan nevek fényoszlopával találkozunk, mint *Ady Endre, Báthory István, Drágffy János, Wesselényi Miklós...* (Sőt, ha a szilágynagyfalui felmenőkre gondolunk, bizony-bizony a mi nagyszalon-tai *Arany Jánosunk* is ide soroltatik)... S ahonnan ugyanakkor mind a mai napig a szomszédos régiók nem is akármilyen szellemi utánpótlása származik (gondoljunk csak a Váradon élő szilágyságiak népes táborára...)

Igen, ennek a mindmáig élni akaró (és élni tudó!), hagyományaihoz szívósan ragaszkodó, a meghátrálás és az önfeladás fogalmait nem ismerő tájegységnek a történelmi, néprajzi és földrajzi adottságait felfedezni gyűltünk most itt össze Szilágycsehn ezen hangulatos panziójában.

Meggyőződése, hogy mindannyiunk okulására!

(Elhangzott Szilágycsehn, 2015. október 9-én, az Európai Protestáns Szabadegyetem Erdélyi Köre évi konferenciájának megnyitóján.)

3. Levél Frankfurtba

Darogij Nyikolaj Nyikolajevics!

Leveled rekordidő alatt – am zwölften Tag – megérkezett sarokházam postaládájába, s hogy azóta válaszolatlanul ott hever az íróasztalomon, az ezúttal kizárólag szubjektív okokkal (tulajdon, lassan már krónikussá váló trehányysággal) magyarázható. Nem tudom, mi az oka pontosan, téli fáradtság, általános életuntság, tény, hogy délutánonként csak tesztek-veszek a házban, este pedig, kilenc óra körül, a karoszekben esik le a fejem a tévé előtt. Így aztán, a többi tenni-valóimmal egyetemben, a te Briefedre esedékes válaszom megírását is egyre csak halogattam, halogattam egyik napról a másikra – míg aztán rá kellett jöjjenek, hogy ha azt akarom, hogy húsvét körül a kezedbe kerüljön a jókívánságom, levelet kell írnom...

„Ez a tél is összeszáradt bennünk, / Úgy ittragadt”, parafrázálom sógorodat – ki, mint hallom, a nemzetszaporításban felette jeleskedik –, s ha akarnám, sem tudnám ennél tömörebben megfogalmazni az elmúlt két és fél hónap eseményeit, lúgosan és hugyosan, mint a Körös, ha már elvonulnak a nagy vizek, világrengető események és sorstragédiák nélkül, egyhangúan. Kelés – melő – ebéd – lecke – tevés – tévé – alvás: ebből a hét szakaszból tevődik össze mindennapi életünk. Hál’ Istennek, az Ady okozta stresszhelyzetek elmaradván a létalapunk biztosítva van, s még a konyhára sem lehet különösképp panaszkodni okunk, még nem halt éhen közülünk senki sem: úgy, ahogy, de megvagyunk... Sokkal rosszabb viszont a helyzet, ha a közművelődést kezdjük szemlélni: félelmetes, hogy minden megmaradás-érvelés mellett milyen következetes gyorsasággal falja fel az életünkből a hónapokat, éveket, s – volens-nolens – holnap, holnapután már le is húzhatjuk a redőnyt. Nem tudom, te ott Germániában hogy vagy vele, de én mindinkább úgy érzem magam, mint egy későn érkező utas, aki futván a gyorsuló vonat után kénytelen megbizonyosodni arról, hogy ez a szerelvény bizony nélküle kattog el. Ebbe a hangulatba nyilván sok minden belejátszik: a „hic et nunc” pillanatnyi konstellációja, az elment barátok hiánya, az egyre rosszabbul nyekergő üzlete-

im éppúgy, mint a tavaszi vitaminhiány. Kimondhatatlanul utálok a telet, ha egyszer újrászülethetnék, csakis a Bahama vagy a Tonga szigeteket jelölném meg bölcsőhelyemnek, minden mást úgy tekintenék, mint beavatkozást alapvető emberi jogaimba: a meleghez, a fényhez való igényeimbe. De hát reinkarnációról nincs szó, s így, tetszik, nem tetszik, itt kell hibernáljunk Európa peremén, itt kell figyeljük reggelente a munkahelyem ablakából, milyen irányba csapódik le ma reggel a hőerőmű füstje, melyik égtáj felől érkezik ma a főveszély.

Idehaza semmi újság. A fiúk megvannak, ki-ki húzza az igát, a többiek hangulata nagy általánosságban ugyanolyan, mint az enyém. Már az sem dob fel senkit, ha nagy ritkán összeverődünk. Ilyenkor mi is számba vesszük a hiányzókat, s ha ez számotokra ott kétezer kilométer távolságra megnyugvást jelent, bizony rendszeresen megállapítjuk, hogy ez meg az hiányzik. Úgy látszik, vannak dolgok, amikbe az idő vasfoga nehezebben mar bele. Vagy talán épp a szürkeség fokozza fel az elvárásainkat? Nem tudom, tény, hogy nemegyszer minden nevelési képességemet elő kell kotornom valahonnan a tudatalatti világából. S a felejtés nem következik be esztendőik múltán sem... Ez tényleg egy más generáció! (Pedig itt még nincs információs forradalom.) Mi lesz ebből? (Egyáltalán mi lesz velünk?) Az anyag mind több

és több, az elvárások szigorúbbak és szigorúbbak. Rossz belegondolni, hogy mi mindennel van már túlterhelve az agyuk. S csodálatos látni, hogy ők ezt észre sem veszik. A telefonszámlánk megnagyobbodott ugyan, de élvezet figyelni, milyen komoly pófával kommunikálnak hosszú-hosszú perceként át. Hiába, Nyikoláj Nyikolajevics, apák lettünk s apákként kell megtapasztaljuk a legillőbb dialektikus törvények (a tagadásnak és a tagadás tagadásának) a beteljesülését. Az egészben az a legpokolibb, hogy néha szabályos tudathasadási állapotba kerülök: apaként ordítok a kölyökre, mint egy sakál, mert úgy jön haza, mintha megtépázták volna, ugyanakkor valahol nagyon büszke vagyok rá, hogy nem olyan mulya, mint az édesapukája, s nem fél vitatkozni azzal a rohadt nagyobb korúval sem, s a leghatározottabb módon antipatikusnak találok azt a magamat, aki én vagyok, aki itt a szigorú szülőt szeretné ennek a szegény gyerekek megjátszani. Nem is beszélve arról, hogy – ha egy-két éve még vidáman lehetett pajzánabb dolgokat is csevegni virágnyelven a jelenlétükben – mára már hazaérkezvén ugyancsak fel kell tegyük a hangfogót... (Mi lesz még itt, te jószágú Jeremiás!)

Nejem annak rendje és módja szerint ápolja a váradi kultúrát – s mint kölcsönző-szolgáltatós tündér a legnyájasabb mosollyal jutalmazza a könyvet időre visszahozó jámbor olvasót. Szoktam ugyan neki néha kiselőadást tartani a könyvek terjesztésének felette fontos voltáról, de ez általában nem hatja meg és gyakran jön haza idegesen mindennapos konfliktusai miatt. Ezen idegességére most különben az szolgált okot, hogy az ősszel, több hónapon át bio-diétás életmódot folytatva, sikerült letornászni magából tíz kilót, aztán most, zöldségek kifogyván, igencsak aggódik az esetleges visszahízása miatt. Az egész fogyunk, nem fogyunk szindrómának különben leginkább Máté látja a kárát – néha még a szomszéd sarkon is hallani lehet, milyen gyermeknevelés folyik az otthonunk falai közt. (Még jó, hogy ezek általában ellentétes fázisban tevődnek fel, s így mindig van valaki, aki megmenti ezt a szegény kölyköt az idegbajos szülőapja/ szülőanyja karmai közül.) Hogy milyen sikerrel, az már teljesen más kérdés...

Itthon különben nagy készülődésben vagyunk. A nyáron szeretnénk egy rövid Urlaubot a Schwarzes Meer küstén eltölteni.

ni. Persze ehhez is, akárcsak Montecuccoli szerint a háborúhoz, három dolog kell: pénz, pénz és pénz – úgy, hogy jelenleg éppen nagy pénzfelhajtó portyázásokat tartunk, hogy még idejében le tudjunk foglalni valami tisztességes szobát. Csemeténk nagyban készül a Pontus Euxinusszal való találkozásra – szegény, ha tudná, milyen hót unalmas lesz, biztos nem gyötörné naponta az agyát a különbenél külön ötleteivel (csikóhalat akar hazahozni, vízelemzést akar végezni a Deltában, hajózni a tengeren stb. stb...) Pillanatnyilag ez köti le képzelőerejét – még az olvasgatást is abba hagyta (amit különben csodálok!), annyira készül a nagy kalandra, ami előtte áll (s ami miatt előre sajnálom, mekkorát kell majd csalódnia).

Két hét múlva folytatom. (Szégyen, gyalázat – de miután félbe kellett szakítanom bokros házimunkáitaim és alkalmi látogatóim miatt, csak most, ünnepek múltán jutottam olyan állapotba, hogy asztalhoz üljek.) A locsolkodást szerencsésen átvészeltük, egyedül csak a húsvéti hangulat volt az, ami többnyire mindenütt híjával találtatott. Az okokat, ha hallhattál mostanában valamiket felőlünk, magad is sejtethet. Egy kicsit felgyorsultak az események körülöttünk (sajnos nem jó irányba!), s úgy tetszik, holnap-holnapután a Történelem szemléleiből szereplőkké léphetünk elő... (Amely előléptetés úgy hiányzik nekünk, mint kecskének a kés!) Ez az állapot kihat ünnepeinkre éppúgy, mint hétköznapiainkra, s megélése megviseli mindannyiunk idegeit...

A tengert azóta sikerült elrendezni. Július 19–31. között a Neptun üdülő strandján fogunk unatkozni. (Életemben először megyek ilyen vakációra!) Ha az idő tájt arrafelé járnátok – mit lehet tudni? kicsi a világ! –, néminemű „Perla Prahovei” sörösüvegeknek ki lehetne tekerni a nyakát. Más egyebet mit fogok ott csinálni e vitathatatlanul hosszú tizenkét nap alatt, azt el sem tudom képzelni. De ne áltassuk magunkat előre, még beüthet egy újabb Csernobil is addig, más egyébről nem is beszélve. Napszúrás, vérhas, tífusz stb. Egy kis szerencsével bármelyiket kifoghatjuk.

Most különben vakáció közeledik, s családom nagy előkészületben van. Mennek elernyedni Ernyébe. Csemetém ugyan nem fedezem fel a tomboló örömujjongás megnyilvánulását, de anyósoméék úgy várják, hogy Isten elleni vétek volna nem hazavinni. Mióta sógoroméék áttették székhelyüket 251 km-re Oradeától (elképesztő, de már csak így szabad leírni nyilvánosan!), azóta meglehetősen összerokkantak magányukban. Így hát, amikor csak tehetjük, nekünk kell hazaugornunk hozzájuk. Szomorú állapot, és sajnos semmi épkezésláb megoldás pillanatnyilag nem kínálkozik.

A magam részéről ezzel a darogii tovarisi i druzijával fejezem be a helyzetismertetésemet: a kezem is kifáradt már. A többi a képzelőerőtökre és az információitokra bízom. Még egyszer elnézést a hosszas hallgatásért, de ahogy vénül az ember, egyre trehányabbá válik. Mea culpa! Mea culpa! Mea maxima culpa! Reméljük, következő alkalommal jobb hangulatban találtok.

Vigyázzatok magatokra! A legifjabb Török leánynak nyugodalmas álmokat, a legfrissebb folytatásodnak barackot a fejére, Lodynak sok-sok türelmet és energiát kívánunk a

mindennapok küzdelmeiben, neked pedig, vén gazember, azt, hogy mielőbb lássuk egymást és szopogassunk el némi szerves hidroxil-gyököket. (Persze csak módjával, ahogy magunkfajta tisztas családapákhoz illik...)

Mindannyiatokat változatlan szeretettel hazavárva maradunk a régi barátsággal

GÁBOR ÉS HAJNI

Kelt Nagyváradon, 1988. április 7-én

P. S. Igaz is, mikor jártok errefelé?

Szerzői utóirat: Török Miklós egykori sorstársam és jó barátom, a '70-es évekbeli Nagyvárad kulturális életének prominens személyisége (amúgy író és bábszínházi ügyelő, vakinstruktor és táviratkihordó, szobafestő, majd patkány- és féregirtó), a legendás Ady Endre Irodalmi Kör vezetőség tagja, – a teljesség igénye nélkül – az *Aranyhalaim*, a *Kutyadolgok*, a *Rendzavar*, az *Égszínkép rózsák pedig nincsenek*, az *Időszámításaink közben* című kötetek szerzője 2016. január 19-én töltené be a hetvenet.

HORVÁTH LAJOS

Kultúrtörténeti hatások Shakespeare szonettjeiben

William Shakespeare költészete az interneten is hozzáférhető legelső kiadások alapján is igen jelentős állomása Shakespeare életművének. Elbeszélő költeményei mellett szonettjei is megosztják a kutatókat mind a mai napig. A XXI. század irodalomtudományában hiánypótlónak számítanak a jelenlegi kutatások. Shakespeare poétikájának átfogó vizsgálatával mindezek mellett áttekinthetőbbé válik az újrafordítások kérdésköre. Természetesen az ilyen jellegű megközelítések elősegíthetik Shakespeare lírájának a magyar irodalomba való tudományos átültetését is. A központi téma Shakespeare meghatározó műveinek a jelenkori összehasonlíthatósága a Sonnets-értelmezések alapján, főként a nyelvi, a szerkezeti és a jelentéstani elemzések segítségével.

A S* részletes elemzése előtt célszerű néhány, a Q esetében alapvetőnek bizonyuló fogalom tisztázása, egyebek mellett Lacan interszubjektív komplexum-fogalma, illetve Lotman tükör-motívum elmélete. Lacan felhívja a figyelmet arra, hogy az interszubjektív komplexum ismétlési kényszer által jön létre, és így maga az üzenet is a nyelv dimenziójához tartozik, ezért nem közvetíthető az így létrejövő kommunikáció pusztán szimbolikus formában, mert a szimbolikus rend csak a szubjektum számára konstituáló, így pedig csak a jelölő útja bizonyítható (ez teszi lehetővé például magát a fikció létét is).¹ A felszín azonban így csak egyfajta tükröződés, vagyis a sorok szavaiba implikált jelentéssűrítések szemet gyönyörködtető csillogása, mint amikor a víztükör például visszaveri a napfényt és a szemekben ragyog (vagyis a szemekben tükröződik). A Q esetében is hasonló narcisszusi érzelmi katarziszról kell kiindulnunk, amelyben a S szövegfelszíne mint tükör funkcionál az olvasó előtt, és a szeméből visszaverődik az analóg olvasat jelölők által konstruált jelentése a nyelvi csúsztatások miatt (7:Q₂:3: Yet mortal lookes adore his beuty still 'Halandó tekintetek csodálják még a szépségét'; 3:Q₁:1: Looke in thy

HORVÁTH LAJOS (1985, Budapest) az ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola ösztöndíjas hallgatója, műfordító, felállású középiskolai tanár. 2010 óta publikál, a Pesti Bölcsész Akadémia egyik előadója, az ELTE BTK Műfordító Műhely (MűMű) szerkesztőségéje. Eddigi műfordításai a *Nagyvilágban* és a *MűMű POFON-sorozatában* jelentek meg.

glasse and tell the face thou vewest, 'Nézz a tükörödbe és szólj az általad észlelt arcról'). Amikor például az érzelmi katarzisz révén az olvasó az interpretáció aktusa közben találkozik saját képzeivel és újfent magáévá teszi a szöveget, saját tükörképének a látszatával telik el, mint önmaga tükörképének a látványával. Itt pedig már Lotman elmélete is beemelhető a kód-szövegek vizsgálata miatt, amely alapján a tükör-motívum (mint a hasonmás-téma megfelelője), illetve a tükör mögötti világ a hétköznapi élet

1. LACAN, Jacques, *Szeminárium Az ellopott levélről*, in *Testes könyv II.*, szerk. KIS – KOVÁCS – ODORICS, Szeged, Ictus és JATE, 1997, 7–40.

* A rövidítések jegyzéke a tanulmány végén olvasható.

furcsa modellje, a hasonmás pedig az alak elidegenített tükörképe. Vagyis a szövegben képződő szubjektumok alakja a tükörkép törvényei szerint változik az interpretáns aktusa révén. Eszerint, ha a művészi szöveget ilyen tükör-motívumként vizsgáljuk, a művészi szöveg jelrendszere kettős természetűnek mondható, egyrészt realitásnak tünteti fel magát, másrészt arra emlékeztet, hogy valakinek a teremtménye, és hogy valamilyen jelentést hordoz.² Maga a szöveg mint tükör-motívum viszont nem feltétlenül képes automatikusan működésbe lépni, mert működésbe kell hozni azt a szövegkontextuson kívül.³ Mindebben a Q szempontjából segítségünkre vannak azok a jelölők, amik által az így létrejövő narratívum is konstruálhatóvá válik. Ilyen jelölők például a S-ben az olyan antik mitológiai alakokra vonatkozó szavak, mint például a wery car mint (a Nap) fáradt kocsi (-ja) (7), Phaenix mint Főnixmadár (19), a swift-footed mint gyorslábú (19, 65), a Muse mint Múza (21, 32, 38, 78, 79, 82, 85, 100, 101, 103), az ougly rack mint (a Nap) ronda fogat (-a) (33), those old nine mint az a vén kilenc (Múza) (38), Adonis mint Adonisz (53), Helen mint Heléna (53), Mars mint Mars (55), inuention mint lelemény (59), Saturne mint Szaturnusz (98), Syren mint Szirén (119), Cvpid mint Cupido (153), Dyan mint Diána (153), a little Loue-God mint kis Szerelem-Isten (154), a Nymphes mint Nimfák (154), illetve tágabb értelemben a Sun mint Nap (21, 24, 25, 33, 35, 49, 59, 73, 76, 130, 132, 148), a Moon mint Hold (21, 35, 107), a Time mint Idő (1, 3, 5, 12, 15, 16, 17, 18, 19, 22, 30, 32, 39, 44, 49, 52, 57, 58, 60, 63, 64, 65, 70, 76, 77, 97, 100, 106, 108, 109, 115, 116, 117, 120, 123, 124, 126), a Nature mint Természet (4, 11, 18, 20, 60, 67, 68, 84, 94, 111, 122, 126, 127) és az end, determination, chance, Fortune, doome, wrack mint Sors, Jövő, Végzet (9, 13, 18, 25, 29, 32, 37, 55, 90, 107, 116, 124, 126, 145) szavak. A későbbiekben kitérek rá, miként képződhetnek a felsorolt intertextusok által többek között Achilles, Aeneas, Apollo, Ascanio, Narcissos, Paris, Proteus és Ulysses szubjektumai a különböző utalások révén a narratívumban, illetve arra is, hogy miért emelhetjük be a Q miatt Homérosz, Ovidius⁴ és Vergilius műveit, illetve Platón és Eleai Zénón filozófiáját az interpretáció révén.

Az egyházatyák dogmatikájának és a keresztény tanoknak az elterjedése Európában az egyik legmeghatározóbb filozófiai irányzat a nyugati civilizáció szempontjából a középkorban, főként a *Biblia* irodalomtörténeti jelentősége miatt. Az

Újszövetség tanai jelentős mértékben hozzájárultak a szimbolikus ábrázolásmódhoz a középkor művészetében, amely később a reneszánszban ötvöződött az antik kultúrák műveltségeivel. A Q szempontjából mindez a Sun mint Nap és a Rose mint Rózsa szavak miatt fontos, illetve Dante *Isteni színjátéka* és a heauen mint mennyország (18, 29, 33, 70, 93, 94, 110, 129, 130, 132, 145, 148), a hell mint pokol (58, 119, 120, 129, 144, 145, 147), a God mint Isten (58, 110, 111, 130, 154), a devil mint ördög (144), az angel mint angyal (144), a demon mint démon (144), Eaue mint Éva (93), apple mint alma (93), a purging fire mint tisztító-tűz (45), wolf mint farkas (96), lamb mint bárány (96), dove mint galamb (113), prophecy mint prófécia (107) és a son mint fiúgyerek (7, 13, 41) intertextusok miatt. A metaforának a mondat terminusával operáló tárgyi meghatározása ugyanis nem iktathatja ki a szó vagy a főnév kifejezéseken alapuló névmeghatározásokat, mert a metafora továbbra is a szóban érvényesül:

2. LOTMAN, Jurij, Szöveg a szövegben, in *Kultúra, szöveg, narráció*, szerk. KOVÁCS Árpád – V. GILBERT Edit, Pécs, JPTE, 1994, 57–82.

3. BARTHES, Roland, A műtől a szöveg felé, in *A szöveg öröme*, Barthes, Roland, Budapest, Osiris, 1996, 67–74.

4. BATE, Jonathan, Shakespeare and the Renaissance Ovid, in *Shakespeare and Ovid*, Bate, Jonathan, New York, Oxford UP, 1993, 1–47.

vagyis a fókusz továbbra is a szó marad a mondat alkotta keretek között.⁵ Így válik vizsgálhatóvá az is, hogy miképpen konstruálódik a narratívumban például a Madonna és Krisztus szubjektuma a különböző jelölők révén a Q-ban. A szonettek átfogó vizsgálatánál azonban szembeötlők a szleng-jelentések is, ahogy azt Eric Partridge tanulmánymunkája is hangsúlyozza az Erzsébet-kori Anglia ilyen jellegű szóhasználatának a tárgyalásakor.⁶

Ugyanakkor Derrida szerint egy bizonyos szöveg pszichoanalitikus megfejtésekor a már kibogozott szöveg önmagát magyarázza, ennek következtében pedig többet mond magáról, mint az, aki kibogozta, ráadásul magába írja a megfejtés-kibogozás jelenetét is, még több energiát kifejtve az analitikus folyamat során. Ez történik a Q esetében is abban az értelemben, hogy az antik mitológiai alakokra vonatkozó jelölők a narratívumban a szimbolikus és az allegorikus interpretációs aktus révén az örökkévalóság, a boldogság, a túlvilági élet, az újjászületés, a gyász, a távozás, a mulandóság, az utazás, az alvilágjárás, a feltámadás és a szentháromság allúziója segítségével tovább mélyítik az értelmezési szinteket a S-ben. A szemantikai struktúrát kívülről érintő formális (textuális) különbségek ezáltal másodlagos megmunkálásokat indítanak be, az analitikus megfejtés célja pedig ennek a formális (textuális) anyagnak a lemeztenítése és magának a szemantikai anyagnak a feltárása, vagyis a másodlagos megmunkálások során megismerhető elsődleges tartalom. Természetesen a jelölőnek a szubjektum nem ura és nem is szerzője, miként a jelentés sem, viszont a szubjektum helyét a jelölőre való utalás, betű szerinti topológia és eltolódásának szabályszerűsége határozza meg, hiszen a szöveg számol a jelölő szerveződésével, mindez pedig a fikció garanciája a narratívum lehetőségfeltételei miatt.⁷

Itt olyan összefüggésekre kell gondolnunk a Q esetében, mint amikor Narcissos beleesik a folyóba, vagy Jézust a folyóban megkeresztelik (esetleg amikor Achillest Thetis a Styx folyóba mártja), tágabb értelemben pedig, mint amikor Ulysses hajóra száll és elhagyja Hercules oszlopait hasonló módon (vagy megjárja az alvilágot), mint amikor a révész átviszi a túlsó partra a lelket. Mivel a Styx egyszerre vonatkozik az élők és a holtak birodalmát elválasztó határfolyóra és a megszeghetetlen esküre is (mert arra esküdtek az istenek), Hercules oszlopai pedig vonatkozhatnak egyszerre metaforikus értelemben Hercules

tizenkét feladatára és a nap huszonnégy órájából tizenkét órára vagy az év tizenkét hónapjára, ami párhuzamba állítható Jézus tizenkét apostolával, ezért a jelölő eltolása mint jelölt, mint egy valamilyen közegben körülhatárolt tárgy kap értelmet. Ezzel is vissza-utalva az előző gondolatmenet potenciális összefüggéseire, a hős attribútumai és a víz fogalmi jelöltsége alkotta szüzsére, ami a cselekményt befolyásolja a hős nevének a jelentéselemeire vonatkoztatva.⁸ Mindehhez viszont nem elég lehorgonyoznunk a legelső utunkon, amikor úgy gondoljuk, hogy révbe értünk, mert ezzel csak túlzott jelentőséget tulajdonítanánk az elsőként kapott információknak, így pedig gyakorlatilag általánosítanánk a kollektív tudattalant a szövegben előforduló toposzokra vonatkozólag. A Q-ban például egyszerre fordulnak elő olyan mitikus és vallásos intertextusok, amelyeket nem elég ismernünk a narratívum konstruálásakor, mert nem feltétlenül lennének egymással

5. RICOEUR, Paul, A metafora és a diskurzus szemantikája, in *Az élő metafora*, Ricoeur, Paul, Budapest, Osiris, 2006. 101–150.

6. PARTRIDGE, Eric, *Shakespeare's Bawdy*, New York, Oxford UP, 1947.

7. DERRIDA, Jacques, Az igazság postása, in *Testes könyv II.*, szerk. KIS – KOVÁCS – ODORICS, Szeged, Ictus és JATE, 1997, 41–140.

8. Propp, V., J., *A mese morfológiája*, Budapest, Osiris-Századvég, 1995.

összeegyeztethetők az interpretáció során, ha nem ismerjük például az interpretánsok ábrázolásmódjának a háttérét a reneszánsz művészetben (vagyis abban a korban, amelyikben a mű szerzője élt). Mindezt pedig egyáltalán nem minősíthetjük posztmodern olvasatnak az egyik reneszánsz mű értelmezésekor.

A legnehezebb feladatnak tehát a szó funkciójának az értékelése látszik a túlságosan felszabdaldódó lexikai egységek és a mondat szemantikája között. A posztmodern olvasat a reneszánsz értelmezéssel szemben éppen ellenkezőleg a modernkori olvasatokat implikálja a szövegbe (például egzisztencialista vagy pszichoanalitikus értelmezéseket) az interpretáció során (a klasszikus és a kanonikus művészetek hátrányára). Itt arra érdemes gondolnunk, amikor az intertextusokban például fallikus szimbólumok is felfedezhetők a vonatkoztatási pontok révén (például amikor Diána egyik nimfája a forrásba mártja Cupido izzó tüzes védjegyét, mint a szexuális aktus egyik átvitt értelmű kifejezése). Annak ellenére, hogy mindez határozottan jelen van a szöveghálóban, a szöveg efféle értelmezése egyrészt csapda is lehet (és zsákutcába vezethet), másrészt maga a jelentés is módosulhat az antik és a középkori jelölők esetében, a reneszánsz művek szempontjából. Mindez viszont nem azt jelenti, hogy az értelmezés nem tartalmaz ilyen elemeket a narratívumban, sőt arra hívja fel a figyelmet mindössze, hogy nem feltétlenül ez dominál a reneszánsz mű jelenkori és aktuális befogadásakor az interpretáció során. Visszatérve Derrida tézisére, ha az általános elbeszélő filtere nem csupán véletlenszerű elrendezés eredménye, és ha arra hívja fel a figyelmünket, hogy az üzenet a nyelv dimenziójához tartozik, akkor nem lehet kizárni az elbeszélő pozícióját alapvető általánosság címén, mert a többi pozíció (a jelölőket tekintve) ennek a pozíciónak a tárgyát képezi (a narratívum szempontjából), a narrációt pedig egy láthatatlan, de struktúráját tekintve szétbonthatatlan keret fogja össze. A műalkotás is sokkal többre hivatott annál, mintsem értelmetlen dolgokat realizáljanak benne ahelyett, hogy elsődlegesen a funkcionális helyzetben lévő szövegpotenciált racionalizálnánk. Mindezt viszont a szöveghálóból konstruálódó szimbólumok metaforaként való értelmezéseként nem lehet megvalósítani, mert a szöveghálóban bennragadt szimbólumok többnyire a szubjektumok identifikációja révén kerülnek magába a szöveghálóba is, ez pedig a Q miatt is fontos.

Vagyis nem csupán annyit kell megállapítanunk, hogy a mondat a szóból eredeztethető, hanem azt, hogy maga az értelemként vett szó válik a mondat alkotóelemévé, hiszen amíg az azonos rangú egységek között disztributív típusú a kapcsolat (például a lexikális kódból adódó metaforikus jelentés), a különböző rangú egységek között integráló típusú kapcsolat figyelhető meg (például a nyelvi játékok szövegkontextusra gyakorolt szerepe miatt). Nélkülözhetetlen tehát a szimbólumok optimális elkülönítése egymástól a Q esetében is, leginkább a szimbolikus artikuláció és a fonematikusság közötti tételezett ekvivalencia miatt, amire a későbbiekben fogunk kitérni a strukturális elemzés során. Viszont a S elemzésekor a humanista hatásokra is érdemes kitérni, mielőtt az elemzésbe belekezdénénk, hiszen a mitikus gondolkodást és a középkori eszméket a reneszánsz humanista szemléletmód ötvözi a művészetekben a klasszikus filozófiával, mint az a Q esetében is kimutatható.

A reneszánsz vitalista világkép a középkor világképét alakította át elsődlegesen. Miközben elfogadta annak eleve elrendelt, merev és változtathatatlan struktúráját, a Létezés láncolatában az elemi világ legfelsőbb szintjén álló embernek akarattól függő mozgást adott. Az ember önérvényesítési lehetősége többek között az emberi tevékenység, a gondolkodás, az emberkép megváltozását és egy új világkép megjelenését is lehetővé tette. A XVI. századdal viszont bekövetkezett a reformáció is, s annak folytán a

kelet–nyugati tengely mentén egymástól elvált a katolikus és a protestáns térség (a déli rész katolikus maradt, az északi pedig a megjelent protestantizmus területe lett, viszont egyes részek népessége utóbb, az ellenreformáció hatása alatt rekatolizált).⁹ A humanista hatásoknál mégis az Erzsébet-kori színház jelentőségét érdemes közelebbről is megvizsgálni (a Q-ban előforduló különböző intertextusok miatt).

Ilyen összefüggései lehetnek a Q-nak és a Shakespeare-műveknek például a színdarabokban megjelent szonett-utánzatai. Duncan-Jones is kiemeli, hogy a Q-ban szereplő szonettek minőségileg nem egyeznek sem az Erzsébet-kor, sem a kontinentális szonett-hagyományokkal, viszont emiatt nem lehet teljes mértékben kijelenteni, hogy a Q-ban szereplő szonettek nem petrarciaiak és nem is sidneyiek (ugyanúgy, ahogy az sem mondható el, hogy anti-petrarca vagy anti-sidneyi szonettek szerepelnének a Q-ban), annak ellenére, hogy Shakespeare a színműveiben nem egyszer 'majmolja' ezeket a szerelmes szonetteket. Vendler nézőpontja alapján viszont az igazi színészek a szonettekben nem a drámai karakterek, hanem sokkal inkább a szavak, a maguk stilisztikai (grammatikai, szintaktikai és fonetikai) megjelenésében. Ez a nézőpont alátámasztható a magyar Shakespeare-kutatók véleményével is¹⁰, miszerint líra és dráma többnyire elkülöníthető a Shakespeare-művek tekintetében, az értelmezések szempontjából (viszont észrevehető bizonyos átfedések a szonettek és a színdarabok között, erre pedig Booth, Duncan-Jones, Kerrigan és Evans is felhívja a figyelmet).

Ilyen potenciális összehasonlítási pontja a Q-nak a *Szentivánéji álom* a tündérek, a varázslatok és a szerelem shakespeare-i témáinak a szempontjából. Például amikor Oberon Cupido bájjal-cseppjéről (bolt of Cupid fell: it fell upon a little western flower) mesél Pucknak, amiért aztán elküldi őt, hogy a szerelmesek szemébe cseppentse, és így új szerelemre lobbantsa őket más iránt (fetch me that flower; the herb I shrew'd thee once: the juice of it on sleeping eye-lids laid). Hasonló összefüggés figyelhető meg a Q és a *Szentivánéji álom* között, amikor Puck mesél Oberon és Titánia érkezése előtt a Tündérnek (Fairy) az indiai király gyönyörű kisfiáról (a lovely boy, stolen from an Indian king), akit Titánia forrásvízben fürdetett (by fountain clear) és virágokkal koszorúzott (crowns him with flowers), és akire Oberon ezért félté-

keny lett.¹¹ Itt feltűnik többek között Thészeusz (Theseus) alakja is, mint Athén hercege (Duke of Athens), aki noha nem lehetett tanúja Oberon és Titánia szerelmi civódásának a váltott gyermek ügyében, viszont örömmel nyugtázta a varázslatos éjszaka következményeit az ifjú szerelmesek szerencsés egymásra találása miatt (mielőtt a darab lezárásaként megnézték volna a színdarab-imitációt vagy darab-utánzatot az egyik tragikus antik szerelmi történetről, amit mesteremberek adtak elő a Theseus által megtestesített műértő előke-lőségek szórakoztatására). Hasonló intertextusok utalhatnak Booth és Duncan-Jones alapján többek között a *Hamletre* is, például a 126-os szonett (utolsó) C-je miatt, ahol zárójелеk fogják közre a kitöltetlen szövegtérben a szavak helyét, mindez viszont már

9. Szerk. GÉCZI – STIRLING – TüsKE, *Bevezetés az európai gondolkodás kultúr-történetébe*, Pécs, PTE egyetemi jegyzet.

10. GÉHER István, Shakespeare: tükör, in *Új Magyar Shakespeare-tár I.*, szerk. FABINY Tibor – GÉHER István, Budapest, Modern Filológiai Társaság, 1988, 9–15.

11. SHAKESPEARE, William, *First Folio*, 1623, Jaggard, Isaac – Blount, Edward = <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.03.0018%3Aplay%3Dmnd%3Abrandeis+page%3D82r>

előrevetíti egyúttal a strukturális elemzések potenciális irányvonalait is. Előtte viszont nem hagyhatjuk figyelmen kívül Mihail Bahtyin gondolatait, amelyek alapján a művész viszonya a szóhoz mint szóhoz másodlagos származékmózzanat, ami a művész elsődleges viszonyából fakad, azonban mégis a tartalomhoz fűződik: ahhoz a közvetlen adottsághoz, amit az élet és az élet világa, az élet megismerő-etikai feszültsége jelent. A művész ugyanis a szó segítségével munkálja meg a világot, ehhez pedig a szót immanens módon kell meghaladnia. Vagyis a szónak kifejezési eszközzé kell válnia, hogy kifejezze „mások” világát, valamint a szerző viszonyát az így kifejezett világhoz. Ennek ellenére az irodalmi mű nem pusztán irodalmi értékkontextusában valósul meg (és nyer értelmet), mert a műalkotásnak elsősorban a hős érték-hordozó, eseményerejű realitását kell kipuhatolnia.¹² Frye tézise alapján, amit a tudat tartalmaz, az inkább a valóság és az illúzió váltakozása (amelyet a nyelv visz végbe). Vagyis az érzékelő szubjektum és az érzékelt objektum lényegi realitások, amelyeket a nyelv fikciója hoz össze olyan arányban, ahogy a szubjektum és az objektum illuzórikussá (látszólagossá, el-képzeltetűvé, képzelet-bélivé) válik, így pedig az őket összekapcsoló megértésnek a világa válik realitássá (Csodálatossá, Széppé, Szem-kápráztatóvá, habár ez mindig maga a realitás).¹³

Gadamer alapján¹⁴ a szöveg értelmezésekor nem az alkotó élményének a rekonstruálásából kell kiindulni, hiszen a műalkotás gazdagabb jelentésvonatkozásokat hordozhat magában, mint amit az alkotói elgondolások közvetlenül intencionálhatnak. Vagyis a nyelv a műalkotás szempontjából nem feltétlenül eszköz, amivel kifejezünk valamit, hanem közeg, amelyben lenni tudunk. Ehhez viszont nem elég pusztán a játék (a szemantikai kommunikáció) meglétének a lehetősége a műalkotásban, hiszen a játék és játszás (a szemantikai kommunikációs igény)¹⁵ kölcsönösen kell hogy feltételezze egymást. Amennyire bonyolult a beszédet egységgé (vagyis szemantikai alapú logikai rendszerré) illeszteni például és elhelyezni benne annak építőköveit (a jelölőket, mint számokat, betűket, szavakat), annál könnyebben realizálható, amikor valamelyik szó a szövegben önálló értelemhordozóként hivatkozik többértelműségében (funkcionálisan jelentéstöbbletet hordoz a narratívumban). Ez tehát a szövegnek mint a szójátékok terének az alapidimenziója. A

szonetteket illetően a kérdés ebben az esetben az, hogy működik-e a szójátékok funkciója a szövegtérképben a költői szavak sokatmondó többértelműségével szemben. Működhet-e mindez a szonettgyűjteményben annak ellenére, hogy a szójátékok nem pusztán a szavak többértelműségének és polivalenciájának a játéka, hanem önálló értelemegységek vannak kijátszva bennük? Shakespeare szonettjeit vizsgálva feltételezhetjük, hogy a szövegben fellelhető adott nyelvi játékok potenciálisan olyan különleges szószemantikai kapcsolatok dimenzióját tárhatják fel a befogadásban, amelyek az interpretáció során szemantikai összefüggéseket alkotnak – ha nem lennének feltétle-

12. BAHTYIN, Mihail, A szerzői értékkontextus felcserélése az irodalmi anyag kontextusára, in *A szerző és a hős*, BAHTYIN, Mihail, Budapest, GondCura Alapítvány, 2004, 296–305.

13. FRYE, Northrop, A metafora táguló világa, *Alföld*, 1997. december = <http://epa.oszk.hu/00000/00002/00024/frye.html>

14. GADAMER, Hans Georg, *A szép aktualitása*, Bp., T-Twins, 1994.

15. HIRSCH, E., D., A szerző védelmében, in *A hermeneutika elmélete. Ikono-lógia és műértelmezés III.*, szerk. FABINY Tibor – PÁL József – SZÖNYI György Endre, Szeged, JATE, 1998, 267–283.

nül szonetteknek írva, vagyis ha nem hordoznának lírai elemeket a műfaji sajátosságuk alapján. A szonettek formális-nyelvi értelmezése viszont (a műalkotás hermeneutikai-retorikai megértése szempontjából) sajátos cáfolata lehet a szójátékok különleges szószemantikai kapcsolatait tekintve (a narratívum dimenziói mint nyelvi rétegek és jelentésrétegek miatt)¹⁶ az előzőekben említett, Booth és Duncan-Jones által hangsúlyozott téziseknek. Gadamer gondolatait tekintve viszont, az irodalmi szöveg nem azért helyes, mert azt mondja, amit mindenki mondana, hanem azért helyes (vagy helyénvaló), mert egy viszonylag új, egyedülálló igazságigény-nyel rendelkezik (vagyis mint műalkotást: ez teszi kitüntetett jelentőségűvé), ahogy ez a Shakespeare-szonettek esetében is megállapítható.

Rövidítések listája

- C: *Couplet* – versszak száma, utána a szám a verssort jelöli. Pl. C:1: első verssor.
 DS: *Dedication of the Sonnets* (A Sonnets ajánlása).
 LC: *A Lover's Complaint* – az elbeszélő költemény a *Sonnets* ciklusban.
 Q: *Quarto* – Shakespeare szonettjei a *Sonnets* ciklusban. Száma alsó regiszterben, a sorok száma előtt. Pl. Q:1: Első quatrina első verssor.
 3Q: quatrinnak a szonettben
 S: Shakespeare, William: *Sonnets*. Thomas Thorpe, London: 1609.

BIBLIOGRÁFIA

- BAHTYIN, Mihail, *A szerzői értékkontextus felcserélése az irodalmi anyag kontextusára*, in *A szerző és a hős*, BAHTYIN, Mihail, Budapest, Gond-Cura Alapítvány, 2004, 296–305.
 BARTHES, Roland, *A műtől a szöveg felé*, in *A szöveg öröme*, BARTHES, Roland, Budapest, Osiris, 1996, 67–74.
 BATE, Jonathan, *Shakespeare and the Renaissance Ovid*, in *Shakespeare and Ovid*, BATE, Jonathan, New York, Oxford UP, 1993, 1–47.
 DERRIDA, Jacques, *Az igazság postása*, in *Testes könyv II.*, szerk. Kis – Kovács – ODORICS, Szeged, Ictus és JATE, 1997, 41–140.
 GADAMER, Hans Georg, *A szép aktualitása*, Bp., T-Twins, 1994.

GÉHER István: *Shakespeare: tükör*, in *Új Magyar Shakespeare-tár I.*, szerk. FABINY Tibor – GÉHER István, Budapest, Modern Filológiai Társaság, 1988, 9–15.

HIRSCH, E., D., *A szerző védelmében*, in *A hermeneutika elmélete. Ikonológia és műértelmezés III.*, szerk. FABINY Tibor – PÁL József – SZŐNYI György Endre, Szeged, JATE, 1998, 267–283.

Szerk. GÉCZI – STIRLING – TUSKE, *Bevezetés az európai gondolkodás kultúrtörténetébe*, Pécs, PTE egyetemi jegyzet.

INGARDEN, Roman, *Az irodalmi alkotás kétdimenziós szerkezete*, in *A modern irodalomtudomány kialakulása. Szöveggyűjtemény*, szerk. BÓKAY Antal – VILCSEK Béla, Budapest, Osiris, 1998, 432–439.

LACAN, Jacques, *Szeminárium Az ellopott levélről*, in *Testes könyv II.*, szerk. Kis – Kovács – ODORICS, Szeged, Ictus és JATE, 1997, 7–40.

LOTMAN, Jurij, *Szöveg a szövegben*, in *Kultúra, szöveg, narráció*, szerk. Kovács Árpád – V. GILBERT Edit, Pécs, JPTE, 1994, 57–82.

PARTRIDGE, Eric, *Shakespeare's Bawdy*, New York, Oxford UP, 1947.

PROPP, V., J., *A mese morfológiája*, Budapest, Osiris-Századvég, 1995.

RICOEUR, Paul, *A metafora és a diskurzus szemantikája*, in *Az élő metafora*, Ricoeur, Paul, Budapest, Osiris, 2006, 101–150.

SHAKESPEARE, William, *First Folio*, 1623, JAGGARD, Isaac – BLOUNT, Edward = <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.03.0018%3Aplay%3Dmnd%3Abrandeis+page%3D82r>

16. INGARDEN, Roman, *Az irodalmi alkotás kétdimenziós szerkezete*, in *A modern irodalomtudomány kialakulása. Szöveggyűjtemény*, szerk. BÓKAY Antal – VILCSEK Béla, Budapest, Osiris, 1998, 432–439.

Előfizetési díjak 2016. január 1-jétől

Továbbra is gazdag tartalommal, igényes kivitelezésben vehetik kézbe olvasóink a Várad Kulturális Folyóirat havonta megjelenő kiadványait. Több éven át azonos áron juthattak hozzá a vásárlók és az előfizetők a *Váradhoz* és a *Biharországhoz*, de jövőre kénytelenek vagyunk emelni, bár a kiadványok ára továbbra is kevesebb lesz, mint a példányok előállításának és esetenként postázásának költsége. A *Várad* éves előfizetési díja nem változik.

A *Várad* folyóirat előfizetési díja: 1 hónapra 7 lej, 3 hónapra 18 lej, 6 hónapra 30 lej, 1 évre 50 lej.

A *Biharország* folyóirat előfizetési díja: 1 hónapra 5 lej, 3 hónapra 13 lej, 6 hónapra 25 lej, 1 évre 50 lej.

A két kiadvány együttes előfizetésének díja kedvezményes: 1 hónapra 8 lej, 3 hónapra 25 lej, 6 hónapra 40 lej, 1 évre 75 lej.

A *Biharország* (és/vagy a *Várad*) előfizethető a szerkesztőségben készpénzzel vagy postán pénzesutalvánnyal (mandat postal), az előfizető nevének és pontos lakcímének, valamint az Abonament Biharország (és/vagy Várad) megjegyzésnek a feltüntetésével: Revista culturală Várad Oradea, Piața 1 Decembrie nr. 12., jud. Bihor; CUI 18415639; Cod IBAN RO81 TREZ 0762 1G33 5000 XXXX, Trezoreria Oradea.